

Udruga žena Romkinja "Bolja budućnost"

***ŽIVOT ROMKINJA U HRVATSKOJ S NAGLASKOM NA PRISTUP
OBRAZOVANJU***

(Izveštaj o rezultatima istraživanja)

Koordinatorica projekta: Ramiza Memedi
Izveštaj napisala: Dr. Branislava Baranović

Zagreb, siječanj 2009.

Sadržaj

1. Obrazovanje Roma i Romkinja u Hrvatskoj	2
2. Cilj i metodologija istraživanja	16
3. Uzorak istraživanja	16
4. Instrument	18
5. Provedba istraživanja	19
6. Rezultati istraživanja	20
7. Državlanski status	21
8. Uvjeti života .	22
8.1. Stambeni uvjeti	22
8.2 Opremljenost domaćinstva	25
9. Obitelj	30
10. Zaposlenost	40
11. Obrazovanje Romkinja	46
12. Iskustva tokom školovanja, podrška i obrazovne aspiracije ispitanica – odgovori na otvorena pitanja	56
13. Obrazovanje djece ispitanika i ispitanica	62
14. Zapreke i mjere za uspješnije obrazovanje Romkinja	75
15. Zaključak i preporuke	91
16. Literatura	100
17. Prilozi	102

1. Obrazovanje Roma i Romkinja u Hrvatskoj

Uspješan život i osobni razvoj pojedinca, njegova uključenost i doprinos razvoju društva danas više nego ikada ovise o obrazovanju. Činjenica da obrazovanje čini osnovnu pretpostavku ostvarivanja uspješne egzistencije pojedinca i njegovog doprinosa ekonomskom, političkom, kulturnom i općenito društvenom napretku zemlje stavila je u centar obrazovne politike pitanje uključenosti u obrazovanje svakog njezinog građanina, bez obzira na spol, etničku pripadnost ili neko njegovo drugo društveno obilježje. Takav trend slikovito svjedoče sve češći naslovi nacionalnih obrazovnih dokumenata kao što su napr. «kvalitetno obrazovanje za sve», «svako dijete je važno», «nijedno dijete ne smije biti izostavljeno», itd. Na nivou Europske unije (napr. Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, 1998.) i Organizacije ujedinjenih nacija (UNESCO-va Deklaracija o odgoju i obrazovanju, 1994. itd.), donešene su brojne povelje i konvencije kojima se nastoje osigurati prava svih na obrazovanje, posebice marginaliziranih društvenih grupa kao što su žene, imigranti i nacionalne manjine.

Romima, koji gotovo u svim zemljama, uključujući i Hrvatsku, predstavljaju višestruko marginaliziranu društvenu grupu: ekonomski, politički, kulturno, obrazovno, pridaje se u tom kontekstu posebna pažnja. S obzirom na loše egzistencijalne uvjete i društvenu zapostavljenost romske nacionalne manjine, Vlada Republike Hrvatske je u cilju poboljšanja njihovog položaja i uključenosti u društveni život donjela niz akata i konkretnih mjera u pogledu obrazovanja. Osim Ustava Republike Hrvatske, Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina (*Narodne novine*, 155/2002) i Zakona o obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina (*Narodne novine*, 51/2000), kojima se reguliraju status, prava i obrazovanje romske nacionalne manjine, Vlada Republike Hrvatske je 2003. god. donjela Nacionalni program za Rome, a u okviru Desetljeća za uključivanje Roma i Akcijski plan obrazovanja Roma koji obuhvaća sve razine obrazovanja, počev od predškolskog obrazovanja pa do obrazovanja odraslih. Cilj Nacionalnog programa i Akcijskog plana je ukloniti postojeće prepreke u ostvarivanju statusnih prava Roma i Romkinja, sprečavanje njihove diskriminacije i povećanje njihove uključenosti u odgojno-

obrazovani sustav. Hrvatska je također potpisnica međunarodnih povelja i konvencija kojima se garantira jednakopravnost i zaštita prava nacionalnih manjina, uključujući i Rome, na obrazovanje (npr. potpisnica je UNESCO-e Deklaracije o odgoju i obrazovanju (1994), Okvirne konvencije Vijeća Europe za zaštitu nacionalnih manjina (1998), itd.

Kao što je slučaj s pripadnicima ostalih nacionalnih manjih u Hrvatskoj, romskoj zajednici se na programsko-zakonodavnoj razini osigurava pravo na odgoj i obrazovanje na svojem jeziku i pismu u skladu s Ustavom Republike Hrvatske, Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina te Zakonom o odgoju i obrazovanju na jeziku nacionalnih manjina. Navedenim dokumentima zakonski se osigurava njihova ravnopravnost u obrazovanju s pripadnicima većinskog naroda. Ukoliko ne žele pohađati obrazovne programa za nacionalne manjine pripadnici romske zajednice, kao i pripadnici svih ostalih nacionalnih manjina u Hrvatskoj, mogu pohađati redovite javne i privatne škole na svim razinama obrazovanja (od vrtića do visokog obrazovanja). Prema Ustavu Republike Hrvatske (čl. 65.) osnovno je obrazovanje za sve obavezno i besplatno, dok je srednjoškolsko i visokoškolsko *svakomu* dostupno u skladu s njegovim sposobnostima, što znači da su sve razine obrazovanja *formalno* dostupne i pripadnicima romske zajednice.

Sve nacionalne manjine mogu se obrazovati na vlastitom jeziku kroz sljedeća tri modela:

1. *Model A* – cjelokupna nastava se izvodi na jeziku i pismu nacionalne manjine uz obvezno učenje hrvatskog jezika (jednak broj sati kao i materinjski jezik).
2. *Model B* – nastava se izvodi dvojezično: na hrvatskom jeziku i na jeziku i pismu nacionalne manjine. Pri tome se na hrvatskom jeziku poučavaju prirodoslovni predmeti, a na jeziku nacionalnih manjina društveno-humanistički predmeti (nacionalna skupina predmeta).
3. *Model C* – njegovanje jezika i kulture. Izvodi se kao zaseban program uz pohađanje cjelokupnog programa obrazovanja na hrvatskom jeziku. Obuhvaća nastavu iz jezika i književnosti nacionalne manjine, povijesti,

zemljopisa te glazbene i likovne kulture (nacionalna skupina predmeta) koja najčešće traje dva do pet školskih sati tjedno.

Sva tri modela školovanja nacionalnih manjina dio su redovitog školskog sustava Hrvatske (odvijaju se prema programima koje verificira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa /MZOŠ/). Pored navedenih modela, također se provode različiti ostali oblici nastave kao što su ljetne škole, dopisno-konzultativna nastava, posebni programi za uključivanje učenika romske populacije u školski sustav i sl. (*Vlada Republike Hrvatske, Izvješće Republike Hrvatske o provođenju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, 2004: 33-34*).

O tome koliko se ostvaruju zakonom i ostalim dokumentima zagarantirana prava Roma i Romkinja teško je precizno govoriti jer ne postoje pouzdani i dostatni podaci niti o broju pripadnika romske zajednice u Hrvatskoj niti o broju djece koja bi trebala biti obuhvaćena obrazovanjem. Osim dugogodišnje marginalizacije i nedovoljne brige države za romsku nacionalnu manjinu u Hrvatskoj tome značajno doprinose i sami Romi-kinje koji se često ne izjašnjavaju kao Romi, dobrim dijelom i stoga da ne bi doživljavali neugodnosti i diskriminaciju tokom obrazovanja i zapošljavanja. Podaci o broju Roma-kinja u Hrvatskoj su različiti. Prema podacima iz zadnjeg popisa stanovništva iz 2001. u Hrvatskoj živi 9, 463 pripadnika romske nacionalnosti što iznosi 0.24% ukupnog stanovništva u Hrvatskoj. Hrvatska prema popisu stanovništva iz 2001. god. ima 4,481,352 stanovnika. (*Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Statistički ljetopis Republike Hrvatske, 2003*). U Nacionalnom programu za Rome navodi se procjena da ih u Hrvatskoj živi između 30 000 do 40 000. Prema procjenama samih Roma u Hrvatskoj živi oko 60 000 pripadnika romske nacionalnosti (Rumbak, 2007.). Službeni podaci o obrazovanju Roma-kinja su vrlo rijetki, tj. nedostatni. U popisu stanovništva uopće nisu navedeni, a evidencija koju vode same odgojno-obrazovne institucije i nadležni resori na lokalnoj i državnoj razini još uvijek nije ujednačena i usporediva. Za potrebe ovog istraživanja koristimo podatke Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa i Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, koji sakupljene podatke objedinjuju na državnoj razini.

Podaci Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa o provođenju zakonskih odredbi o obrazovanju nacionalnih manjina u Hrvatskoj pokazuju da romska manjina, uprkos garantiranim ustavnim i zakonskim pravima, pripada onim rijetkim nacionalnim manjinama koje još uvijek nemaju ni nastavu a niti udžbenike na vlastitom jeziku. (*Vlada Republike Hrvatske, Izvješće Republike Hrvatske o provođenju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, 2004: 33-34.; Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Izvješće o provođenju Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina i o utrošku sredstava koja se osiguravaju u državnom proračunu za potrebe nacionalnih manjina za 2007. godinu., 10. lipnja, 2008.*) Sudeći prema spomenutim izvještajnim dokumentima, obrazovanje romske djece odvija se ponajprije kroz školski sustav prema programu za većinsku djecu te različite oblike izvan redovitog školskog programa i posebne programe za romsku djecu, koje organiziraju Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, lokalne vlasti, romske i međunarodne udruge, itd.

Značajnu ulogu u uključivanju romske djece u školski sustav imaju aktivnosti Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa na provođenju Nacionalnog programa Roma iz 2003. i Akcijskog plana Desetljeća za uključivanje Roma 2005-2015. Prema Izvještaju MZOŠ-a u 2007. god. (2006./07. školska godina) u cjelokupnom školskom sustavu, počev od predškolskog do visokog obrazovanja, bilo je ukupno 3 628 djece romske nacionalne manjine. Od toga ih je 509 bilo u predškolskom odgoju: 211 u predškolskom odgoju (vrtići) i 298 u predškoli (mala škola). U 2006. godini (2005./06. školska godina) u predškolskom odgoju bilo je nešto više romske djece: 636, pri čemu ih je 459 bilo uključeno u malu školu.

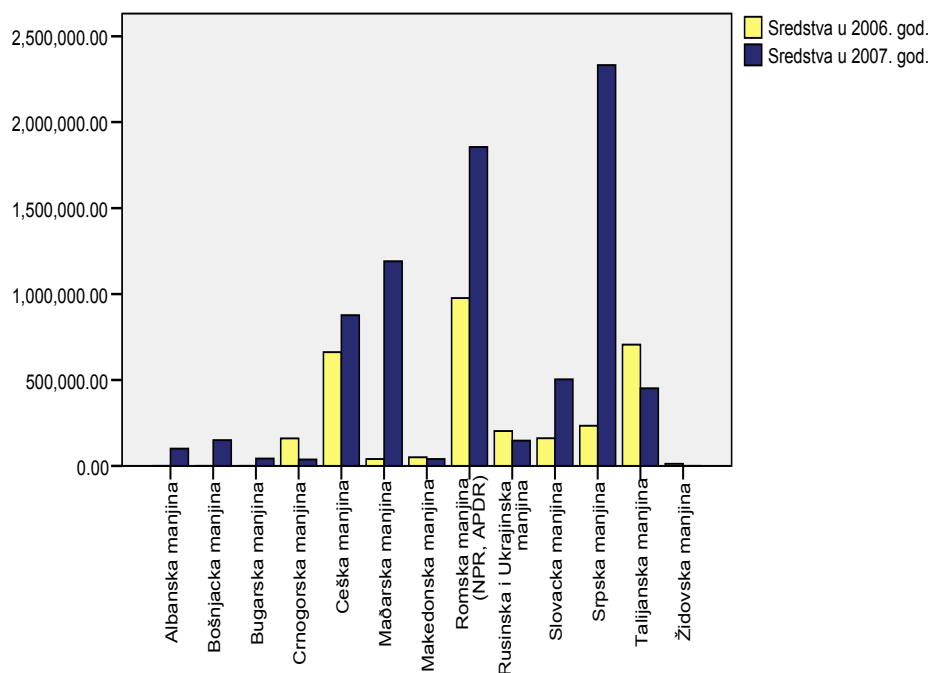
Najveći broj djece je uključen u osnovnu školu koja je obvezna. U 2007. god. u osnovnoškolskom obrazovanju je bilo 3010 romske djece. (Ne raspoložemo podacima djece prema spolu jer djeca nisu praćena po spolu). Prema evidenciji MZOŠ-a romska djeca pohađaju škole u 11 od ukupno 21 županije u Hrvatskoj, što je uglavnom uvjetovano prostornom distribucijom romske populacije. Oko 90% ih je u miješanim razredima. Čisti romski razredi postoje

samo u Međimurskoj županiji, gdje se uz prostornu izdvojenost romskih naselja kao problem javio i otpor roditelja neromske djece prema miješanim razredima. U srednjim školama u 2007. godini bilo je znatno manje romske djece - samo 101, od toga 44 učenice i 57 učenika. U 2006. god. srednje škole je pohađalo još manje djece – 48, pri čemu ih je 42 bilo u trogodišnjim školama i 6 u četverogodišnjim. U visokom obrazovanju pripadnici romske nacionalne manjine su rijetkost. Prema podacima MZOŠ-a u 2007. godini u Hrvatskoj je bilo svega 10 studenata-ca romske nacionalnosti: 3 studenta i 7 studentica.¹ Treba navesti da su podaci koje škole unose u e-maticu (elektronski formular) i šalju Ministarstvu drugačiji. Preciznije, broj romske djece uključene u školski sustav je manji. Kao što smo već prethodno naveli, jedan od razloga tome je što se dio Roma-kinja, pa konsekvntno tome i romske djece, ne izjašnjava kao Romi, odnosno Romkinje. Kao Romi-kinje se izjašnjavaju kada traže stipendiju koju dobivaju kao pripadnici romske nacionalne manjine. (*Izvešće o provođenju Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina i o utrošku sredstava koja se osiguravaju u državnom proračunu za potrebe nacionalnih manjina za 2007. godinu., 10. lipnja, 2008.*). Intervjui koje smo vodili tokom našeg istraživanja upućuju da je čest razlog nacionalnom neizjašnjavanju Roma-kinja strah od diskriminacije, naročito pri zapošljavanju.

Iz Izveštaja MZOŠ-a vidljivo je da se tokom 2007. god. povećao i broj suradnika pomagača u prvim razredima iz redova romske manjine od 15, koliko ih je bilo u 2006. god, na 23 u 2007. god. I pored ovog povećanja iz navedenih podataka je evidentno da je broj suradnika pomagača romske nacionalnosti još uvijek vrlo mali. U istom razdoblju također se povećao i iznos financijskih sredstava iz državnog proračuna za obrazovanje Roma-kinja od 976 057 HK u 2006. god. na 1 785 348 HK u 2007. godini.

¹ Navedeni podaci MZOŠ o uključenosti romske djece u školski sustav jesu podaci koji se temelje na odobrenim stipendijama učenicima srednjih škola i studentima, te podacima županijskih ureda, Grada Zagreba i škola kada je riječ o osnovnoškolskom obrazovanju.

Slika 1: Sufinanciranje obrazovnih programa za pripadnike nacionalnih manjina

Izvor podataka: Izvješće o provođenju Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina i o utrošku sredstava koja se osiguravaju u državnom proračunu za potrebe nacionalnih manjina za 2007. godinu; 10. lipnja, 2008.

Napomena: NPR = Nacionalni program za Rome, APDR = Akcijski plan Desetljeća o uključivanju Roma

Usporedba s izdvajanjima za obrazovanje ostalih nacionalnih manjina (Slika 1) pokazuje da romska manjina spada među one za čije se obrazovanje izdvaja najviše sredstava (najviše sredstava se izdvaja za najbrojniju srpsku nacionalnu manjinu, a zatim za romsku). S obzirom na znatno lošije životne uvjete Roma i Romkinja teško da bi se moglo reći da su ova sredstva, iako predstavljaju znatnu pomoć, dovoljna za izjednačavanje njihovih obrazovnih šansi s onima koje imaju pripadnici neromske populacije.

O obrazovanju odraslih Roma-kinja također nema potpunih podataka. Prema Izvješću MZOŠ-a o ostvarivanju akcijskog plana – Desetljeće za uključivanje Roma, u 2007. god. tek je 315 polaznika romske nacionalnosti bilo uključeno u projekt za provođenje obrazovanja za prvo zanimanje prema potrebama tržišta, tj. Zavoda za zapošljavanje. MZOŠ je također financirao 25 polaznika romske nacionalnosti u programima stjecanja kvalifikacija. Ne postoje podaci o spolnoj strukturi polaznika u spomenutom projektu i programu.

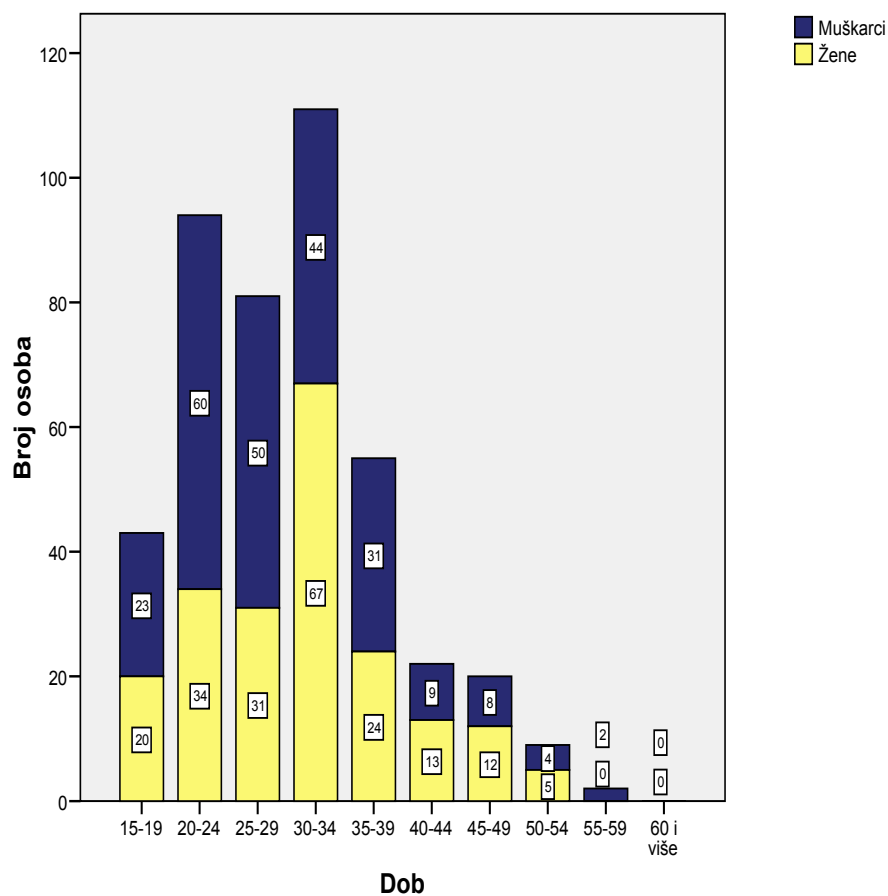
Podaci ukazuju da situacija nije bolja ni kada je riječ o zaposlenosti, odnosno nezaposlenosti Roma i Romkinja. Prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, u 2008. god. preko Zavoda se zaposlilo samo 437 osoba romske nacionalnosti, pri čemu nešto veći broj muškaraca (231 ili 55,86%), nego žena (206 ili 44, 14%) (Slika 2). Iz slike 2 također je vidljivo da su najčešće zapošljavane žene u dobi od 30-34 god, zatim one u dobi od 20-24 te 25-29 godina. Najveći dio zaposlenih muškaraca je čak i mlađe dobi od žena (20-24 god. i 25-29 god., a zatim 30-34 god.). Zapošljavanje žena u nešto starijoj dobi od muškaraca može se objasniti ranim rađanjem djece.

Kada je riječ o obrazovnoj strukturi zaposlenih iz slike 3 je vidljivo da najveći broj zaposlenih Romkinja ima završenu osnovnu školu (njih 102) i nezavršenu osnovnu školu (87 Romkinja). Znatno manji broj ih ima završenu srednju školu (12 ih ima završenu trogodišnju strukovnu školu, a 4 četverogodišnju strukovnu školu i gimnaziju). Nijedna nema završenu višu školu ili fakultet.

Slično je i s muškarcima: najveći broj ih ima završenu osnovnu školu (njih 114) i nezavršenu osnovnu školu (98 Roma). Zatim slijede oni koji su završili trogodišnju strukovnu školu (20 osoba). Za razliku od žena posao nije dobio nijedan Rom sa završenom četverogodišnjom školom i gimnazijom. Kao što je slučaj sa ženama, među zaposlenima nema Roma s višim i visokim obrazovanjem, pretpostavljamo da je to stoga što su visokoobrazovane osobe prava rijetkost u romskoj populaciji.

- (1) da je znatno veći broj nezaposlenih osoba romske nacionalnosti prijavljenih na Zavod za zapošljavanje od broja osoba koje su dobile posao;
- (2) da je pri tome vidljivo veći broj nezaposlenih žena nego muškaraca (2564 ili 58.4% žena od ukupnog broja nezaposlenih prema 1827 ili 41.6% muškaraca).

Slika 2: Struktura zaposlenih osoba romske nacionalne manjine po dobi i spolu do 30.11.2008.

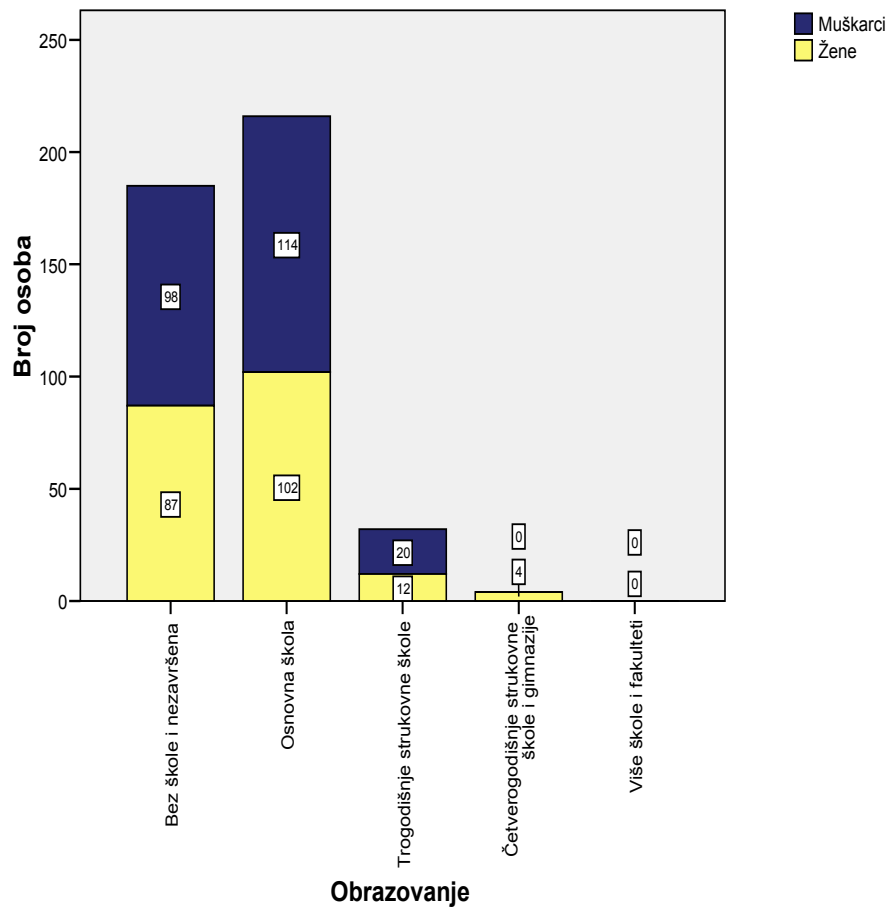

Izvor podataka: Hrvatski zavod za zapošljavanje, Središnja služba, 2008.

Napomena: Podaci se odnose na osobe prijavljene na Zavod u 2008.

Ako usporedimo podatke o zaposlenim (slika 2 i slika 3) i nezaposlenim osobama prijavljenim na Zavod za zapošljavanje u 2008. god. (slika 4. i slika 5) vidljive su dvije činjenice:

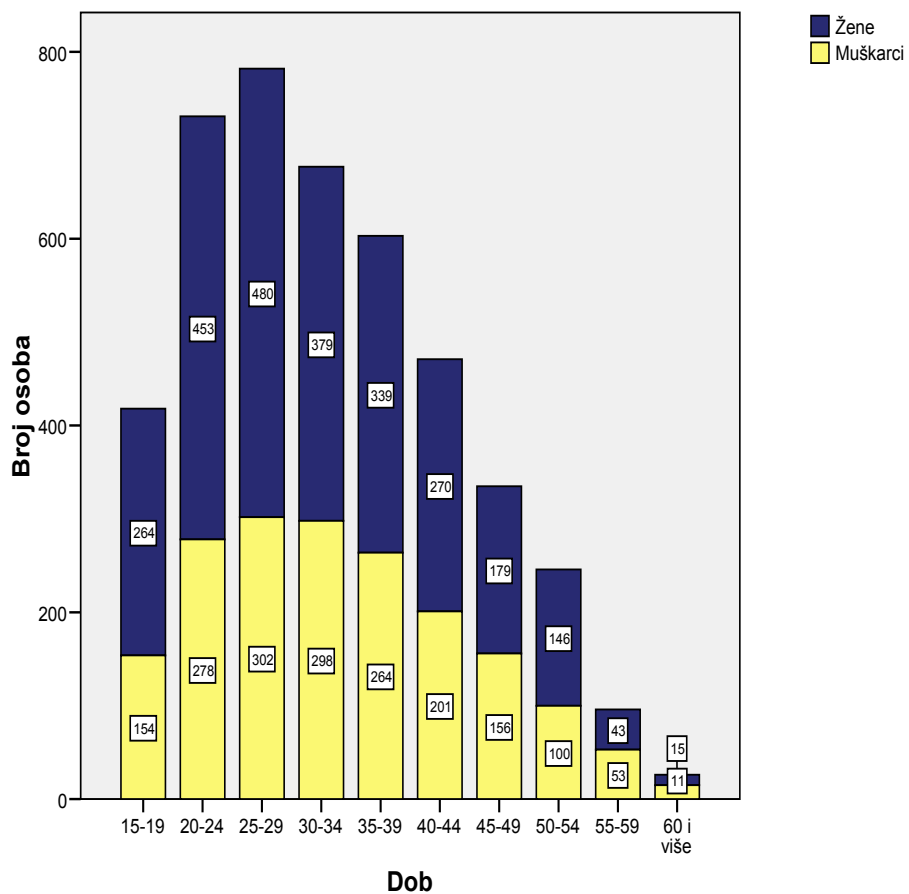
Slika 3: Struktura zaposlenih osoba romske nacionalne manjine po razini obrazovanja i spolu do 30.11.2008.

Izvor podataka: Hrvatski zavod za zapošljavanje, Središnja služba, 2008.

Napomena: Podaci se odnose na osobe prijavljene na Zavod u 2008.

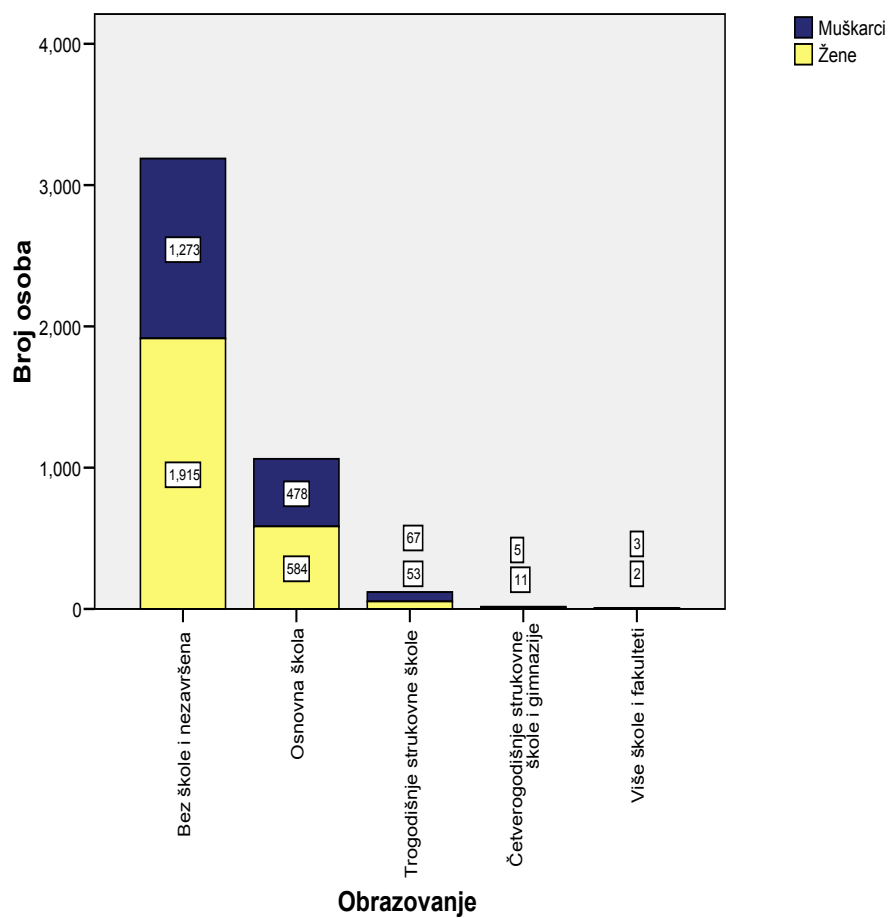
Slika 4: Struktura nezaposlenih osoba romske nacionalne manjine po dobi i spolu do 30.11.2008.

Izvor podataka: Hrvatski zavod za zapošljavanje, Središnja služba, 2008.

Napomena: Podaci se odnose na osobe prijavljene na Zavod u 2008.

Slika 5: Struktura nezaposlenih osoba romske nacionalne manjine po razini obrazovanja i spolu do 30.11.2008.

Izvor podataka: Hrvatski zavod za zapošljavanje, Središnja služba, 2008.

Napomena: Podaci se odnose na osobe prijavljene na Zavod u 2008.

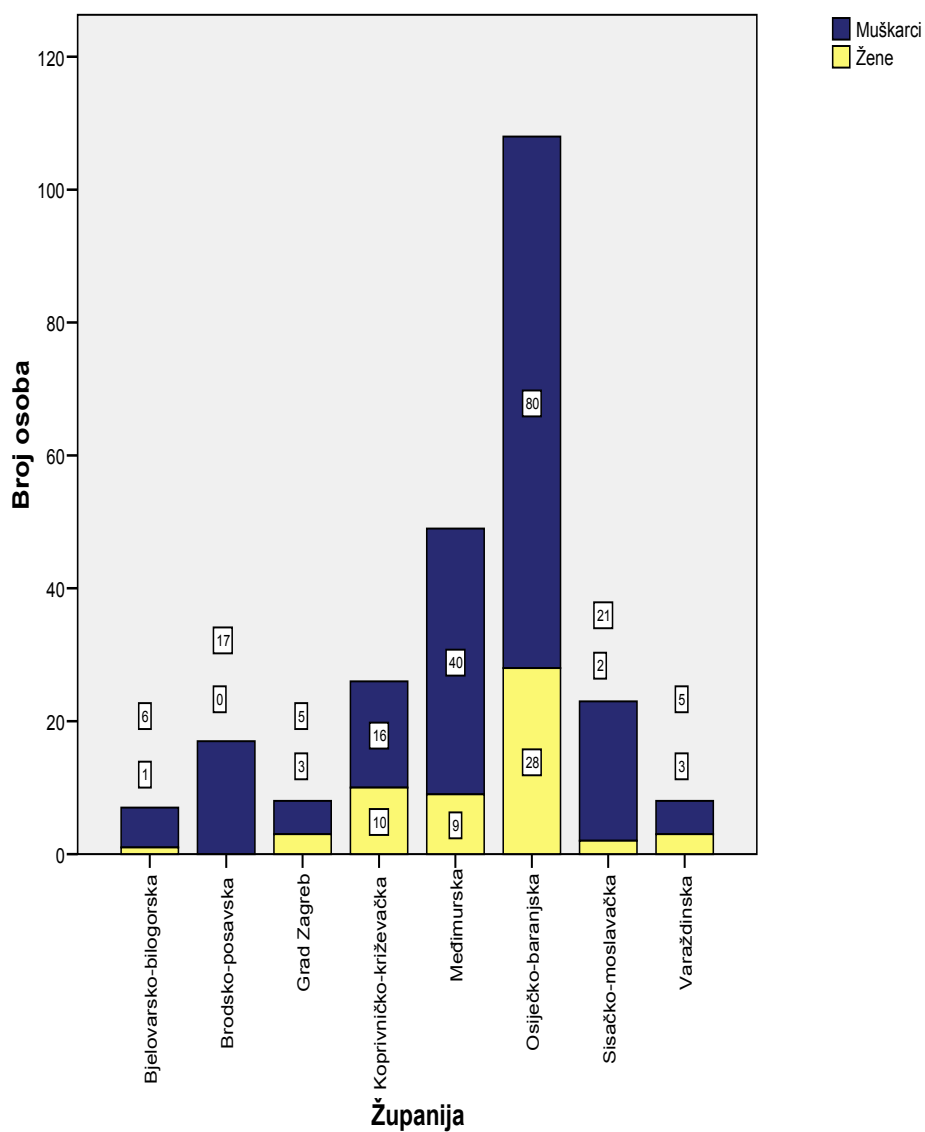
Slika 6 pokazuje broj Roma-kinja zaposlenih i uključenih u obrazovanje po mjerama iz Nacionalnog programa za Rome i Akcijskog plana Desetljeća za uključivanje Roma po županijama. Osim što pokazuje da je u okviru spomenutih mjera zaposlen i u obrazovanje uključen mali broj osoba (ukupno 246) slika 6 pokazuje da je njima obuhvaćen izrazito manji broj žena (56 ili 23%) od muškaraca (190 ili 23%).

Ako gledamo podatke po županijama vidljivo je da je najveći broj Roma zaposlen i uključen u obrazovanje u Osječko-baranjskoj županiji: 80 muškaraca i 20 žena, zatim Međimurskoj županiji 40 Roma i 9 Romkinja te Koprivničko-križevačkoj županiji dok ih je najmanji broj zaposlen i uključen u obrazovanje u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji (samo 6 Roma i tek 1 Romkinja), zatim u Varaždinskoj županiji i gradu Zagrebu gdje je u svakoj od njih zaposleno i uključeno u obrazovanje po 5 Roma i 3 Romkinje.

Već i navedeni podaci ukazuju da Romkinje, za razliku od Roma, pored marginalizacije i diskriminacije koju dijele pripadnici romske nacionalne manjine, dodatno trpe i diskriminaciju po rodnoj osnovi. Kako smo iz navedenih podataka vidjeli postoje pokazatelji da marginalizacija i diskriminacija Romkinja uključuje i ona područja koja su za život ljudi od egzistencijalne važnosti: napr. obrazovanje i zapošljavanje. Životne šanse većine stanovništva pa i Romkinja ovise o obrazovanju. Štoviše, za vođenje uspješnog života i uključivanje u život društva više nije dovoljno imati završeno obvezno obrazovanje. U obrazovnoj politici europskih zemalja, uključujući i Hrvatsku, sve izraženiji je zahtjev i za povećanjem broja visokoobrazovanih građana. U Hrvatskoj više od 90% djece po završetku obaveznog školovanja nastavlja obrazovanje u srednjim školama, dok, se prema procjenama MZOŠ-a, broj visokoobrazovanih u dobi od 25 do 64 god. povećao na 18%.² (Večernji list, 4. 11. 2008. god.).

² Prema popisu stanovništva, 2001. god. u Hrvatskoj je bilo oko 8% visokoobrazovanih stanovnika.

Slika 6: Zaposleni i uključeni Romi i Romkinje u obrazovanje po mjerama iz NPR-a / APDR-a do 30. 11. 2008.

Izvor podataka: Hrvatski zavod za zapošljavanje, Središnja služba, 2008.

Napomena: Podaci se odnose na osobe prijavljene na Zavod u 2008.

Legenda: NPR = Nacionalni program za Rome

APDR = Akcijski plan Desetljeće za uključivanje Roma

Nas je zanimalo koliko su obrazovane Romkinje u Hrvatskoj i kakve su njihove obrazovne šanse. Ovo je važno istražiti jer o stupnju njihove obrazovanosti ovisi mogućnost poboljšanja njihovih životnih uvjeta, osobnog razvoja, životnih uvjeta njihovih obitelji i njihov doprinos razvoju društva.

2. Cilj i metodologija istraživanja

Obrazovne šanse i obrazovna posignuća pojedinca ne ovise samo o njegovim ili njezinim sposobnostima nego i o brojnim društvenim faktorima, školskom sistemu i obrazovnoj politici zemlje. Ekonomsko stanje obitelji, obrazovanost roditelja, način života, vrijednost koja se u obitelji pridaje obrazovanju i sl. jesu neki od elemenata putem kojih se istražuje utjecaj društvenog položaja pojedinca na njegovo ili njezino obrazovanje. Kada je riječ o obrazovanju žena naročito važnu ulogu ima njezin položaj i uloga u obitelji i sredini u kojoj živi.

Cilj našeg istraživanja bio je ustanoviti kakav je društveni položaj i obrazovanje Romkinja u Hrvatskoj. Istraživanje je provedeno sa svrhom da se na osnovu prikupljenih podataka donesu odgovarajuće odluke i poduzmu konkretne mjere koje će doprinjeti poboljšanju životnih uvjeta i obrazovanja Romkinja te podizanju svijesti u romskoj zajednici i društvu o problemima i zaprekama koje Romkinje imaju u pogledu pristupa obrazovanju i stjecanja željenog stupnja obrazovanja. Istraživački zadaci su bili utvrditi: 1. životne uvjete Romkinja; 2. njihov položaj i ulogu u obitelji, 3. zaposlenost, 4. obrazovanost, 5. obrazovne aspiracije, 6. njihovo mišljenje o vlastitim obrazovnim šansama i zaprekama u obrazovanju, 7. obrazovnim šansama i problemima obrazovanja njihove djece. Također smo nastojali ispitati njihove prijedloge za poboljšanje obrazovanja Romkinja u Hrvatskoj.

3. Uzorak istraživanja

Istraživanje je provedeno 2008. god. na prigodnom namjernom uzorku od 720 ispitanika-ica romske nacionalnosti u pet županija i gradu Zagrebu. U

Hrvatskoj ima ukupno 21 županija. U uzorak su u suradnji s Romima-kinjama izabrane one županije u kojima su pripadnici romske nacionalne manjine najzastupljeniji i kojima su pokrivena različita socio-ekonomska okruženja u kojima živi romska manjina. To su: Međimurska županija, Grad Zagreb, Sisačko-moslavačka županija, Istarska županija, Primorsko-goranska županija i Osječko-baranjska županija. U svakoj županiji metodom slučaja odabrano je i ispitano po 120 ispitanika i ispitanica starih 15 i više od 15 godina. Unutar svake županije u uzorak su odabrana naselja kojima su obuhvaćeni osnovni tipovi naselja u kojima žive pripadnici romske manjine: grad Zagreb, drugi grad i selo. Uzorkom su također obuhvaćeni ispitanici-ce koji žive u romskim naseljima, tj. naseljima nastanjenim isključivo romskim stanovništvom te ispitanici-ce koji žive u neromskim naseljima, tj. naseljima u kojima Romi-kinje žive zajedno s pripadnicima većinskog stanovništva i ostalih nacionalnih manjina. Konkretna naselja u kojima je provedeno anketiranje izabrana su u suradnji s Romima-kinjama. Kako se neravnopravnost žena očituje u odnosu na muškarce, Romkinje se analiziraju u komparaciji s Romima usljed čega su uzorkom obuhvaćena oba spola. Time je omogućeno da se dobije cjelovitiji uvid u položaj i obrazovanje Romkinja.

Njihova zastupljenost u uzorku slična je proporciji žena i muškaraca u populaciji (oko 51% žena i 49% muškaraca). Dobna struktura ispitanika-ca je pomaknuta prema mlađim ispitanicima. Manji broj ispitanika-ca u dobnoj skupini iznad 55 godina može se objasniti kraćim prosječnim životnim vijekom romskog stanovništva. Detaljniji podaci o strukturi ispitanika-ica u uzorku prema navedenim obilježjima prikazani su u tablicama 1, 2, 3 i 4. Budući da zbog nedostatnih podataka o romskoj populaciji nije bilo moguće odrediti osnovni skup ili populaciju iz koje se izvodi uzorkovanje, reprezentativnost uzorka je upitna pa se dobiveni rezultati istraživanja odnose na ispitanike-ce u uzorku a ne cjelokupnu populaciju romske manjine u Hrvatskoj.

Tablica 1: Spol

Spol	Broj ispitanika-ca	Postotak
žensko	369	51.6
muško	346	48.4
Ukupno	715	100.0

Tablica 2: Dob

Dobni razred	Broj ispitanika-ca	Postotak
15-24	184	25.6
25-34	177	24.6
35-44	147	20.4
45-54	113	15.7
55-64	69	9.6
65 i više	29	4.0
Ukupno	719	100.0

Tablica 3: Mjesto stanovanja

Mjesto stanovanja	Broj ispitanika-ca	Postotak
Grad Zagreb	125	17.4
Neki drugi grad	310	43.2
Selo	283	39.4
Ukupno	718	100.0

Tablica 4: Romsko-neromsko naselje

Naselje	Broj ispitanika-ca	Postotak
Romsko naselje	462	64.8
Neromsko naselje	251	35.2
Ukupno	713	100.0

4. Instrument

Anketni upitnik korišten u istraživanju konstruiran je za potrebe ovog projekta.

Pri njegovoj konstrukciji korišteni su uvidi u istraživačke izvještaje i

instrumente empirijskih istraživanja romske manjine u Hrvatskoj.³ Upitnik je sadržavao sljedeće setove varijabli:

1. socio-demografska obilježja ispitanika (spol, dob, i sl.)
2. rezidencijalni status (selo, grad, romsko, neromsko naselje, itd.)
3. uvjeti života (stambeni prostor, opremljenost domaćinstava, i sl.)
4. bračni status i obiteljski život
5. obrazovanje (završena škola, obrazovne aspiracije, zapreke, isl.)
6. zaposlenost (/ne/zapslen-a, izvori prihoda, i sl.)
7. obrazovanje djece (pohađanje škole, potpora roditelja, problemi, isl.)
8. prijedlozi mjera za poboljšanje obrazovanja Roma, posebice Romkinja.

Upitnik je testiran u pilot istraživanju. Pilotiranje je provedeno na ispitanicima starim 15 i više godina koji žive u Zagrebu i okolici u različitim tipovima naselja: u dva romska naselja (gradsko i seosko) te u jednom neromskom naselju. Pilot istraživanje je provedeno s ciljem da se ustanovi razumljivost i primjenjivost upitnika. Na osnovu rezultata pilot istraživanja upitnik je korigiran i izrađena njegova konačna verzija.

5. Provedba istraživanja

Empirijski dio istraživanja je proveden u razdoblju od aprila do početka rujna 2008. godine. Istraživanje su proveli za to posebno instruirani anketari. Anketari su tokom cijelog procesa provođenja anketiranja bili u kontaktu s glavnim istraživačem i dobivali potrebnu stručnu pomoć. Radi lakšeg pristupa romskim naseljima i ispitanicima, većina anketara su bili Romi i Romkinje, a u županijama gdje anketari nisu bili romske nacionalnosti anketiranje je

³ Uvid u literaturu pokazuje da su istraživanja o Romima u Hrvatskoj vrlo rijetka. Za potrebe ovog projekta koristili smo ona koja daju cjelovitiji uvid u društveni položaj romske manjine u Hrvatskoj te ona koja govore o životu Romkinja u Hrvatskoj: 1. istraživanje koje je 1982. god. proveo Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, a rezultate objavio 1985. god. u studiji: *Društveni položaj Roma u SR Hrvatskoj* (Ur. Ruža First-Dilić), 2. Istraživanje Instituta za društvene znanosti "Ivo Pilar", *Društveni i razvojni položaj Roma u Hrvatskoj* iz 1998. 3. istraživanje koje su 2001. god. proveli djelatnici ženske romske udruge "Bolja budućnost" pod nazivom *Položaj Roma u naseljima u Zagrebu* te istraživanje iste romske udruge objavljeno pod nazivom «Ispovijesti žena Romkinja (Memedi, R. i Baranović, I.).

provođeno uz prisustvo ili pomoć Roma-kinja. Ispunjavanje upitnika je bilo individualno uz prisustvo anketara, a odvijalo se u domu ispitanika, odnosno ispitanica. Anketiranje je bilo anonimno. Ispunjavanje upitnika trajalo je u prosjeku od 50-60 minuta.

6. Rezultati istraživanja

Prelaskom na sjedilački način života romsko stanovništvo i Hrvatska kao zemlja u kojoj Romi-kinje žive kao nacionalna manjina suočili su se s zahtjevima procesa integracije Roma-kinja u život društva. Iako proces socijalne integracije Roma-kinja u Hrvatskoj traje dulji niz godina (R. First-Dilić, 1985), Romi-kinje još uvijek predstavljaju nacionalnu manjinu koja se nalazi na dnu i na marginama društvenog života. Siromaštvo, život u zatvorenim, prostorno izoliranim zajednicama, visok postotak nezaposlenosti, predrasude prema romskoj nacionalnoj manjini, nedovoljno poznavanje i nerazumijevanje romske kulture, jesu neka od obilježja koja i danas karakteriziraju društveni položaj i život Roma i Romkinja u Hrvatskoj. Nas je u istraživanju zanimalo koje su osnovne karakteristike društvenog položaja Romkinja u uzorku i u kakvoj je on vezi s njihovim obrazovanjem. Naše su pretpostavke da će nizak društveni status pripadnika romske nacionalne manjine biti povezan s njihovim niskim obrazovanjem, te da će Romkinje uslijed patrijarhalnog obiteljskog konteksta imati niže obrazovanje od Roma.

Društveni položaj ispitivali smo kroz sljedeće grupe varijabli: državlanski status, rezidencijalni status i provenijencija, stambeni prostor, opremljenost domaćinstva, (ne)zaposlenost, obrazovanost roditelja. Kako je akcent na istraživanju Romkinja značajan prostor pridat je varijablama koje opisuju njihov porodični status i ulogu. Kako su žene diskriminirane i u nejednakom položaju u odnosu na muškarce to smo, kao što smo uvodno napomenuli, podatke o Romkinjama analizirali u komparaciji s podacima koji se odnose na Rome. Rezultati istraživanja su subjektivne naravni, tj. odnose se na iskaze ispitanika-ca. radi cjelovitijeg uvida u položaj Romkinja

7. Državlanski status

Jedan od osnovnih preduvjeta ostvarivanja svakog prava i uvjeta egzistencije pojedinca je stjecanje državljanstva. Za Rome-kinje koji dugi niz godina nisu imali riješeno pitanje prijave boravka i državljanstva ovaj problem je od egzistencijalne važnosti, a nastoji se ubrzano riješiti i primjenom mjera Vladinog Nacionalnog programa za Rome. Državljanstvo smo operacionalizirali kroz sljedeća pitanja: stalnost i prijavljenost boravka, posjedovanje dokumenata kao što su rodni list, osobna iskaznica i domovnica.

Podaci pokazuju da su gotovo svi ispitanici (njih 97.5%) izjavili da imaju stalni boravak u Hrvatskoj. Samo ih je 2.5% odgovorilo da ima privremeni boravak. Pri tome ih gotovo isto toliki broj ima (97.4%) ima prijavljeni boravak ili prebivalište. Oko 98.7% ih ima rodni list. Od onih koji su odgovorili na pitanje 98.5% je izjavilo da sva njihova djeca (muška i ženska) imaju rodni list, tek 1.2% ih je izjavilo da imaju samo neka djeca i 0.3% da nema nijedno dijete. Hrvatsko državljanstvo (domovnicu) ima 97% ispitanika-ca. Slično kao i u slučaju odgovora na pitanje posjeduju li im djeca rodni list, znatan broj ispitanika-ca nije odgovorio ni na pitanje posjeduju li im djeca domovnicu, 124 ili 17% ispitanika-ca. Od onih koji su odgovorili na pitanje, 95% je izjavilo da im sva djeca imaju domovnicu. Vrlo mali broj (2.2%) ih je izjavio da imaju neka djeca i da nema nijedno dijete (2.7% ispitanika-ca). Ovi podaci proturječe raširenom mišljenju da Romi nemaju sređenu dokumentaciju, da ne prijavljuju prebivalište, nemaju vlastite rodne listove, ni rodne listove svoje djece i sl. Visok postotak ispitanika-ca u istraživanju koji je izjavio da ima sređene dokumente koji se odnose na državljanstvo može se objasniti činjenicom da bez posjedovanja navedene dokumentacije ne mogu dobiti nijedan oblik socijalne pomoći, dječje dodatke i slično, a niti ostvariti ostala prava od egzistencijalne važnosti: obrazovanje, zaposlenje, isl.

Anketirani Romi najvećim su dijelom rođeni u Hrvatskoj i republikama bivše SFRJ: najčešće u Hrvatskoj (490), Kosovu (151), Makedoniji (20), Bosni i

Hercegovini (17), zatim Srbiji (16), te Sloveniji (3). Manji broj ih je rođen u drugim zemljama: Austriji (1), Mađarskoj (3), Italiji (3), Njemačkoj (2) i Francuskoj (1).

Interesantan je i podatak da su gotovi svi ispitanici-ce odgovorili na pitanje o nacionalnoj pripadnosti (samo jedna osoba nije odgovorila) i da se pri tome čak njih 89.7% izjasnilo kao Rom, odnosno Romkinja. Oko 7% ispitanika-ca izjasnilo se kao Hrvat-ica, a manje od po 1% ih je izjavilo da su Srbi, Rumunji i Bošnjaci. (Muslimani). Samo se 1.5% ispitanika-ca nije nacionalno opredijelilo. Iako se problem utvrđivanja broja pripadnika romske nacionalne manjine u Hrvatskoj, kako smo vidjeli, pripisuje upravo njihovom neizjašnjavanju kao Roma, odnosno Romkinja, ovako visok postotak nacionalnog određenja ispitanika-ca kao Roma-kinja, može se pripisati činjenici da je istraživanje provodila romska nevladina udruga i da su u anketiranju sudjelovali Romi-kinje koje su ispitanici poznavali i u koje su imali povjerenja.

8. Uvjeti života

8.1. Stambeni uvjeti

Nizak životni standard kojeg karakteriziraju loši stambeni uvjeti i nedovoljna opremljenost domaćinstava dugogodišnji su problem s kojim se suočava veći dio romskog stanovništva. Stambene uvjete smo ispitivali kroz pitanja o stambenom statusu ispitanika-ca, površini stambenog prostora, tipu stambenog objekta u kojem žive i broju prostorija u stambenom objektu.

Odgovori na pitanje o stambenom statusu (Tablica 5) pokazuju da većina ispitanika-ca živi u vlastitoj ili supružnikovoj kući ili stanu, više od dvije trećine (66%). Nešto više od jedne petine ih živi s roditeljima, a samo 4% kao podstanari. Potpuniju sliku o prostornim uvjetima stanovanja dobit ćemo ako pogledamo podatke o površini stambenog prostora i broju članova domaćinstva koji u tom prostoru žive (Tablica 6)

Tablica 5: Frekvencije odgovora na pitanje "Kako stanujete?"

	Broj ispitanika-ca	Postotak
Kao podstanar-ka	31	4.3
S roditeljima u njihovoj kući/stanu	154	21.4
U vlastitom/supružnikovoj kući/stanu	476	66.2
Ostalo	58	8.1
Ukupno	719	100.0

Iz podataka u tablici 6 vidljivo je da oko 30% ispitanika-ca živi u stambenom prostoru od 51-75 m² i nešto manje (29%) u stambenom prostoru većem od 75 m². Ostali žive u znatno manjem stambenom prostoru, manjem od 50 m².

Tablica 6: Površina stambenog prostora

Površina stambenog prostora	Broj ispitanika-ca	Postotak	Prosječan broj članova domaćinstva
do 10 m ²	18	2.5	3.89
11 - 20 m ²	33	4.6	3.97
21 - 35 m ²	88	12.4	4.40
36 - 50 m ²	150	21.1	4.40
51 - 75 m ²	217	30.5	5.26
Više od 75 m ²	205	28.8	6.78
Ukupno	711	100.0	

Kada se pogleda prosječan broj članova domaćinstva po navedenim kategorijama prostora (Tablica 6) pokazuje se da ga dijeli relativno velik broj članova, naročito kada je riječ o stambenom prostoru do 35 m², pa i onog do 50 m². Ovaj nalaz o malom stambenom prostoru po osobi treba tim više istaknuti jer se odnosi na prostorne kategorije u kojima živi 41% ispitanika-ca.

Tablica 7: U kakvom stambenom objektu živite?

	Broj ispitanika-ca	Postotak
Baraci, daščari, kontejneru i slično	88	12.2
Kući od cigle ili drugog čvrstog materijala	562	78.3
Stanu u zgradi	68	9.5
Ukupno	718	100.0

Kada je riječ o vrsti stambenog objekta u kojem ispitanici-ce žive (tablica 7) pokazuje se da ih većina (78%) živi u kućama od cigle ili drugog čvrstog građevinskog materijala. Prema izjavama ispitanika-ca dio stambenih objekata u romskim naseljima građen je od već upotrebljavanog građevinskog materijala. Manji broj ispitanika-ca živi u stanu u zgradi, uglavnom urbani Romi-kinje. Priličan ih broj (12%) još uvijek živi u barakama. Kvalitetu stambenih uvjeta života ilustriraju odgovori samih ispitanika-ca u kojima su navodili da žive u “daščari”, “daščari s malo lima”, “drvenoj šupi”, “kamp prikolici”, “šupi od lima i dasaka”, “nekadašnjim nadničarskim stanovima” i slično.

Tablica 8: Vrsta stambenog objekta u kojima žive ispitanici-ce u romskim i neromskim naseljima

	U romskom naselju		U neromskom naselju	
	Broj	Postotak	Broj	Postotak
Baraci, kontejneru, daščari i slično	85	18.4	3	1.2
Kući od cigle ili drugog čvrstog materijala	363	78.6	195	78.3
Stanu u zgradi	14	3.0	51	20.5
Ukupno	462	100.0	249	100.0

Provjera značajnosti razlika pokazuje da postoji povezanost između vrste stambenih objekata i tipa naselja u kojem ispitanici-ce žive. S obzirom na vrstu stambenih objekata statistički značajno se razlikuju romska od neromskih naselja. U romskim naseljima znatno više ispitanika-ca živi u barakama, kontejnerima i sličnim stambenim objektima (18.4%) nego u neromskim naseljima (1.2%).⁴

Statistički značajne razlike u zastupljenosti pojedinih stambenih objekata se javljaju i kada je riječ o gradskim i seoskim naseljima.⁵ Pri tome se izdvaja Zagreb gdje, u odnosu na druge gradove i sela, najmanji broj ispitanika-ca živi

⁴ Rezultati Hi-kvadrat testa: χ^2 (df=2, N=711)= 92.547, $p < .01$ (romsko – neromsko naselje)

⁵ χ^2 (df=4, N=716) = 73.754, $p < .01$ (selo, drugi grad, Zagreb).

u barakama i sličnim objektima, a najveći broj u stanovima u stambenim zgradama. Samo 2.4% ispitanika-ca iz Zagreba je odgovorilo da živi u barakama i sličnim objektima, dok u drugim gradovima u takvim stambenim objektima živi 16%, a u selima 12% i. S druge strane, u stanovima u zgradi, gdje je infrastrukturna opremljenost stambenog prostora najbolja, u Zagrebu živi 24% ispitanika-ca, u drugim gradovima 12%, a u selima 0.4%.

Tablica 9: Koliko prostorija ima stan ili kuća u kojoj živite?

Broj prostorija	Broj ispitanika-ca	Postotak
Jedna	37	5.1
Dvije	98	13.6
Tri	160	22.3
Četiri	187	26.0
Više od 4	237	33.0
Ukupno	719	100.0

Napomena: U prostorije su uračunate kuhinje, sobe, smočnice, kupatila itd.

Veći broj prostorija u stambenom objektu omogućava bolje uvjete života. Sudeći prema izjavama ispitanika-ca (tablica 9) nešto više od polovice ih živi u prostoru koji ima četiri i više od četiri prostorije, dok ostali žive u prostoru s tri i manje od tri prostorije. Za razumijevanje ovog podatka potrebno je navesti da se broj prostorija ne odnosi na broj soba, tj. ne znači da je riječ o trosobnim, četverosobnim itd. stambenim prostorima. Broj prostorija obuhvaća i druge prostorije kao što su kuhinje, kupatila i sl. što znači da je kvalitet prostornih uvjeta u kojima žive ispitanici-ce znatno niži nego što se čini kada se govori o broju prostorija. Osim toga navedeni podaci o broju prostorija se odnose i na barake i slične objekte koje sami ispitanici-ce pregrađuju u više prostorija.

8.2. Opremljenost domaćinstva

Među osnovne pokazatelje kvalitete životnog standarda spada opremljenost domaćinstava električnom strujom, tekućom vodom, sanitarnim čvorom i sl. Koliko su romska domaćinstva opremljena ovim osnovnim pretpostavkama održavanja elementarne kvalitete života pokazuju podaci u tablici 10. Podaci

su prikazani usporedno za domaćinstva u romskim i neromskim naseljima za “da” odgovore. Iz podataka je vidljivo da postoji znatna razlika u infrastruktornoj opremljenosti domaćinstava u romskim i neromskim naseljima. Domaćinstva u neromskim naseljima su u svim infrastrukturnim elementima znatno bolje opremljena od domaćinstava u romskim naseljima. Samo 26.6% ispitanika-ca u romskim naseljima je izjavilo da imaju kanalizaciju, a nešto više od polovice ih ima elementarne uvjete kao što su kupaonica i WC s ispiranjem.

Tablica 10: Infrastruktura stambenog prostora u romskim i neromskim naseljima

DA odgovori

Ima li Vaš stan/kuća?	Romsko naselje		Neromsko naselje	
	Broj ispitanika-ca	Postotak	Broj ispitanika-ca	Postotak
Tekuću vodu	345	75.0	242	96.8
Kanalizaciju	121	26.6	210	84.0
Električnu struju	439	96.7	250	100.0
Kupaonicu	273	59.3	220	88.0
WC s ispiranjem	261	57.1	233	93.2
Centralno grijanje	65	14.3	48	19.2

Tekuću vodu u kući još uvijek nema četvrtina ispitanika-ca. Izuzetak čini električna stuja, koju imaju gotovo sva domaćinstva (oko 97%) i u romskim naseljima, dobrim dijelom stoga što električnu struju koriste nelegalno ili gradovi i lokalne zajednice sudjeluju u plaćanju troškova.

Bolja opremljenost romskih domaćinstava u neromskim naseljima može se objasniti ne samo boljim ekonomskim statusom Roma-kinja koji u njima žive, nego i činjenicom da su to naselja s boljom infrastrukturnom mrežom (električnom strujom, kanalizacijom, plinom, vodovodom, i sl.).

Odgovori o opremljenosti romskih domaćinstava u romskim i neromskim naseljima kućanskim aparatima (tablica 11) upućuju da gotovo sva domaćinstva imaju televizor. Pri tome je postotak odgovora nešto veći u neromskim nego u romskim domaćinstvima – (oko 94.6% u romskim naseljima i 99.6% u neromskim). Uz televizore, domaćinstva u romskim naseljima najčešće posjeduju mobitele (85%) i frižidere (83%), zatim

Tablica 11: Opremljenost domaćinstava kućanskim aparatima

DA odgovori

Posjedujete li?	Rromsko naselje		Neromsko naselje	
	Broj ispitanika-ca	Postotak	Broj ispitanika-ca	Postotak
Televizor	437	94.6	250	99.6
Frižider	380	82.6	244	97.2
Usisavač za prašinu	248	53.8	225	90.0
Električni/plinski štednjak	306	66.4	237	94.8
Perilicu rublja	336	73.5	218	87.9
Perilicu posuđa	25	5.5	28	11.3
Video	135	29.3	130	52.2
Osobno računalo	88	19.1	140	56.2
Pristup internetu	48	10.5	117	47.0
DVD	285	62.4	183	74.7
Radio-prijemnik	325	70.7	209	83.6%
Satelitsku antenu	214	46.6	167	67.1
Mobitel/telefon	390	84.8	237	98.3
Automobil	178	39.1	155	62.2
Kombi/kamion	81	17.8%	45	18.1

perilice rublja i radio-aparate koje posjeduje velika većina domaćinstava, nešto preko 70%. Oko dvije trećine ih ima električni/plinski štednjak i DVD

uređaj. Ostali aparati su manje zastupljeni, naročito perilice posuđa, pristup internetu, osobna računala te od prevoznih sredstava kombi i kamion. Automobile ima oko 39% domaćinstava. Uočljivo je da se među najrasprostranjenijim i češće zastupljenim kućanskim aparatima nalaze sredstva za zabavu (televizor, radio-prijemnici pa i DVD). Prema istraživanjima iz 80-tih sredstva za zabavu također su bila najrasprostranjenija (First-Dilić, 1885). Zabrinjavajući je nalaz da se među najrjeđe zastupljenim uređajima nalaze oni koji su neposredno vezani za obrazovanje: osobna računala i posebice pristup internetu. Iako je većina kućanskih aparata danas pristupačna treba napomenuti da dio ispitanika-ca ima aparate koji su već rabljeni ili su sakupljeni kao sekundarne sirovine.

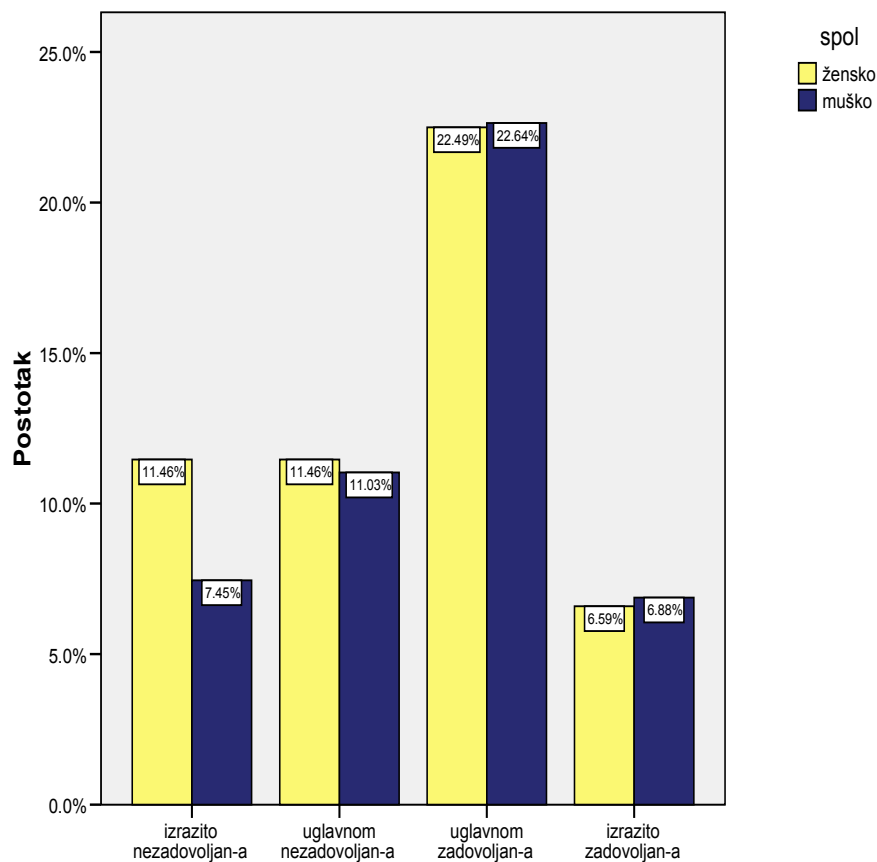
Usporedba romskih i neromskih naselja (tablica 11) pokazuje da je opremljenost domaćinstava Roma-kinja koji žive u neromskim naseljima vidljivo bolja. Gotovo sva domaćinstva (preko 90%) imaju osnovne kućanske aparate kao što su frižider, usisavač za prašinu, električni/plinski štednjak. Velika većina ih ima perilicu rublja (87%), radio-prijemnike (84%) i DVD uređaje (75%). U usporedbi s ispitanicima-cama u romskim naseljima, romsko stanovništvo u neromskim naseljima ima i znatno veći broj osobnih računala (56% domaćinstava) i pristup internetu (47% domaćinstava).

Podaci o zadovoljstvu materijalnim uvjetima života obitelji upućuju da je samo 13.5% ispitanika-ca izrazito zadovoljno s materijalnim uvjetima u kojima žive njihove obitelji, a 45% uglavnom zadovoljno. Čak 41% ispitanika-ca je izjavilo da je izrazito i uglavnom nezadovoljno s materijalnim uvjetima života njihovih obitelji.

Iz podataka na slici 7. je vidljivo da je nešto veći broj žena koje su izrazito nezadovoljne s materijalnim uvjetima života njihovih obitelji od muškaraca (11.46% žena i 7.45% muškaraca). Međutim, testiranje značajnosti razlika (t-test) je pokazalo da, gledajući odgovore ispitanika-ca na skali u cjelini, između žena i muškaraca ne postoji statistički značajna razlika u zadovoljstvu s materijalnim uvjetima života. I jedni i drugi su podjednako nezadovoljni.

Razlike u zadovoljstvu ispitanika-ca javljaju se s obzirom na tip naselja u kojem žive, tj. s obzirom na to žive li u romskom ili neromskom naselju⁶. Ispitanici-ce koji žive u romskim naseljima nezadovoljniji su od ispitanika-ca koji žive u neromskim naseljima. Ovaj podatak ne iznenađuje s obzirom na činjenicu da su materijalni uvjeti života lošiji u romskim nego neromskim naseljima, kao što se moglo vidjeti iz podataka o infrastrukturi i opremljenosti domaćinstava kućanskim aparatima.

Slika 7: Zadovoljstvo materijalnim uvjetima života obitelji

⁶ Rezultati t-testa: $t_{(585)} = 6.79, p < .01$; $M_{\text{romsko naselje}} = 2.37, SD_{\text{romsko naselje}} = 0.981$ i $M_{\text{neromsko naselje}} = 2.84, SD_{\text{neromsko naselje}} = 0.801$

9. Obitelj

Analize pokazuju (Štambuk, 2005.; Savić, 2007.) da romske zajednice karakterizira tradicionalan način života s naglašenim patrijarhalnim sustavom vrijednosti u kojem veliku važnost ima i obitelj. Kada je u pitanju položaj i uloga žena u obitelji to znači dominaciju muškaraca (otac, braća, svekar, muž, prednost sinova u odnosu na kćeri), poštivanje tradicije, odnosno običaja koji se od davnina prenose s koljena na koljeno, vezanost žene za kuću i djecu. Vezanosti žena za kuću i djecu značajno doprinosi vrijednosni sustav prema kojem se žena repektira kroz majčinstvo i brigu za obitelj i njezine članove, i sl.

Tablica 12: Bračno stanje

Bračno stanje	Broj ispitanika-ca	Postotak
Neoženjen/neudata	125	17.6
Oženjen/udata	376	53.0
Živimo zajedno-ali nismo vjenčani	136	19.2
Rastavljen-a	19	2.7
Udovac-ica	45	6.3
Živim odvojeno od supruge-e	8	1.1
Ukupno	709	100.0

Kako pokazuju podaci u tablici 12 većina ispitanika-ca koje smo anketirali žive u nekom obliku bračne zajednice: oženjeni su ili su udate 53% ispitanika-ce, a 19% ih živi zajedno ali nisu vjenčani. Vrlo mali broj ih živi odvojeno od supružnika (1%) ili su rastavljeni (oko 3%). Neoženjeni i neudati su uglavnom učenici, odnosno učenice.

Tablica 13: Frekvencije odgovora na pitanje: "Je li Vaš brak običajni?"

	Broj ispitanika-ca	Postotak
Da	420	75.9
Ne	133	24.1
Ukupno	553	100.0

Iz podataka u tablici 13 je vidljivo da velika većina ispitanika-ca živi u običajnom braku, tj. braku koji se sklapa između budućih supružnika obredom u obitelji i koji priznaje obitelj supružnika i romska zajednica. Za Rome i Romkinje običajni brak ima čak i veće značenje od braka sklopljenog pred matičarom. Podaci upućuju da je običajni brak i danas dominantna forma bračnog života u romskoj zajednici. Štoviše, pokazuje se da nema statističke značajne razlike⁷ u čestini sklapanja običajnog braka između ispitanika-ca koji žive u romskim i neromskim naseljima. Drugim riječima, običajne brakove podjednako često sklapaju Romi i Romkinje u romskim i neromskim naseljima.

Tablica 14: Dob stupanja u brak - žene

Dob	Broj ispitanika-ca	Postotak
Nije u braku do 14 godina	65	17.6
15-18	25	6.8
19-22	200	54.2
23-27	59	16.0
27 i više	14	3.8
Ukupno	6	1.6
	369	100.0

Tablica 15: Dob stupanja u brak - muškarci

Dob	Broj ispitanika-ca	Postotak
Nije u braku do 16 godina	79	22.8
17-20	41	11.8
21-24	174	50.3
25-28	37	10.7
29 i više	12	3.5
Ukupno	3	.9
	346	100.0

U romskoj zajednici gdje se visoka vrijednost pridaje zasnivanju obitelji i obiteljskom životu, tradicionalno se vrlo rano ulazi u bračnu zajednicu.

⁷ Korišten je Hi-kvadrat test

Romkinje u našem uzorku uglavnom ulaze u brak do dvadest i nešto godina. Prema podacima u tablici 13 rijetko koja ispitanica se udala poslije 22. godine, tek oko 5%. Najveći ih broj ulazi u brak u dobi od 15 do 18 godina (čak više od polovice, 54%), a zatim u dobi od 19 do 22 godine, pri čemu ih u ovoj dobnoj kategoriji ima znatno manji broj (16%). Relativno znatan broj ih je stupio u brak u dobi do 14 godina (7%).

Muškarci također rano ulaze u brak (tablica 15). Sudeći prema podacima u tablici 15, većina ih se oženi do 25-te godine, pri čemu većinom ulaze u brak u dobi od 17 do 20 godina (oko 50% ispitanika), što je nešto kasnije od dobi u kojoj se udaju žene (15 – 18 godina). Manji dio ih se ženi u dobi od 21 do 24 godine (oko 11%). Vrlo rijetko ulaze u brak poslije 25 godina, samo oko 5% ispitanika. Relativno znatan broj ih ulazi u brak u ranoj dobi, oko 12% ih je izjavilo da su stupili u brak prije 16 godina. Da anketirane Romkinje ulaze ranije u brak od anketiranih Roma pokazuju i vrijednosti za prosječnu dob njihovog ulaska u brak, koje upućuju da se Romkinje udaju prosječno s 17.6 godina, a Romi s 18.8 godina. Ove razlike u dobi ulaska u brak muškaraca i žena statistički su značajne⁸.

Ako pogledamo podatke za Romkinje vidljivo je da postoji povezanost između dobi stupanja u brak i naselja gdje one žive. Ranije se udaju Romkinje koje žive u mjestima gdje su jači utjecaji tradicije kao što su romska naselja i sela, nego one koje žive u neromskim naseljima i gradovima, posebice Zagrebu. U romskim naseljima se udaju s prosječno 17.24 godine starosti, a u neromskim naseljima s prosječno 18.15 godina starosti⁹, što predstavlja statistički značajnu razliku. Ispitanice koje žive na selu udaju se s prosječno 16.78 godina, u gradu 17.48 godina, a u Zagrebu s 19.76 godina. Provjera značajnosti ovih razlika pokazala je da postoji statistički značajna razlika u dobi udaje između Romkinja koje žive u Zagrebu i onih koje žive u drugim

⁸ M žene = 17.6, M muškarci = 18.8; SD žene = 2.979, SD muškarci = 2.795. $t(569) = 5.003, p < .01$.

⁹ Rezultati t-testa za razlike u dobi udaje između Romkinja koje žive u romskom i Romkinja koje žive u neromskom naselju: M romsko naselje = 17.24, SD romsko naselje = 2.89; M neromsko naselje = 18.15, SD neromsko naselje = 3.06. $t(298) = 2.58, p < .01$.

gradovima i selima. Preciznije, Romkinje koje žive u Zagrebu značajno kasnije se udaju od Romkinja koje žive u drugim gradovima i selima.¹⁰

Provjera značajnosti razlike¹¹ u dobi stupanja u brak s obzirom na starost ispitanica pokazala je da nema statistički značajne razlike između mlađih i starijih Romkinja, tj. i mlađe generacije Romkinja se rano udaju kao što su to činile i starije generacije. Bez obzira da li je riječ o ispitanicama u romskim ili neromskim naseljima, onima koje žive u gradskim ili seoskim sredinama, mlađim ili starijim generacijama zaključno se može reći da one u prosjeku ulaze u brak u znatno ranijoj dobi od žena u Hrvatskoj, koje sklapaju brakove s prosječno 25.3 godine (podatak za 2000. god.). U ekonomski razvijenim zemljama žene ulaze u brak u još kasnijoj dobi. U Švedskoj napr. s prosječno 30.2 godine. (Vlado Puljiz, 2002.)

Osim materijalnih uvjeta života i dobi stupanja u brak značajna odrednica koja utječe na obrazovanje i obrazovna postignuća Romkinja su i djeca, posebice broj djece i dob kada počinju rađati.

Prema podacima u tablici 16 najveći broj ispitanica ima 3 djece (22%), zatim slijedi neznatno manji broj ispitanica (20%) koje imaju dvoje djece i onih koje imaju četvero djece (18%). Znatan broj (oko 30%) ih ima petero i više djece, pri čemu ih oko 15% ima 7 i više djece. Jedno dijete ima 10% ispitanica. Izraženo u prosječnoj vrijednosti, može se reći da ispitanice u prosjeku imaju po 4 djeteta.¹²

Broj djece varira ovisno o tome u kojem naselju ili mjestu ispitanice žive. Ispitanice u romskim naseljima imaju više djece (u prosjeku 3.36 djece), nego ispitanice u neromskim naseljima (2.96 djece). Ova razlika je statistički

¹⁰ Rezultati ANOVA-e: $F(2) = 19.99$, $p < .01$; M Zagreb = 19.76, SD Zagreb 4.069, M drugi grad = 17.48, SD drugi grad = 2.512, M selo = 16.78, SD selo = 2.443

¹¹ Provjera značajnosti razlika je provedena primjenom t-testa, pri čemu je varijabla dobi ispitanica bila na različite načine kategorizira: 1) u ekvidistantne intervale od 10 godina, te 2) podjeljena na dvije kategorije koje su obuhvaćale ispitanice stare do 35 godina i one koje imaju 36 i više godina. U oba slučaja t-test je pokazao da ne postoji statistički značajna razlika u dobi stupanja u brak između mlađih i starijih ispitanica.

¹² M = 3.89, SD = 2.32

značajna.¹³ Provjera značajnosti razlika u broju djece s obzirom na gradska i seoska naselja pokazuje da ispitanice koje žive u Zagrebu imaju značajno manji broj djece od ispitanica koje žive u drugim gradovima i selima.

Tablica 16: Odgovori na pitanje: Koliko imate djece?

Broj djece	Broj ispitanika-ca	Postotak
1	62	10.4
2	120	20.2
3	132	22.2
4	106	17.8
5	61	10.3
6	26	4.4
7	36	6.1
8	17	2.9
9	14	2.4
10	9	1.5
11	8	1.3
12	2	.3
13	1	.2
Ukupno	594	100.0

Ispitanice iz Zagreba imaju u prosjeku 2.63 djeteta, dok ispitanice iz drugih gradova imaju 3.18 djece, a u selima 3.53 djeteta.¹⁴ Rezultati istraživanja su pokazali da također postoji veza između broja djece i obrazovanja ispitanica. Romkinje koje nikada nisu išle u školu i one koje nisu završile osnovnu školu imaju znatno veći broj djece od Romkinja koje su završile osnovnu i srednju školu. Romkinje koje nikada nisu išle u školu imaju u prosjeku 5.41, s nezavršenom školom 3.65, a ostale oko 2 djeteta i manje.¹⁵

¹³ Rezultati t-testa za značajnost razlika u broju djece u romskim i neromskim naseljima: M romsko naselje = 3.36, SD romsko naselje = 2.58; M neromsko naselje = 2.96, SD neromsko naselje = 2.57. $t(710) = 2.002$, $p < .05$.

¹⁴ Rezultati ANOVA-e za značajnost razlika u broju djece u urbanim i ruralnim naseljima: $F(2) = 5.43$, $p < .05$; M Zagreb = 2.63, SD Zagreb = 2.56, M drugi grad = 3.18, SD drugi grad = 2.44, M selo = 3.53, SD selo = 2.68

¹⁵ Rezultati Anova-e: M nije išla u školu = 5.41, SD nije išla u školu = 2.89; M nezavr.osnov.šk. = 3.65, SD nezavr.osnov.šk. = 2.26; M završ. osnov. šk. = 2.34, SD završ. osnov. šk. = 2.09; M nezav. srednja šk. = 1.08, SD nezav. srednja šk. = 1.44; M završ. srednja šk. = 1.58, SD = 1.72. $F(4) = 30.29$, $p < .01$.

Radi boljeg uvida u broj djece Romkinja, navodimo da je prosječan broj živorođene djece koje je u 2000. god rodila žena u fertilnoj dobi u Hrvatskoj, iznosio 1.39 djece. (V. Puljiz, 2002.)

Budući da rano ulaze u brak Romkinje rano počinju rađati djecu. Najveći broj Romkinja koje smo anketirali rađa prvo dijete u dobi od 15 do 20 godina, čak više od polovica, a zatim u dobi od 19 do 22 godine (oko jedna trećina ispitanica). Mali broj ih rađa prvo dijete s 23 i više godina. (Tablica 17).

Tablica 17: Dob rađanja prvog djeteta

Broj godina	Broj ispitanica	Postotak
do 14 godina	5	1.6
15-18	175	56.1
19-22	101	32.4
23 i više	31	9.9
Ukupno	312	100.0

Broj godina Romkinja kada rađaju prvo dijete značajno varira ovisno o tome u kakvoj sredini žive. Naime, pokazuje se da je dob rađanja prvog djeteta povezana s tipom naselja, tj. s time jeli ispitanice žive u romskom ili neromskom naselju, te ruralnom ili urbanom naselju. Romkinje u romskim naseljima prvo dijete rađaju ranije, s prosječno 18.28 godina, nego Romkinje u neromskim naseljima, koje prvo dijete rađaju s prosječno 19.16 godina. (Tablica 18) Ova razlika je statistički značajna.¹⁶

Tablica 18: Prosječna dob rađanja prvog djeteta u romskim i neromskim naseljima

Naselje	Broj ispitanica	Prosječan broj godina	Standardna devijacija
Romsko naselje	197	18.28	3.829
Neromsko naselje	112	19.16	2.964

Razlika u dobi rađanja prvog djeteta je statistički značajna i između ispitanica koje žive u Zagrebu, nekom drugom gradu i selu.

¹⁶ Rezultati t-testa: $t(307) = 2.09, p < .01$.

Tablica 19: Prosječna dob rađanja prvog djeteta prema mjestu stanovanja ispitanica

Mjesto stanovanja	Broj ispitanica	Prosječan broj godina	Standardna devijacija
Zagreb	49	20.69	4.908
Neki drugi grad	134	18.83	3.428
Selo	129	17.58	2.549

Podaci u tablici 19 pokazuju da najranije počinju rađati ispitanice koje žive na selu (s prosječno 17.58 godina), zatim one koje žive u gradovima (u prosjeku s 18.83 godine), dok ispitanice iz Zagreba rađaju prvo dijete najkasnije, s 20.69 godina u prosjeku.¹⁷ Sve tri kategorije međusobno se značajno razlikuju. Radi jasnije slike o dobi u kojoj rađaju ispitanice navdimo podatak da je prosječna dob žena prilikom rađanja prvog djeteta u Hrvatskoj 25.4 godine (V. Puljiz, 2002). Za razliku od toga, kako smo iz podataka vidjeli, Romkinje rađaju znatno ranije i to upravo u dobi kada se pohađa srednje i više razine školskog obrazovanja.

Za tradicionalne zajednice je karakteristično da žive u proširenim obiteljima s više generacija i više članova u kućanstvu, odnosno domaćinstvu

Tablica 20: Broj članova domaćinstva

Broj članova domaćinstva	Broj ispitanika-ca	Postotak
1-4	283	39.7
5-8	360	50.5
9 -12	62	8.7
13 i više	8	1.1
Ukupno	713	100.0

. Najveći broj ispitanika-ca živi u kućanstvima ili domaćinstvima s 5 do 8 članova (čak oko polovica), a zatim u domaćinstvima do četiri člana (oko 40%). Manji broj (9%) ih živi u domaćinstvima koja imaju od 9 do 12 članova. Gledano u prosjeku, broj članova u domaćinstvu iznosi nešto više od 5

¹⁷ Rezultati ANOVA-e: $F(2) = 15.48, p < .01$.

članova, 5.31 član. (Tablica 20). Najveće domaćinstvo ima 15 članova. Prema podacima iz 1998 god. prosječno hrvatsko domaćinstvo ima znatno manji broj članova, tri člana. (Vlada RH, Nacionalni program za Rome, 2003.).

Broj članova domaćinstava je pri tome veći u romskim nego neromskim naseljima (Tablica 21). U romskim naseljima domaćinstvo ima u prosjeku 5.47 članova, a u neromskim 5.03, što je statistički značajna razlika.¹⁸

Tablica 21: Broj članova domaćinstava u romskim i neromskim naseljima

Naselje	Broj ispitanika-ca	Prosječan broj članova domaćinstva	Standardna devijacija
Romsko naselje	459	5.47	2.56
Neromsko naselje	247	5.03	2.27

Između gradskih i seoskih naselja razlike u prosječnom broju članova domaćinstava nisu statistički značajne, što znači da domaćinstva u Zagrebu, nekom drugom gradu i selu imaju podjednak prosječan broj članova domaćinstva.

Tablica 22: Odgovori na pitanje: "S kime živite u istom domaćinstvu?"

	Broj ispitanika-ca	Postotak
Sam-a	37	5.5
Samo s roditeljima	106	15.8
S bračnim drugom bez djece	58	8.7
Živim s bračnim drugom i djecom	394	58.8
Živim s bračnim drugom te djecom i roditeljima	42	6.3
S bračnim drugom i djecom i roditeljima i drugom rodbinom	33	4.9
Ukupno	670	100.0

U tablici 22. prikazani su odgovori na pitanje "S kime živite u istom domaćinstvu?" Iz podataka je vidljivo da je najveći broj ispitanika odgovorio

¹⁸ Rezultati t-testa: $t(558) = 2.35, p < .01$.

(59%) da živi s bračnim drugom i djecom, a 16 % ispitanika-ca živi samo s roditeljima. Oko 11% ih je izjavilo da živi u širim obiteljima s više generacija, što je danas još uvijek značajan broj. Tim više što se prosječno hrvatsko domaćinstvo smanjilo na svega tri člana.

Podjela poslova u kućanstvu spada u grupu najznačajnijih pokazatelja položaja i uloge žene u obitelji i društvu. Kućanski poslovi i briga za djecu i danas uglavnom pripadaju ženama, naročito u tradicionalnim sredinama s patrijarhalnim načinom života i odnosa među supružnicima, odnosno bračnim partnerima.

Podaci u tablici 23. zorno svjedoče tradicionalnu podjelu kućanskih poslova u romskim obiteljima. Jasno je vidljiva podjela na “muške” i “ženske” poslove. Pranje suđa, pranje rublja, briga o djeci i kuhanje gotovo u potpunosti pripada ženama.

Tablica 23: Podjela poslova između žena i muškaraca u kućanstvu (u %)

Žene			Kućni poslovi	Muškarci		
nikad	rijetko	često		nikad	rijetko	često
1.7	14.5	83.8	Kupovina kućnih potrepština	7.7	29.3	63.0
2.2	4.0	93.9	Briga o djeci	9.4	36.0	54.5
14.8	12.8	72.4	Peglanje	87.9	9.0	3.1
1.4	4.9	93.7	Kuhanje	63.6	29.3	7.2
2.3	4.3	93.4	Pranje rublja	88.7	8.8	2.5
1.8	5.4	92.8	Spremanje kuće	62.7	28.1	9.2
30.7	29.3	40.1	Zarađivanje za obitelj	7.5	7.7	84.7
.7	5.3	94.0	Pranje suđa	73.4	21.4	5.2
64.6	25.6	9.8	Popravci u kući	7.3	17.0	75.6

Ove poslove često obavlja više od 90% anketiranih Romkinja. Za razliku od žena, muškarci najčešće zarađuju za obitelj (80% Roma i 40% Romkinja) i obavljaju popravke u kući (76% Roma i 10% Romkinja). Sudeći prema odgovorima može se reći da muškarci često obavljaju kupovinu kućnih potrepština (63%) i da se brinu za djecu (55%). Njihova starosna struktura pokazuje da je u oba slučaja riječ o mlađim Romima (28% ih je u dobi od 35-46 god. i 27% u dobi od 25-36 god. kada je riječ o kupovanju kućnih potrepština, a kada je riječ o brizi za djecu najviše ih ima u dobnom intervalu od 26 do 35 godina: 33%, a zatim u dobi od 36 do 45 god. (27%). Međutim, usporedba s ženama (tablica 23) pokazuje da ove poslove često, čak i češće od muškaraca, obavljaju i žene. Iz usporedbe čestine obavljanja kućanskih poslova žena i muškaraca, također je vidljivo da relativno znatan broj Romkinja, pored obavljanja kućanskih poslova također zarađuje za obitelj (40%). Zarađivanje za život smatra se nužnom pretpostavkom oslobađanja žena od zatvaranja u kuću i ovisnosti od muža. Međutim, u uvjetima siromaštva u kojima žive Romkinje zarađivanje za život, bez veće pomoći muškaraca u kućanskim poslovima i podrške u obrazovanju, može rezultirati dodatnim opterećenjem Romkinja i otežavanjem njihovoga pristupa obrazovanju i stjecanju kvalifikacija za bolje plaćene poslove.

Provjera značajnosti razlika (tablica 1 u prilogu) pokazuje da postoji razlika u čestini obavljanja kućanskih poslova između Romkinja u romskim i neromskim naseljima u svim poslovima osim pranja suđa, koje podjednako često obavlja i jedna i druga grupa ispitanica (više od 90% ispitanica u romskim i neromskim naseljima). Interesantan je podatak da Romkinje koje žive u neromskim naseljima za razliku od Romkinja iz romskih naselja češće obavljaju gotovo sve spomenute kućanske poslove. Najveće su razlike u zarađivanju za obitelj, brizi o djeci i peglanju, gdje su Romkinje koje žive u neromskim naseljima znatno aktivnije od Romkinja iz romskih naselja. Jedina aktivnost gdje su Romkinje koje žive u romskim naseljima aktivnije od Romkinja iz neromskih naselja su popravci u kući.

Gledajući u cjelini podatke o materijalnim uvjetima života, bračnom statusu i ulozi Romkinja u obitelji, može se zaključno reći da ih većina živi u ekonomski

lošim uvjetima koji uključuju neadekvatne stambene uvjete (nedovoljan stambeni prostor sa slabom infrastrukturom i opremljenošću kućanskim aparatima), život u tradicionalnoj sredini gdje prevladava rana udaja, rano rađanje djece, prosječno veći broj djece nego što ga imaju neromkinje, tradicionalna podjela kućanskih poslova u kojoj većina kućanskih poslova i briga za djecu pripada ženama.

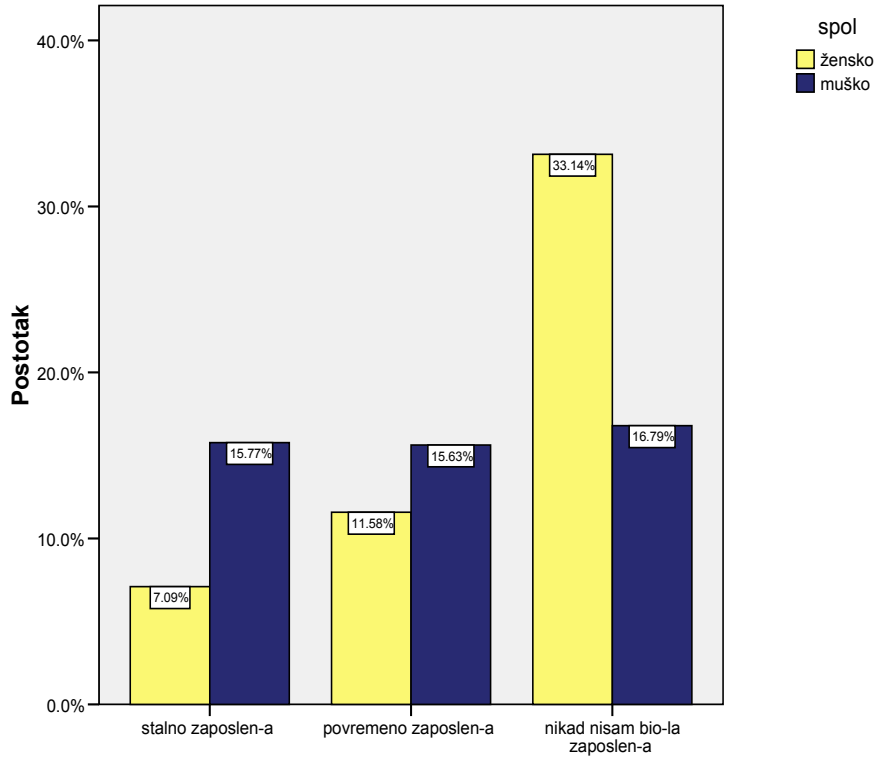
Ovo jesu indikatori položaja Romkinja koji upućuju na to da one žive u uvjetima koji značajno otežavaju njihov pristup obrazovanju i uspješno završavanje školovanja. Teško da se može očekivati da će osobe koje žive u siromaštvu, koje se udaju i rađaju djecu u dobi kada trebaju ići u školu objektivno biti u mogućnosti da uspješno završavaju školovanje i da se dulje zadržavaju u školskom sustavu. Podaci su ukazali da pri tome postoji razlika između Romkinja koje žive u romskim naseljima i romkinja koje žive u neromskim naseljima, te između Romkinja koje žive na selima i onih koje žive u gradovima, posebice Zagrebu. U znatno težem položaju su Romkinje koje žive u tradicionalnijim sredinama i sredinama s težim egzistencijalnim uvjetima kao što su romska naselja i sela. One spadaju u najugroženiji dio romske populacije. Poboljšanje njihovog obrazovanja zahtijeva posebnu pažnju i osmišljenu sistematsku pomoć države i ostalih relevantnih aktera u području obrazovanja koja osim financijske pomoći treba sadržavati i različite programe rada na podizanju svijesti i Roma i Romkinja o važnosti obrazovanja za zapošljavanje i socijalnu inkluziju.

10. Zaposlenost

Kada se pogledaju podaci o zaposlenosti Romkinja i Roma (slika 8), prvo što se primjećuje je mali postatak i jednih i drugih u kategoriji stalno zaposlenih. Unutar niske zaposlenosti ispitanika-ca, žene su čak dvostruko rjeđe zaposlene od muškaraca, 7% žena naspram 16% zaposlenih muškaraca. Romkinje su rjeđe nego muškarci i povremeno zaposlene. Oko 12% Romkinja je odgovorilo da su povremeno zaposlene, za razliku od Roma kojih je 16% pozitivno odgovorilo na ovo pitanje. Sukladno navedenom, najveći broj

Romkinja izjavio je da nikada nisu bile zaposlene (33% Romkinja). Roma koji nikada nisu bili zaposleni ima dvostruko manje, oko 17%.

Slika 8: Zaposlenost prema spolu

Stalno zaposlene ispitanice su obrazovanije od povremeno zaposlenih, koje su opet više obrazovane od nezaposlenih ispitanica. Iz podataka u tablici 24 je vidljivo da u kategoriji stalno zaposlenih nema nijedne ispitanice koja nikada nije išla u školu, mali broj (10%) ih je u kategoriji povremeno zaposlenih, a najveći broj (29%) među onima koje nikada nisu bile zaposlene. Slično je s ispitanicama koje imaju nezavršenu osnovnu školu: najmanje ih ima u kategoriji stalno zaposlenih (20%), njihov broj se povećava u kategoriji povremeno zaposlenih na 37%, a u kategoriji ispitanica koje nikada nisu bile zaposlene njihov broj raste čak na 46%. Obrnuta je situacija s onim ispitanicama koje su završile osnovnu i srednju školu. Njih najviše ima među stalno zaposlenima: 30% s završenom osnovnom školom i 48% s završenom

srednjom školom (strukovne škole), dok su manje zastupljene u povremeno zaposlenima: 24% s završenom osnovnom školom i 21% s završenom srednjom školom, a najmanje su zastupljene u kategoriji ispitanica koje nikada nisu bile zaposlene: 13% sa završenom osnovnom školom i svega 6% s završenom srednjom školom. Ispitanice s višim obrazovanjem su vrlo rijetke, a s završenim visokim obrazovanjem nema nijedne.

Tablica 24: Obrazovanost Romkinja po pojedinim kategorijama zaposelnosti

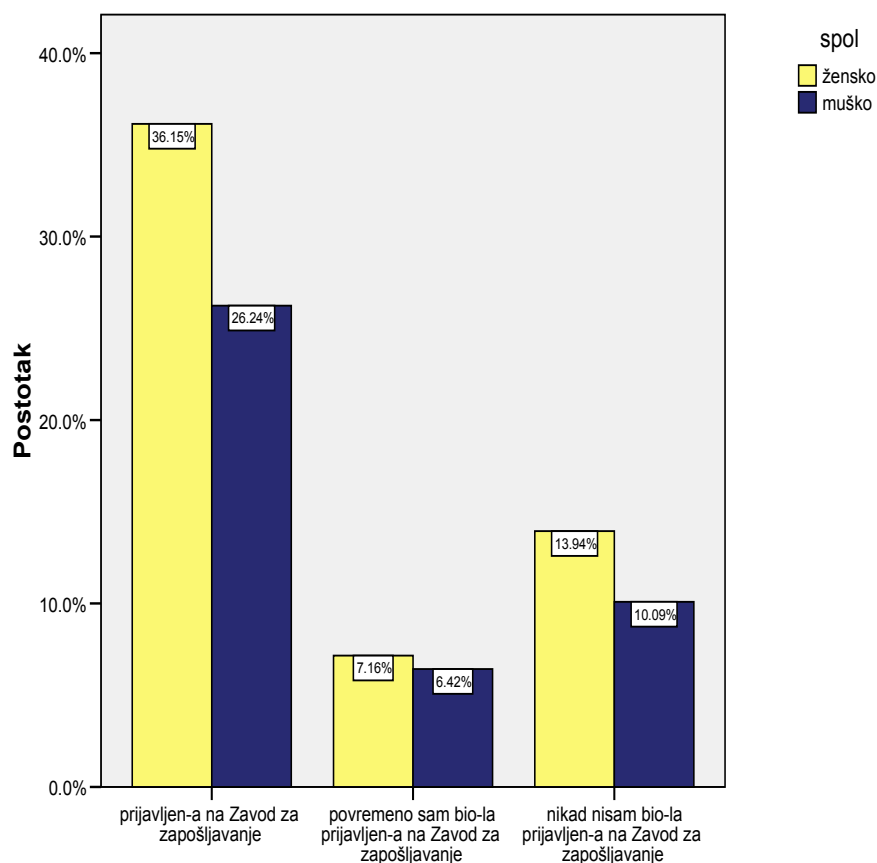
	Stalno zaposlena		Povremeno zaposlena		Nikada nisam bila zaposlena	
	N	Postotak	N	Postotak	N	Postotak
Nikada nisam išla u školu			8	10.5	63	29.0
Nezavršena osnovna škola	9	19.6	28	36.8	101	46.5
Završena osnovna škola	14	30.4	18	23.7	29	13.4
Nezavršena srednja škola			4	5.3	7	3.2
Završena 3-god. strukovna škola	14	30.4	10	13.2	10	4.6
Završena 4-god. strukovna škola	8	17.4	6	7.9	3	1.4
Nezavršena viša škola	1	2.2			1	.5
Završena viša škola			1	1.3	1	.5
Nezavršen studij			1	1.3	2	.9
Ukupno	46	100.0	76	100.0	217	100.0

N = broj ispitanica

Prema podacima na slici 9, najveći broj ispitanika i ispitanica je prijavljen na Zavod za zapošljavanje (36% ispitanica i 26% ispitanika). Znatno manji broj je onih koji nikada nisu bili prijavljeni na Zavod (14% ispitanica i 10% ispitanika). Najmanji broj je onih koji su povremeno bili prijavljeni na Zavod (7% žena i 6%

muškaraca). Provjera značajnosti razlika¹⁹ je pokazala da pri tome nema statistički značajnih razlika između žena i muškaraca. Razlozi prijavljivanja na Zavod za zapošljavanje i Roma i Romkinja osim mogućnosti bržeg dolaska do zaposlenja može biti i dobivanje financijske naknade za nezaposlene.

Slika 9: Prijavljenost na Zavod za zapošljavanje

Radni status ispitanica postaje jasniji ako navedenim podacima o zaposlenosti i nezaposlenosti dodamo podatke o vrsti njihove zaposlenosti. Iz podataka u tablici 25 je vidljivo da mali broj ispitanica ima status zaposlenih s prijavom. U ovoj najpovoljnijoj kategoriji zaposlenih s plaćenim zdravstvenim i socijalnim osiguranjem, priznatim radnim stažom nalazi se tek 13% ispitanica što je više nego dvostruko manje od broja muškaraca kojih u ovoj kategoriji

¹⁹ Značajnost razlika je provjerena t- testom.

ima 33%. Ove razlike u korist muškaraca protežu se i na ostale vrste zaposlenosti. Kada je riječ o zaposlenosti bez prijave i kućnoj radinosti one su još veće. Muškarci su u njima trostruko zastupljeniji. Provjera značajnosti razlika pokazala je da su razlike u zaposlenosti između žena i muškaraca statistički značajne.²⁰ Međutim, pri navođenju ovih podataka treba podsjetiti

Tablica 25: Vrsta zaposlenja Romkinja i Roma

	Žensko		Muško	
	Broj ispitanika- ca	Posto- tak	Broj ispitanika- ca	Posto- tak
Zaposlen-a s prijavom	42	13.2	88	33.1
Zaposlen-a bez prijave	23	7.2	71	26.7
Vlastiti obrt ili kućna radinost	13	4.1	36	13.5
Domaćica	187	58.8	9	3.4
Učenik- ica/student-ica	18	5.7	23	8.6
Umirovljenik-ica	13	4.1	16	6.0
Nesposoban-na za rad	22	6.9	23	8.6
Ukupno	318	100.0	266	100.0

da se radi o niskoj zaposlenosti i žena i muškaraca. Jedina kategorija gdje su žene izrazito zastupljenije je domaćica.

Sliku o zaposlenosti upotpunjuju i podaci o aktivnostima koje su izvor povremenih primanja ispitanika-ca. Prema podacima u tablici 26 najčešći izvor povremenih prihoda ispitanika –ca, odnosno njihovih obitelji jesu socijalna pomoć i naknade za djecu i porodiljstvo. Interesantno je da su žene pri tome češće navodile socijalnu pomoć (34% ispitanica u odnosu na 22% ispitanika), a muškarci naknadu za djecu i porodiljstvo (38% muškaraca i 30% žena). To upućuje da se navedeni prihodi smatraju prihodima obitelji, a ne samo osoba koje ih dobivaju (napr. naknadu za porodiljstvo kao izvor prihoda navode i muškarci). Dioba poslova prema spolu vidljiva je kada je riječ o

²⁰ Hi-kvadrat test je pokazao da postoji statistički značajna veza između spola i tipa zaposlenja: χ^2 (df=6, N=584) = 211.22, $p < .01$.

prodaji robe na tržnici gdje su žene brojnije (17% žena i 5% muškaraca) te kada se radi o prodaji sekundarnih sirovina gdje su brojniji muškarci (21% muškaraca i 10% žena).

Tablica 26: Povremeni izvori prihoda ispitanika-ca

	Žensko		Muško	
	Broj ispitanica	Postotak	Broj ispitanika	Postotak
Prihodi iz državnih firmi/poduzeća	6	2.8	10	5.4
Prihodi iz privatnih firmi/poduzeća	8	3.8	13	7.0
Prihodi iz nevladinih udruga	1	.5	1	.5
Nadoknada za nezaposlene	2	.9	1	.5
Dječji dodatak ili porodična naknada	63	29.7	71	38.2
Socijalna pomoć	71	33.5	40	21.5
Prodaja vlastitih poljop. proizvoda	1	.5	0	0
Prodaja robe na tržnici	36	17.0	10	5.4
Prodaja sekundarnih sirovina	21	9.9	39	21.0
Prošnja	3	1.4	1	.5
Ukupno	212	100.0	186	100.0

Zaključno se može reći da su žene, u okviru općenito niske zaposlenosti romskog stanovništva, još manje zaposlene. Znatno su rjeđe zaposlene od muškaraca, a kada je riječ o vrsti posla pokazuje se da su izrazito podzastupljene u atraktivnijim poslovima kao što su napr. poslovi s prijavom. I u ovom slučaju su se pokazale rodne nejednakosti u zaposlenosti. Najveći broj žena su domaćice, tj. izvan radnog odnosa. Ipak, pokazalo se da obrazovanije Romkinje lakše dolaze do stalnog radnog odnosa od onih koje nemaju završenu osnovnu školu, a naročito onih koje nemaju nikakvo obrazovanje. Navedeno upućuje na važnost obrazovanja Romkinja kao značajnog faktora njihove zapošljivosti.

11. Obrazovanje Romkinja

Obrazovanje Romkinja smo ispitivali kroz više varijabli: 1. obrazovanost roditelja ispitanica; 2. obrazovanost ispitanica; 3. njihove obrazovne aspiracije; 4. poteškoće i osobna iskustva tokom školovanja; 5. obrazovanost njihove djece, 4. podršku ispitanica i ispitanika obrazovanju vlastite djece, naročito ženske; 5. zapreke uspješnijem obrazovanju ženske romske djece, 6. mišljenje o mjerama koje bi trebale doprinjeti uspješnijem školovanju romske djece.

Za uspješno obrazovanje pojedinca pored ekonomskih važni su kulturni uvjeti sredine u kojoj odrastaju. Obrazovanje roditelja je jedan od značajnih elemenata kulturnog konteksta koji utječu na obrazovne šanse i uspjeh djece. Da bismo dobili potpuniju sliku o obrazovanju ispitanica ispitivali smo i obrazovanost njihovih roditelja. U tablici 27 prezentirani su podaci o obrazovanosti oca i majke ispitanika i ispitanica. Iz podataka u tablici je očito da roditelji velike većine ispitanika-ca imaju vrlo nisku razinu obrazovanja.

Tablica 27: Obrazovanje oca i majke ispitanika-ca

	Otac		Majka	
	Broj ispitanika	Postotak	Broj ispitanica	Postotak
Nikakvo obrazovanje	286	43.8	394	57.9
Nezavršena osnovna škola	205	31.4	195	28.7
Završena osnovna škola	82	12.6	53	7.8
Nezavršena srednja škola	13	2.0	8	1.2
Završena srednja škola	61	9.3	25	3.7
Nezavršena viša škola ili fakultet	2	.3	3	.4
Završena viša šk. ili fakultet	4	.6	2	.3
Ukupno	653	100.0	680	100.0

Čak 44% očeva nema nikakvo obrazovanja, a 31% ih ima nezavršenu osnovnu školu. Obrazovanje majki je još niže. Broj majki koje nisu završile nikakvo obrazovanje doseže 58%, a onih koje imaju nezavršenu osnovnu školu ima 29%, što znači da ih ukupno 87% nema osnovnu naobrazbu. Mali broj ih je završio osnovnu školu (8%) a još manji broj srednju školu tek oko 1%. Kada je riječ o očevima ove brojke su značajno veće, ali još uvijek

izrazito male (13 % ih je završilo osnovnu, a 9% srednju školu).²¹ Broj očeva i majki koji su završili višu školu ili fakultet je gotovo zanemariv. Samo 4 oca i 2 majke su završili višu školu i fakultet, pri tome po jedno fakultet.

Općenito, podaci jasno upućuju na vrlo nisku obrazovnu razinu oba roditelja ispitanika-ca od kojih se teško moglo očekivati da pruže potrebnu podršku djeci u obrazovanju, bilo da je riječ o pronalaženju potrebnih informacija o različitim opcijama školovanja, pomaganju u učenju, poticanju na različite obrazovne aktivnosti izvan škole (učenje stranih jezika, posjete izložbama, kazalištima, putovanja, itd.).

S obzirom na nepovoljne životne uvjete i nisku obrazovanost roditelja za očekivati je da će ispitanice također imati nisko obrazovanje. Podaci o njihovom obrazovanju prezentirani su u tablici 28.

Tablica 28: Obrazovanje ispitanica i ispitanika

	Ispitanica		ispitanik	
	Broj	Postotak	Broj	Postotak
Nikakvo obrazovanje	72	20.6	39	12.1
Nezavršena osnovna škola	144	41.3	120	37.4
Završena osnovna škola	61	17.5	74	23.1
Nezavršena srednja škola	13	3.7	18	5.6
Završena srednja škola	52	14.9	67	20.9
Nezavršena viša škola ili fakultet	5	1.4	3	.9
Završena viša škola	2	.6	0	0
Ukupno	349	100.0	321	100.0

Napomena: nijedna ispitanica ni ispitanik nisu odgovorili da imaju završen fakultet

Iz podataka je vidljivo da najveći broj ispitanica nema završenu osnovnu školu (41%), a jedna petina ih nema nikakvo obrazovanje što zajedno iznosi čak

²¹ Provjera značajnosti razlika pokazala je da su razlike u obrazovanju očeva i majki ispitanika-ca statistički značajne: $t(628) = 8.590, p < .01$

62% ispitanica. Mali broj ih ima završenu osnovnu školu (18%) i srednju školu (15%). O tome koliko je mali broj Romkinja sa završenim osnovnim i srednjim obrazovanjem govori i podatak da je u Hrvatskoj 2001. god. samo 4% žena starijih od 15 godina bilo bez škole, 24% ih je imalo završenu osnovnu školu dok ih je čak 40% imalo završenu srednju školu, što je značajno više od ispitanica. (*Stanovništvo staro 15 i više godina prema spolu i završenoj školi po gradovima/općinama, Popis 2001. Državni zavod za statistiku*). Ako pogledamo podatke o višem i visokom obrazovanju vidljivo je da su samo dvije ispitanice završile višu školu, a nijedna fakultet. Prema Popisu stanovništva iz 2001. god. u Hrvatskoj je tada 4% žena imalo završeno više obrazovanje a 7% visoko obrazovanje. Logično je pretpostaviti da je taj broj danas i veći.

Usporedba obrazovanosti ispitanica s obrazovanošću ispitanika pokazuje da anketirane Romkinje imaju i od njih niže obrazovanje, pri čemu treba imati u vidu da i anketirani Romi imaju nisko obrazovanje. Tako napr. za razliku od ispitanica, veći broj ispitanika ima završenu osnovnu školu (23% ispitanika prema 17% ispitanica) i srednju školu (21% ispitanika i 15% ispitanica). Ove razlike u obrazovanosti ispitanika i ispitanica su statistički značajne.²² Kada je riječ o srednjim školama važno je reći da nijedna ispitanica, a niti ispitanik nemaju završenu gimnaziju koja priprema učenike i učenice za fakultetsko obrazovanje. I ovo je jedan od znakova koji govori da Romi, a naročito Romkinje imaju manje šanse za stjecanje visokog obrazovanja nego neromsko stanovništvo u Hrvatskoj.

Gledajući podatke o obrazovanosti ispitanica u cjelini, može se reći da nalaz da ih čak dvije trećine nema završenu osnovnu školu, pri čemu ih je znatan broj i bez škole, predstavlja značajnu zapreku ne samo njihovom zapošljavanju nego i kvalitetnom ostvarivanju ostalih životnih uloga, obiteljskih, kulturnih, političkih.

Međutim, kada izdvojimo ispitanice i usporedimo podatke o njihovom obrazovanju i obrazovanju njihovih majki pokazuje se da je broj ispitanica koje

²² Vrijednosti t-testa: $t(668) = 2.621, p < .01$

nemaju nikakvo obrazovanje gotovo trostruko manji u odnosu na njihove majke (21% prema 59%). Nadalje, dvostruko veći broj ispitanica nego majki je završio osnovnu školu (18% ispitanica i 7% majki), a kada je riječ o završenom srednjem obrazovanju razlika između ispitanica i njihovih majki je još veća (15% ispitanica i 4% majki). Gotovo da i nema ispitanica sa završenim višim i visokim obrazovanjem, pogotovo ne njihovih majki kojih u ovoj obrazovnoj kategoriji uopće nema. Provjera značajnosti razlika u obrazovanosti ispitanica i njihovih majki ukazuje da su one statistički značajne.²³ Na osnovu podataka može se zaključiti da je obrazovanje ispitanica i, pored toga što je nisko, ipak više od obrazovanja njihovih majki.

Tablica 29: Obrazovanje ispitanica i njihovih majki

	Ispitanice		Majke	
	Broj ispitanica	Postotak	Broj majki	Postotak
Nikakvo obrazovanje	72	20.6	203	59.2
Nezavršena osnovna	144	41.3	100	29.2
Završena osnovna	61	17.5	24	7.0
Nezavršena srednja	13	3.7	3	.9
Završena srednja	52	14.9	13	3.8
Nezavršena viša ili fakultet	5	1.4	0	.0
Završena viša ili fakultet	2	.6	0	.0
Ukupno	349	100.0	343	100.0

U usporedbi s majkama znatno manji broj ispitanica nikada nije išao u školu ili ima nezavršeno osnovno obrazovanje dok ih daleko veći broj nego njihovih majki ima završeno osnovno i srednje obrazovanje. Ipak, treba zaključno navesti da i onaj mali broj obrazovanih ispitanica u većini slučajeva ne dostiže viši stupanj od srednjeg obrazovanja. Pri tome su još i na razini osnovnog i srednjeg obrazovanja manje zastupljene od anketiranih Roma, a pogotovo od žena neromkinja.

²³ Rezultati t-testa: $t(323) = 13.045$; $p < .01$

Kako veliki broj Romkinja ne ide u školu ili je napušta, u upitniku smo imali i pitanje koje se odnosi na ispitivanje razloga koji su utjecali na njihovu odluku da uopće ne pohađaju školu ili da prekinu školovanje. Ispitanici-ce su iskazivali stupanj svoje suglasnosti s ponuđenim setom od 17 razloga na ljestvici od četiri stupnja: "nimalo", "malo", "dosta", "izrazito". Postoci njihovih odgovora u svakoj pojedinoj kategoriji ili stupnju suglasnosti su navedeni u tablici 30. Na pitanje su odgovarali ispitanici i ispitanice koji nikada nisu išli u školu, koji su napustili osnovnu školu i oni koji nisu nastavili obrazovanje poslije osmog razreda (koji su napustili školovanje prije stjecanja prvog zanimanja). Pri tome je, kako smo vidjeli najveći broj onih ispitanika-ca koji nikada nisu išli u školu i koji nemaju završenu osnovnu školu, tj. koji su napustili osnovnu školu.

Ako pogledamo podatke za ispitanice na pozitivnom polu ljestvice koji kažu da se ispitanice dosta i u potpunosti slažu s pojedinim razlogom nepohađanja ili napuštanja škole vidimo da ih je najveći broj odgovorilo da je to bilo stoga što su morale pomagati u kući (59% ispitanica). Zatim slijedi loša finacijska situacija u obitelji za koju je 55% ispitanica navelo da je dosta ili izrazito utjecala na njihovo nepohađanje ili napuštanje škole. U vrhu ljestvice nalazi se i razlog "nisam htjela ići u školu" s kojim se dosta i izrazito suglasilo čak nešto više od polovice ispitanica. U grupi najčešćih razloga također se nalazi nedostatak uvjeta za učenje kod kuće (puno ukućana, nedovoljan prostor, i sl.) s kojim se dosta ili izrazito suglasilo 45% ispitanica. S nešto manjim postotkom odgovora (38%) slijedi razlog "nisam imala podršku roditelja" te rana udaja za koju je 37% ispitanica navelo da dosta ili izrazito predstavlja razlog njihovog nepohađanja škole ili prekida školovanja. Nešto manji broj ispitanica (35%) je odgovorilo da je na njivu odluku o pohađanju ili prekidanju školovanja dosta i izrazito utjecalo to što se u njihovoj sredini obrazovanje nije cijeno.

Za razliku od navedenih razloga koji se po učestalosti odgovora nalaze u prvoj polovini ljestvice, na dnu su oni razlozi koji govore o odnosu učitelj-ica prema romskoj djeci.

Tablica 30: Razlozi nepohađanja ili napuštanja škole (u %)

		Nimalo	Malo	Dosta	Izrazito
Gradivo mi je bilo preteško	žensko	42.7	35.2	12.6	9.5
	muško	45.5	22.9	19.5	12.1
Loša financijska situacija u obitelji	žensko	15.1	30.2	16.8	37.8%
	muško	15.2	29.9	15.6	39.3
Velika udaljenost škole bez organiziranog prijevoza	žensko	45.7	22.0	19.1	13.1
	muško	47.3	28.4	16.0	8.2
Nedovoljno poznavanje hrvatskog jezika ili jezika većinskog naroda ukoliko se nije školovao-la u RH	žensko	62.3	19.4	10.7	7.6
	muško	64.9	22.9	7.3	4.9
Nisam imao-la podršku roditelja	žensko	33.8	28.6	16.4	21.3
	muško	35.1	31.4	19.2	14.3
Morao-la sam zarađivati za život	žensko	53.6	15.9	16.6	13.8
	muško	32.1	21.8	21.4	24.7
Nisam imao-la uvjete za učenje kod kuće (puno ukućana, nedovoljan prostor, itd.)	žensko	30.2	24.7%	18.8	26.4
	muško	41.2	22.2	15.2	21.4
Morao-la sam pomagati u kući	žensko	16.3	24.7	30.6	28.5
	muško	28.6	27.3	24.9	19.2
U mojoj sredini se nije cijeniло obrazovanje	žensko	40.6	24.0	21.9	13.4
	muško	45.3	24.7	23.5	6.6
Djeca su me vrijeđala u školi	žensko	68.7	18.5	7.8	4.9
	muško	75.0	16.4	4.1	4.5
Učitelj-ica mi nije davao-la potrebnu podršku	žensko	79.5	11.7	5.9	2.9
	muško	88.6	7.8	1.4	2.3
Osjećao-la sam se manje vrijednim-om od druge djece	žensko	58.6	24.1	11.5	5.7
	muško	63.2	28.5	5.9	2.5
Rano sam se udala/oženio	žensko	47.2	15.5	15.8	21.
	muško	58.7	18.7	11.7	10.9
Dobila-o sam dijete	žensko	56.0	13.5	13.5	17.0
	muško	72.2	13.2	8.8	5.7
Učitelji-ice su me ismijavali i vrijeđali	žensko	92.6	4.5	2.1	.8
	muško	95.4	2.7	.0	1.8
Nisam htio/htjela ići u školu	žensko	27.9	18.8	20.2	33.1
	muško	19.0	13.2	17.8	50.0
Učitelji-ce se nisu jednako odnosili prema romskoj djeci kao prema neromskoj	žensko	77.5	12.9	6.7	2.9
	muško	86.2	8.3	3.2	2.3

Izrazito mali broj ispitanica je prekinio školovanje zato što se učitelji-ce nisu jednako odnosile prema romskoj djeci kao prema neromskoj (3% ispitanica) a još manji broj (1%) stoga što su ih učitelji-ce ismijavale i vrijeđale.

Za razliku od ispitanica, najveći broj ispitanika je odgovorio da nisu išli u školu ili su je napustili zato što nisu htjeli ići u školu (68% ispitanika se dosta i izrazito suglasilo s navedenim razlogom). S visokim postotkom odgovora zatim slijedi loša financijska situacija (55% odgovora) i zarađivanje za život (46% odgovora). Loša financijska situacija je po učestalosti odgovora također na drugom mjestu i na ljestvici za ispitanice, dok je zarađivanje za život nešto niže (sredina ljestvice). Ispitanici su među češćim razlozima nepohađanja ili prekidanja školovanja također navodili pomaganje u kući. Gledajući sa stajališta rodni jednakosti znakovito je da je ovaj razlog po čestini odgovora kod ispitanica na prvom mjestu, a kod ispitanika na četvrtom. Grupi razloga s kojima su se ispitanici često i izrazito slagali još pripada nedovoljna podrška roditelja (44% ispitanika), nepovoljni uvjeti za učenje kod kuće (37% ispitanika), te nedovoljno cijenjenje obrazovanja u vlastitoj sredini (30% ispitanika).

Slično kao kod ispitanica, na prekidanje školovanja ispitanika u najmanjoj mjeri su utjecali različiti odnos učitelja-ca prema romskoj djeci nego prema neromskoj djeci (2% ispitanika) i ismijavanje i vrijeđanje romske djece od strane učitelja-ica. Sa svakim od ovih razloga dosta i izrazito se suglasilo 2% ispitanika.

Iako se u gornjoj polovici ljestvice po učestalosti odgovora nalaze isti razlozi i kod ispitanica i ispitanika iz podataka se vidi da postoji razlika u hijerarhiji njihove važnosti za pohađanje ili napuštanje školovanja ispitanika i ispitanica. Da bismo ustanovili jesu li razlike u razlozima nepohađanja ili napuštanja škole između ispitanica i ispitanika značajne primjenom t-testa provjerili smo njezinu statističku značajnost za svaki pojedini razlog. Rezultati provjere statističke značajnosti razlika navedeni su u tablici 31.

Kao što je iz podataka u tablici 31 vidljivo mišljenja ispitanika i ispitanica se statistički značajno razlikuju na 7, od ukupno 17 razloga. Skalarni prosjeci upućuju da se ispitanice češće od ispitanika odgovarale da se dosta i izrazito

Tablica 31: Statistička značajnost razlika između ispitanica i ispitanika u razlozima nepohađanja i prekida školovanja

	Spol	M	SD	t-test
Morao-la sam zarađivati za život	žensko	1.91	1.119	4.822
	muško	2.39	1.174	
Nisam imao-la uvjete za učenje kod kuće (puno ukućana, nedovoljan prostor, itd.)	žensko	2.41	1.174	2.383
	muško	2.17	1.182	
Morao-la sam pomagati u kući	žensko	2.71	1.051	3.928
	muško	2.35	1.089	
Učitelj-ica mi nije davao-la potrebnu podršku	žensko	1.32	.717	2.492
	muško	1.17	.556	
Osjećao-la sam se manje vrijednim-om od druge djece	žensko	1.64	.898	2.297
	muško	1.48	.721	
Rano sam se udala/oženio	žensko	2.12	1.217	3.700
	muško	1.75	1.039	
Dobila sam dijete	žensko	1.91	1.172	4.779
	muško	1.48	.879	
Nisam htio/htjela ići u školu	žensko	2.59	1.211	3.847
	muško	2.99	1.182	
Učitelji-ce se nisu jednako odnosili prema romskoj djeci kao prema ne-romskoj	žensko	1.35	.734	2.138
	muško	1.22	.610	

značajno uz $p < .05$

M = aritmetička sredina

SD = standardna devijacija

t = vrijednosti t-testa

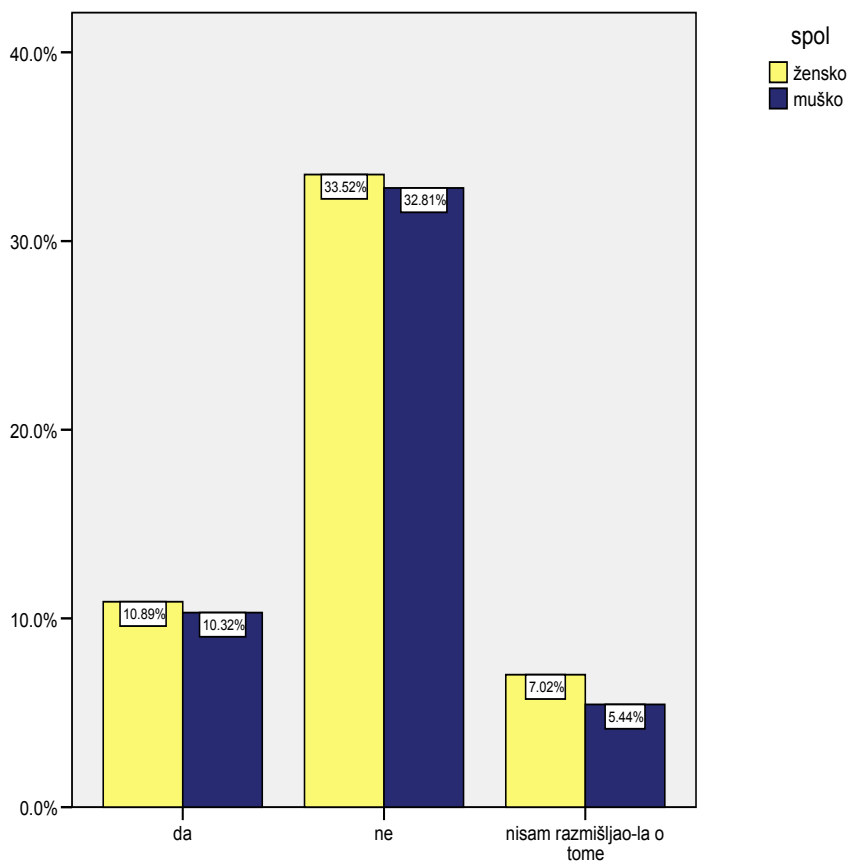
slažu sa sljedećim razlozima nepohađanja ili napuštanja škole: zato što su morale pomagati u kući, što nisu imale uvjete za učenje kod kuće, što su se rano udale, što su rano dobile dijete.

Za razliku od žena, muškarci su češće i u većoj mjeri izražavali suglasnost s razlogom “morao sam zarađivati za život” i s razlogom “nisam htio ići u školu”. Ovih nekoliko razloga značajni su ne samo stoga što su na njima razlike između ispitanika i ispitanica najveće, nego i stoga što upućuju na nejednaki položaj i patrijarhalnu, dihotomnu diobu obiteljskih uloga žena i muškaraca

kao zapreku njihovom uspješnom obrazovanju i duljem ostajanju u školskom sustavu, naročito ženama.

Obrazovne aspiracije ispitanica mjerili smo kroz dva pitanja: da li žele nastaviti školovanje i koju bi školu željeli završiti. Odgovori ispitanica i ispitanika na pitanje “Želite li nastaviti školovanje” prikazani su na slici 10.

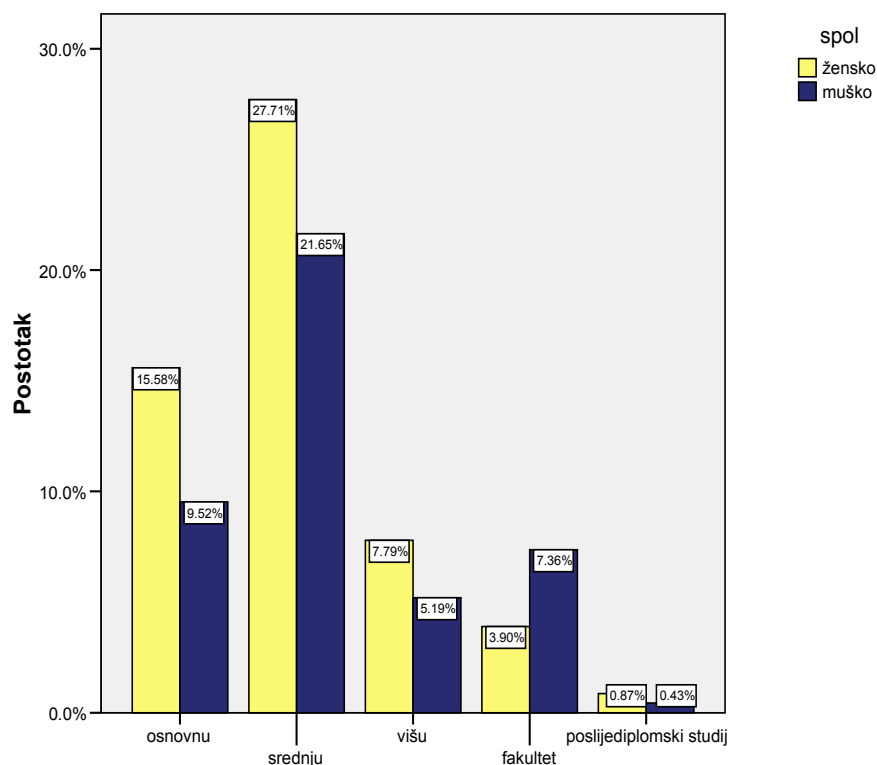
Slika 10: Odgovori ispitanica i ispitanika na pitanje “Želite li nastaviti školovanje”

Iz distribucije odgovora na slici 10, već je na prvi pogled vidljivo da mali broj ispitanica, ali i ispitanika, žele nastaviti školovanje: muškaraca 10% i žena neznatno više, 11%. Znatno veći broj (oko jedna trećina) ih je odgovorio da ne žele nastaviti obrazovanje, pri tome opet nešto više žena. Mali broj je neodlučan u pogledu nastavka školovanja. Nešto više od 40% ispitanika

uopće nije odgovorilo na ovo pitanje (uglavnom stariji ispitanici i ispitanice s čestim obrazloženjem da je za njih kasno za daljnje obrazovanje). Gledajući odgovore na ovo pitanje u cjelini, može se reći da ni ispitanice, a ni ispitanici nemaju veliku želja za daljnjim školovanjem.

Slika 11. Čestina odgovora ispitanica i ispitanika na pitanje: “Koju biste školu željeli završiti?”

Na slici 11 prikazani su odgovori na pitanje o vrsti škole koju bi ispitanice i ispitanici željeli pohađati. Sudeći prema podacima najveći dio ispitanica želi pohađati srednju školu, 28% ispitanica. Zatim slijedi osnovna škola koju je navelo 16% ispitanica. Znatno manji broj ih želi ići u više škole (8%), a vrlo mali na fakultet (4%). Na poslijediplomski studij ih želi ići još manje, niti 1%.

Ovo je još jedan nalaz koji opetovano upućuje na nizak interes ispitanica za nastavljnje obrazovanja, odnosno podizanje vlastite obrazovne razine.

Iznenaduje da je interes za obrazovanjem ispitanika čak i nešto niži od interesa ispitanica. Manji ih broj od ispitanica želi pohađati gotovo sve vrste škole: osnovnu (10% ispitanika prema 16% ispitanica), srednju (22% prema 28%) i višu školu (4% prema 8%). Indikativno je da su obrazovne aspiracije ispitanika veće jedino kada je riječ o fakultetskom obrazovanju. Fakultet želi pohađati 7% ispitanika, za razliku od ispitanica kod kojih je taj postotak manji, 4%. Međutim, provjera značajnosti razlika između ispitanica i ispitanika obziromna vrstu škole koju bi želili pohađati pokazala je da one nisu statistički značajne. Naime, i žene i muškarci imaju podjednako mali interes za nastavljnjem obrazovanja.

12. Iskustva tokom školovanja, podrška i obrazovne aspiracije ispitanica – odovori na otvorena pitanja

Da bismo dobili potpuniji uvid u mišljenje ispitanica o njihovom obrazovanju postavili smo i nekoliko otvorenih pitanja u kojima smo od njih tražili da ukratko vlastitim riječima opišu što planiraju učiniti kako bi nastavile školovanje, kakva su njihova iskustva tokom školovanja i kako ta iskustva utječu na njihove odluke o školovanju njihove djece. Za svako pitanje odgovore smo, ovisno o sadržaju, grupirali u nekoliko kategorija. U prikazu podataka za svaku kategoriju odgovora naveli smo ukupan broj odgovora te pet odgovora koji ilustriraju tip odgovora koje kategorija sadržava. Iako je na otvorena pitanja odgovorio relativno mali broj ispitanica navodimo ih u tekstu jer oni pojašnjavaju način razmišljanja ispitanica o vlastitom obrazovanju i nadopunjuju kvantitativne pokazatelje.

U tablici 32 navedeni su odgovori na pitanje: “Ako se želite školovati, što planirate učiniti kako bi mogli nastaviti školovanje?” Iz sadržaja odgovora je vidljivo da je većina ispitanica odgovorila da zapravo ne namjerava nastaviti

Tablica 32: Odgovori ispitanica na pitanje: “Ako se želite školovati, što planirate učiniti kako bi mogli nastaviti školovanje?”

	Ispitanice koje ne namjeravaju nastaviti školovanje	Ispitanice koje ne znaju hoće li nastaviti školovanje	Ispitanice koje žele u večernju / izvanrednu školu ili neki tečaj	Ispitanice koje namjeravaju osigurati financije da se mogu dalje školovati	Ispitanice koje moraju zbrinuti djecu da se mogu dalje školovati	Ispitanice koje žele riješiti stambeno pitanje pa se dalje školovati
N=146	61	11	21	10	7	2
1.	imam djecu i obitelj tako da uopće nisam razmišljala o tome	ako uspijem upisat ću nešto, ali ne znam što	čekam da se otvori pučko učilište kod nas	tražiti pomoć od Romskih udruga koje bi mi financijski to omogućile	najprije bih se raspitala gdje bih mogla ostaviti djecu na čuvanje budući da nemam novaca za vrtić	možda kad mi djeca malo bolje stanu na noge i sredim kuću da imamo gdje živjeti, ako bude neki program za školovanje
2.	mislim da mi je prekasno	ne znam, dijete mi je još malo	krenuti u večernju školu	tražiti poticajna sredstva od države za nastavak školovanja	kad narastu djeca	možda kad budem imala svoj krov nad glavom onda ću se upisati da bi završila makar oš
3.	ne mogu ništa nastaviti od djece - nemam dovoljno vremena	planiram nešto upisati, ali ne znam što ću uspjeti	možda probati s večernjom školom	ako uspijem nešto upisati, treba dosta novaca za izvanredno	tečaj bih završila, ostavila bih djecu kod supruga kad bih morala u školu	
4.	ne razmišljam sada o školi, imam djecu i neka oni sada završe nešto	htjela bih, ali ne znam što ni kako	upisati neki tečaj ili večernju školu	najprije bih morala financijski sebi osigurati dodatno školovanje	planiram upisati večernju školu ako uspijem jer od djece ne mogu ništa	
5.	ne zanima me škola	nisam razmišljala o tome	upisati večernju školu ako bude organizirana u selu	planiram raditi dalje kako bih mogla platiti daljnje školovanje	vidjet ću. prva mi je briga djeca pa kad se ukaže prilika upisat ću se	

N = broj odgovora

školovanje. Najčešći razlog tome je briga za djecu. Dio ih još nema jasnu ideju da li bi nastavili školovanje ili koju bi školu upisali (“ako uspijem upisat ću nešto, ali ne znam što”, “ne znam, dijete mi je još malo”).

One koje se žele nastaviti školovati najčešće su navodile da planiraju pohađati večernju školu. Dio ih također planira nastaviti školovanje ali prethodno mora osigurati financijska sredstava pri čemu planiraju tražiti pomoć od romskih udruga, poticajna sredstva od države, a neke planiraju

zaraditi sredstva za daljnje školovanje. Nekolicina ispitanica je navela da prije nastavka školovanja mora zbrinuti djecu (naći nekoga tko bi ih čuvao ili čekati da narastu). Dvije ispitanice su odgovorile da planiraju nastaviti školovanje kada riješe stambeno pitanje (“...kad mi djeca malo bolje stanu na noge i sredim kuću da imamo gdje živjeti...”, “kad budem imala svoj krov nad glavom...”). Gledajući u cjelini, odgovori ispitanica upućuju da im je, pored djece, prioritetno rješavanje osnovnih egzistencijalnih problema (nedostatak financijskih sredstava, neriješeni stambeni problemi, i sl.) pa tek onda daljnje školovanje.

Tablica 33: Odgovori ispitanica na pitanje: “Tko Vam je bio najveća potpora u školovanju?”

	Ispitanice koje su same sebi bile najveća potpora ili nisu imali potporu	Prvenstveno roditelji	Profesori, šk. osoblje, odgajatelji i osoblje soc. skrbi s ili bez roditelja	Majka bila najveća potpora	Otac bio najveća potpora	Drugi članovi obitelji osim roditelja te prijatelji bili najveća potpora
N = 304	90	87	43	32	26	31
1.	nisam imala baš jaku potporu, roditelji su me malo nagovarali da nastavim školovanje, ali nisam htjela nitko, tjerali su me da napustim...	roditelji i okolina	odgajatelji i profesori	majka	otac	veliki krug prijatelja i odgajatelj
2.	moja volja da budem uspješna	roditelji i sama	socijalna radnica	prijatelji, majka	otac i učiteljica	roditelji i baka
3.	ja sama	roditelji i prijateljice	roditelji i ravnateljica te soc. skrb koja mi plaća školovanje	majka ali je umrla, otac nije podržavao	tata	bratova žena i moja želja
4.	nisam imala podršku roditelja	roditelji	roditelji, razrednica, pedagoginja i skoro svi učitelji	obitelj, ponajviše majka	tata i prijatelji	društvo koje je išlo u školu
5.		doma roditelji, a u školi učiteljica	Učiteljica i roditelji	mama i moja želja za boljom budućnosti	tata	roditelji, bliži rođaci i prijatelji

N = broj odgovora

Na pitanje: "Tko vam je bio najveća potpora u školovanju?" ispitanice su najčešće odgovarale da su same sebi bile najveća potpora ili nisu imale potporu (tablica 33). Znakoviti su odgovori: "moja volja da budem uspješna", "nisam imala podršku roditelja" koji ilustriraju prepuštenost i upućenost ispitanica na njih same. Zatim slijede odgovori iz kojih se vidi da su im najveća podrška bili prvenstveno roditelji, a uz njih i netko drugi: prijateljice, okolina, učiteljica. Dvostruko manji broj ispitanica je odgovorio da im je najveća potpora bila škola: profesori, školsko osoblje, odgajatelji i osoblje socijalne skrbi koji su u odgovorima navođeni zajedno s roditeljima ili bez roditelja. Po učestalosti zatim slijede odgovori u kojima su ispitanice izravno navodile majku kao najveću potporu u njihovom školovanju. Gotovo jednako često se spominju drugi članovi obitelji (baka, bratova žena, bliži rađaci) i prijatelji koji su u odgovorima navođeni s roditeljima ili samostalno. Odgovori u kojima se izravno spominje otac kao najveća potpora su najrjeđi. Znakovito je da su očevu podršku ispitanice rjeđe spominjale od podrške majke.

U tablici 34 navedeni su odgovori koji opisuju najneugodniji događaj ispitanica iz školskih dana. Odgovori upućuju da su najneugodniji događaji ispitanica tokom njihovog školovanja bili vezani za vrijeđanja na nacionalnoj osnovi i to najčešće od druge djece (izbjegavanja, ismijavanja, ruganja, odvajanje od ostalih učenika, «kad su mi rekli da sam ciganica, da smrdim, pljuvali su na mene, izbjegavali su me»). Druge neugodnosti su znatno rjeđe navođene. U ovoj grupi odgovora nalaze se najneugodniji događaji ispitanica vezani uz negativne ocjene i nedovoljno znanje gradiva, zatim uz neprimjereno ponašanje nastavnika/profesora (vrijeđanja pred drugom djecom, tjeranje s nastave, vikanje, i sl.). Manji broj ispitanica je naveo i različite oblike fizičkog nasilja od strane učenika (tuča s neromskom djecom zbog vrijeđanja, nasilno skidanje odjeće, i sl.) ali i nastavničkog osoblja (šibanje, pljuske pred razredom, dobivanje batina, itd.). U nekoliko odgovora navedena je i neimaština kao izvor najneugodnijih događaja ispitanica tokom školovanja (nemogućnost da se ide na izlete, nemogućnost nabave stvari potrebnih za školu, izrugivanja druge druge djece zbog neimaštine u kojoj su živjele, itd.). Slični su odgovori i ispitanika. Kada je riječ o neimaštini posebno su dojmiljivi

odgovori: “bili smo jako siromašni i bilo mi je neugodno zbog mojih pokidanih hlaća” ...”neimaština, nisam si mogao priuštiti neke sitnice koje su ostali imali”, “izlazak pred ploču, a ja sav jadan – to mi je bilo strašno”.

Tablica 34: Odgovori ispitanica na pitanje: “Koji je najneugodniji događaj iz doba Vašeg školovanja?”

	Vrijeđanje na nacionalnoj osnovi	Fizičko nasilje	Neimaština	Ponašanje nastavnika/profesora	Neznanje	Nema ga
N =221	94	9	4	15	28	50
1.	bila sam odvojena od ostalih učenika, jer sam bila jedina Romkinja u razredu	kad nas je učiteljica tukla batinom jer smo bili nemirni te nas je slala kući	djeca su mi se smijala gdje živim	učiteljice i pedagoginja su bile vrlo neugodne i zbog njih sam odustala od škole	kad dobijem negativnu ocjenu	ne sjećam se loših dana
2.	dovikivanje da sam zamazana, potezanje za kosu	profesorica me namlatila pred razredom	neimaština	općenito su učiteljice bile neugodne i mrzile su nas Rome	kad me učiteljica pita, a ja ništa ne znam	ne znam, rano sam prekinula školu
3.	izbjegavanja mojih kolegica iz razreda jer sam Romkinja	pljuska koju sam zaradila od učiteljce po mom mišljenju bezrazložno	neimaština. nismo imali uvjete za daljnje školovanje	kad me učiteljica vrijeđala pred drugom djecom i zato sam prestala ići u školu	kad mi je učitelj htio zaključiti 1 iz matematike	ništa
4.	kad su mi rekli da sam ciganica, da smrdim, pljuvali su na mene, izbjegavali su me	kad su me durice skinule zato što sam Romkinja	neimaština, nisam mogla s ostalima na izlet	negativni pedagoški odgoj kažnjavanja tjeranjem u kut te tjeranje s nastave	kad nisam učila pa sam se osramotila pred ostalima	ne sjećam se ničeg lošeg
5.	Kad su me djeca ismijavala, jer sam ciganka	kad sam se potukla s curom jer me vrijeđala i nazivala Cigankom	..bilo mi je neugodno jer nisam imala uniformu za slastičara koja je bila neophodna za praksu	kad se učiteljica derala na mene	kad sam najlošija	ne želim misliti na loše

N = broj odgovora

Znakovit je nalaz da se relativno veći broj ispitanica ne sjeća ničega lošeg iz školskih dana, tj. da ih nisu imale.

Tablica 35: Odgovori ispitanica na pitanje: "Kako Vaša školska iskustva utječu na odlučivanje o školovanju Vaše djece?"

	Djeci će biti potpora i podsticaj za školovanje	Negativno školsko iskustvo ili nedostatak školovanja motiviraju školovanje djece	Pozitivno školsko iskustvo motivira školovanje djece	Nisu utjecala nikako ili su bila neugodna pa djeluju demotivirajuće na stav o školovanju djece
N=272	264	46	71	8
1.	ako ću biti u mogućnosti, poslat ću ih i na fakultet	ako ja nisam išla u školu, hoću da moja djeca budu pismena	imam lijepo sjećanje na školu i voljela bih da moja djeca isto tako budu	djeca nisu išla u školu
2.	odlučila sam školovati svoju djecu da se snađu u životu	puno, da moje dijete završi puno više nego ja	ja imam lijepa iskustva pa ću se potruditi da moja djeca imaju još ljepša	ona su već odrasla
3.	htjela bih da moja djeca završe školu	da uče i da idu u školu. Da završe veću školu nego ja.	vrlo motivirajuće. Pružam djeci, zajedno sa suprugom, ono što ja nisam imala	ja nisam puno išla u školu pa neću tjerati ni svoju djecu da idu u školu. Kad im se ne bude više išlo, neću ih tjerati
4.	puno su pomogla jer želim da se moja djeca školuju	meni je bilo loše pa bih htjela da moja djeca prođu bolje	moje je iskustvo poz. djelovalo na odluku da školujem djecu	moje iskustvo nije utjecalo na odluku da školujem djecu
5.	želim ih školovati da se kasnije mogu normalno integrirati u društvo kao radno sposobni pojedinci da ne ovise o društv. institucijama	zato što ja nisam završila, mislim da će im biti lakši život ako oni završe	dobro. Kako sam ja tako i moja djeca	neugodna su iskustva mog školovanja pa se zato pitam bih li upisala svoje dijete u tu školu ili ne jer se ružno odnose prema Romima. Pedagoginja i neki učitelji ne podnose Rome i šalju ih u specijalne škole i na psihijatriju iako su sposobni za normalnu školu.

N = broj odgovora

Odgovori na pitanje kako školska iskustva ispitanica utječu na njihove odluke o školovanju djece prikazani su u tablici 35. Iz njih je vidljivo da veliki broj ispitanica pod utjecajem vlastitog školovanja, bilo da je riječ o pozitivnom ili negativnom iskustvu, želi školovati svoju djecu. Pozitivna iskustva iz školovanja, bez obzira da li su u odgovorima izravno navodena ili ne, su za većinu ispitanica poticaj da djeci pruže obrazovanje, često bolje od onog koje su one same imale.

Indikativno je da i negativna iskustva školovanja i nedostatak školovanja djeluju pozitivno na stav ispitanice prema obrazovanju njihove djece: “meni je bilo loše pa bih htjela da moja djecia prođu bolje”, utječu “puno da moje dijete završi puno više nego ja” “imam lijepo sjećanje na školu i voljela bih da moja djeca isto tako budu” itd.

Mali je broj ispitanica naveo da su njihova iskustva bila demotivirajuća za donošenje odluka o školovanju njihove djece ili da uopće nisu utjecala na njihove odluke o obrazovanju vlastite djece (Ja nisam puno išla u školu pa neću tjerati ni svoju djecu da idu u školu», «neugodna su iskustva mog školovanja pa se zato pitam bih li upisala svoje dijete u tu školu ili ne jer se ružno odnose prema Romima». Riječ je uglavnom o ispitanicama koje su imale negativno školsko iskustvo ili ga uopće nisu imale jer nisu išle u školu.

13. Obrazovanje djece ispitanika i ispitanica

Vrtić i mala škola, odnosno predškolsko obrazovanje, su važni za izjednačavanje obrazovnih pretpostavki, odnosno obrazovnih šansi djece, a naročito su važni za onu djecu koja žive u sredinama koje su obrazovno nepovoljne kao što je to slučaj s romskom djecom. Kako se u uzorku nalaze i starije osobe, tj. osobe čija su djeca starija od predškolskog uzrasta to smo pitanjem koliko ženske i muške djece ispitanika i ispitanica ide u vrtić i malu školu morali obuhvatiti i djecu stariju od predškolskog uzrasta.

Sudeći prema odgovorima ispitanika od ukupno 1122 njihove ženske djece, u vrtić je išlo i sada ide 191 dijete, što iznosi 17% ukupnog broja ženske djece ispitanika-ca. U malu školu je išlo i sada ide ukupno 142 ili 17% ukupnog broja ženske djece. Za mušku djecu ovi brojevi su nešto manji. Od ukupno 1213 muške djece, 172 (14%) ih je išlo i sada ide u vrtić. Kada je riječ o maloj školi u nju su išla i sada idu 143 djeteta što iznosi 12% od ukupnog broja muške djece ispitanica i ispitanika.

Tablica 36: Broj djece u vrtiću prema starosti ispitanika-ca

Dob ispitanika-ca	Ukupan broj djece ²⁴	Broj djece u vrtiću	Postotak djece u vrtiću
15-25	205	29	14
26-35	564	164	29
36-45	563	102	18
46-55	488	57	12
56 i više	513	11	2

Kada gledamo broj djece u vrtićima prema starosti ispitanika i ispitanica (tablica 36) vidljivo je da je općenito mali broj djece išao i ide u vrtić (363). Najčešće u vrtić idu djeca ispitanika-ca starih od 26-35 godina, i to više nego dvostruko od broja djece ispitanika-ca starijih od 46 godina.

Tablica 37: Broj djece u maloj školi prema starosti ispitanika-ca

Dob ispitanika-ca	Ukupan broj djece	Broj djece u maloj školi	Postotak djece u maloj školi
15-25	205	21	10
26-35	564	128	23
36-45	563	93	17
46-55	488	27	6
56 i više	490	16	3

Slično pohađanju vrtića, može se reći i za pohađanje male škole. Broj djece koja pohađaju ili su pohađala malu školu je mali (ukupno 285 djece). Ispitanici-ce u dobi od 26 – 35 god. najčešće šalju djecu u malu školu. Njihove djece u malim školama ima više nego dvostruko djece ispitanika-ca starijih od 46 godina (tablica 37). Iako zbog naravi podataka navedene brojeve ne možemo direktno komparirati s podacima za Hrvatsku, boljoj predodžbi o broju romske djece u vrtićima doprinjet će i podatak Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa prema kojemu u Hrvatskoj u vrtiće ide 57% djece. Prema podacima Ministarstva u školskoj godina 2007./08. djeca koja su u dobi od jedne godine prije polaska u školu obuhvaćena su programima

²⁴ Zbog neraspolaganja podacima o dobi djece u ukupan broj djece uključena su i djeca u dobi od 0-3 godine (a takve djece, kako slijedi iz podataka o rađanju djece s obzirom na dob ispitanica, najviše ima u prvom dobnom razredu. To ujedno znači da je u tom razredu stvarno nešto viši postotak djece u vrtiću.

predškolskog odgoja (redovitim vrtićnim programima i programima predškole) čak s 99,09%. (*Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Predškolski odgoj i naobrazba u Republici Hrvatskoj, <http://public.mzos.hr>*). Kako je Hrvatska potpisnica Konvencije o radnicima s obiteljskim obvezama, u čijem članku 5. se kaže da je država dužna i obvezna brinuti se o djeci predškolske dobi, može se reći da pored hrvatskih zakona postoje i međunarodne obveze koje hrvatsku državu obvezuju da pomaže predškolsko obrazovanje romske djece.

Tablica 38: Broj ženske i muške djece ispitanika-ca u osnovnim, srednjim i višim školama i fakultetima prema županijama

	Osnov. škola - Ženska djeca	Osnov. škola - Muška djeca	Sred škola - Ženska djeca	Sred škola - Muška djeca	Viša šk. i fakultet - Ženska djeca	Viša šk. i fakultet - Muška djeca
Istarska	55	90	5	8	0	0
Međimurska	74	56	4	6	0	0
Osječko - baranjska	50	77	8	2	0	0
Primorsko - goranska	30	38	8	7	0	0
Sisačko - moslavačka	61	48	2	8	0	0
Grad Zagreb	31	34	8	19	1	1

Kako smo u uvodnom dijelu teksta vidjeli, dio tih obveza danas se izvršava putem realizacije Nacionalnog programa za Rome i Akcijskog plana Desetljeća za uključivanje Roma. No, naši podaci upozoravaju da su njihovi učinci u području predškolskog obrazovanja još uvijek vrlo skromni.

U tablici 38 naveden je broj ženske i muške djece ispitanika koji se sada nalaze u školskom sustavu, tj. u osnovnim, srednjim, višim školama i fakultetima. Već je na prvi pogled uočljivo da se u školama na svim razinama obrazovanja nalazi zabrinjavajuće mali broj djece i da njihov broj opada kako se podiže obrazovna razina. Najviše ih je u osnovnoj školi, koja je zakonski obvezna i čije se nepohađanje sankcionira. Vidno je manji broj djece ispitanika-ca u srednjim školama, dok u višim školama i na fakultetima gotovo

nema djece. Izuzetak je Zagreb u kojem samo po jedno muško i jedno žensko dijete ispitanika-ca pohađa višu školu ili fakultet.

Da bi usporedili obrazovanje po županijama u nedostatku podataka o dobnoj strukturi djece, računali smo tzv. omjere obuhvata, tj. relativne brojeve²⁵ koji omogućuju uspoređivanje obrazovanja djece ispitanika-ca po županijama. Relativni brojevi predstavljaju omjer broja djece ispitanika-ca koja se sada nalaze u određenom stupnju obrazovanja i broja djece ispitanika-ca koja bi trebala biti njime obuhvaćena u pojedinoj županiji u odnosu na omjer broja romske djece koja se sada nalaze u tom stupnju obrazovanja i broja romske djece koja bi u njemu trebala biti. Stoga oni govore koliko su djeca ispitanika-ca bolje, odnosno lošije obuhvaćena određenim stupnjem obrazovanja u jednoj županiji u odnosu na druge županije. Pri računanju omjera obuhvata djece određenim stupnjem obrazovanja pošli smo od pretpostavke da je dobna struktura romske djece jednaka u svim županijama. Relativni brojevi ili omjeri obuhvata muške i ženske djece ispitanika po županijama u pojedinim stupnjevima obrazovanja prikazani su u tablici 39.

Tako je iz tablice 39 vidljivo da u Osječko-baranjskoj županiji ima najveći broj ženske djece ispitanika-ca u osnovnom obrazovanju koja bi ga trebala pohađati. Zatim slijedi Međimurska županija, dok je najmanji obuhvat ženske djece ispitanika-ca osnovnim obrazovanjem u Primorsko – goranskoj županiji i

²⁵ Relativni brojevi, tj. omjeri obuhvata djece ispitanika u pojedinim stupnjevima obrazovanja po pojedinim županijama računati su na sljedeći način: neka je

- OŽ = broj ženske, tj. muške djece koja pohađaju osnovnu školu u nekoj određenoj županiji,
- NŽ = broj ženske, tj. muške djece koji bi po svojoj dobi trebali pohađati osnovnu školu u nekoj određenoj županiji
- OU = ukupan broj ženske, tj. muške djece koja pohađaju osnovnu školu,
- NU = ukupan broj ženske, tj. muške djece koji bi po svojoj dobi trebali pohađati osnovnu školu,
- TU = ukupan broj djece
- TŽ = ukupan broj djece u nekoj županiji.

Onda je relativni broj neke županije jednak $(OŽ/NŽ) / (OU/NU) = (OŽ/OU) * (NU/NŽ)$. Broj $NU/NŽ$ računali smo na sljedeći način: neka je $NU/TU = K$. Onda zbog velikog uzorka možemo pretpostaviti i da je za svaku županiju $NŽ/TŽ = K$. Tada slijedi da je $NU/NŽ = TU/TŽ$.

Gradu Zagrebu. Kada je riječ o muškoj djeci brojevi su nešto drugačiji. I u ovom slučaju najveći obuhvat djece ispitanika-ca osnovnim obrazovanjem ima Osječko-baranjska županija. Zatim slijedi Istarska županija, dok Sisačko—moslavačka i Primorsko-goranska županija imaju najmanji broj muške djece ispitanika-ca u osnovnoj školi u odnosu na broj muške djece ispitanika-ca koja bi trebala ići u osnovnu školu. Pri tome je obuhvat muške djece u Osječko-baranjskoj, Istarskoj i Međimurskoj županiji nešto veći od obuhvata ženske djece, dok je u preostalim županijama situacija obrnuta: veći je obuhvat ženske nego muške djece.

Tablica 39: Omjeri obuhvata muške i ženske djece ispitanika-ca po županijama u pojedinim stupnjevima obrazovanja

	Ženska djece u osnov. školi	Muška djece u osnov. školi	Ženska djece u sred. školi	Muška djeca u sred. školi	Ženska djece u višoj šk. i na fakultetu	Muška djece u višoj šk. i na fakultetu
Istarska	1.01	1.45	0.79	0.88	0	0
Međimurska	1.19	0.79	0.55	0.58	0	0
Osječko - baranjska	1.23	1.67	1.7	0.3	0	0
Primorsko - goranska	0.66	0.74	1.52	0.93	0	0
Sisačko - moslavač.	1.03	0.71	0.29	0.82	0	0
Grad Zagreb	0.78	0.76	1.74	2.9	7.63	7.63

Međutim, kada pogledamo podatke za srednje škole situacija po županijama je drugačija. U Gradu Zagrebu u srednjim školama školuje se najveći broj ženske djece ispitanika-ca koja bi ga trebala pohađati. Zatim slijedi Osječko-baranjska županija pa Primorsko-goranska. Najmanji obuhvat ženske djece ispitanika-ca srednjim obrazovanjem ima Sisačko-moslavačka županija.

Kada je riječ o obuhvatu srednjim obrazovanjem muške djece ispitanika-ca Grad Zagreb prednjači u odnosu na ostale županije, kao što je bio slučaj s ženskom djecom. Zatim slijede primorsko-goranska i Istarska županija.

Najmanji je obuhvat muške djece srednjim obrazovanjem u Osječko-baranjskoj županiji. Navedeni nalazi istraživanja upućuju da je obuhvat srednjim obrazovanjem muške djece ispitanika-ca veći u županijama koje su ekonomski razvijenije. Podaci također upućuju da se u većini županija (osim Osječko-baranjske i Primorsko-goranske županije) u srednjem obrazovanju školuje veći broj muške djece ispitanika-ca koja bi ga trebala pohađati nego što je to slučaj s ženskom djecom. Kada je riječ o višim školama i fakultetima na njima se školuju jedino djeca ispitanika-ca iz Zagreba, pri čemu je jednak obuhvat muške i ženske djece (po jedno dijete). Ovaj nalaz se može tumačiti činjenicom da Zagrebu pruža mogućnost najvećeg izbora viših škola i fakulteta te da su oni najpristupačniji djeci Roma i Romkinja koji žive u Zagrebu, naročito financijski.

Osim postignute razine obrazovanja jedan od značajnih pokazatelja obrazovnog postignuća pojedinca je školski uspjeh koji se iskazuje ocjenama. Kako su ocjene učenika i učenica važan pokazatelj njihove sposobnosti i njihovog odnosa prema školi zanimalo nas je je li postoji razlika u ocjenama ženske i muške djece ispitanika-ca. U tablici 40 prikazane su prosječne ocjene za prvih petero muške i ženske djece. Prosjeci ocjena su prikazani za djecu prema redosljedu rođenja i ukupan prosjek za mušku i žensku djecu.

Tablica 40: Ocjene ženske i muške djece ispitanika-ca

	Prosjek ocjena	
	žensko	muško
1 dijete	3.44	3.11
2 dijete	3.42	3.08
3 dijete	3.19	2.99
4 dijete	2.84	2.96
5 dijete	3.27	2.81
Ukupan prosjek	3.23	2.99

Iz tablice (40) je vidljivo da ženska djeca postižu bolji školski uspjeh od muške djece. To upućuje da na individualnoj razini ostvaruju obrazovne zahtjeve koje postavlja škola, odnosno da su jednako sposobne za školovanje kao i muška djeca te da se sposobnost ženske djece ne može koristiti kao argument da ženskoj djeci ne treba škola ili da trebaju imati niže obrazovanje od muškaraca.

Za uspjeh djece u školi veliki značaj ima potpora roditelja, posebice koliku važnost pridaju obrazovanju svoje djece. Da bismo ustanovili koliku važnost ispitanici-ce pridaju obrazovanju svoje ženske djece tražili smo da odgovore na pitanja koja se odnose na učestalost razgovora o nastavku obrazovanja ženske djece, imaju li konkretne planove u vezi s njihovim školovanjem, u koju srednju školu ih žele upisati, što misle kakvo bi obrazovanje trebale imati.

U tablici 41 prikazani su odgovori na pitanje koliko često ispitanici-ce koji imaju djecu u školi razgovaraju o nastavku obrazovanja svoje ženske djece. Prezentirani su odgovori za žensku i mušku djecu kako bi se moglo vidjeti da li postoji razlika s obzirom na spol djeteta. Iz odgovora je vidljivo da nešto više od polovice ispitanika-ca često razgovara o nastavku školovanja ženske djece, a oko 46% razgovara rijetko ili nikada, što je znatan postotak s obzirom na važnost pitanja.

Tablica 41: Odgovori na pitanje koliko se često u obitelji razgovara o nastavku školovanja ženske i muške djece ispitanika-ca

	Ženska djeca		Muška djeca	
	Broj odgovora	Postotak	Broj odgovora	Postotak
Nikada	89	22.1	91	21.7
Rijetko	97	24.1	99	23.6
Često	217	53.8	230	54.8
Ukupno	403	100.0	420	100.0

Slični su postoci odgovora i za mušku djecu i već iz komparacije podataka u tablici se može reći da ispitanici-ce podjednako često razgovaraju o nastavku školovanja svoje djece bez obzira na njihov spol.

Tablica 42: Odgovori na pitanje: "Imate li konkretne planove u vezi s školovanjem svoje ženske i muške djece"

	Ženska djeca		Muška djeca	
	Broj odgovora	Postotak	Broj odgovora	Postotak
Da	206	50.9	214	50.8
Ne	199	49.1	207	49.2
Ukupno	405	100.0	421	100.0

Podaci u tablici 42 upućuju da polovica ispitanika-ca ima konkretne planove u vezi s školovanjem svoje ženske djece. Gotovo da nema nikakve razlike u broju pozitivnih odgovora na isto pitanje i za mušku djecu (50.9% ispitanika-ca ima konkretne planove za školovanje ženske djece i 50.8% za školovanje muške djece). Zanimalo nas je je li postoji razlika među ispitanicama u planiranju obrazovanja ženske djece s obzirom na dob ispitanica. Provjera statističke značajnosti razlika pokazala je da su ispitanice koje imaju konkretne planove za školovanje svojih kćeri u prosjeku mlađe od onih koje nemaju.²⁶ Slično je i s odgovorima ispitanika, tj. očevima ženske djece. Mlađi ispitanici su češće odgovarali da imaju konkretne planove u vezi s školovanjem svojih kćeri, nego stariji ispitanici.²⁷

Pitanje u koju srednju školu ispitanici-ce žele upisati svoju žensku djecu bilo je otvorenog tipa na koje su ispitanici odgovarali upisivanjem škola za žensku i mušku djecu. Upisivane su škole za prvih petero djece i manje, ovisno o broju djece. Upisane škole su kategorizirana prema odgovorima ispitanika. U tablici

²⁶ Ispitanice koje imaju konkretne planove stare su u prosjeku 33.97 god, pri čemu je standardna devijacija velika (10.43), a one koje nemaju stare su 43.28 god. I u ovom slučaju standardna devijacija je velika (14.27). Vrijednosti t-testa: $t(173.76) = 5.37$ uz nivo značajnosti $p < .05$.

²⁷ Ispitanic koji imaju konkretne planove stari su u prosjeku 35.32 god, pri čemu je standardna devijacija 10.20, a oni koj nemaju imaju u prosjeku 39.71god., $SD=13.178$. Vrijednosti t-testa: $t(184) = 2.57$ uz nivo značajnosti $p < .05$.

43 prikazana su najčešće spominjane škole za kćeri, a u tablici 44 za sina. Škole koje je spomenulo manje od 10 ispitanika-ca nisu navedene u tablicama.

Tablica 43: Srednje škole u koje bi ispitanici-ce upisali svoje kćeri

	Broj ispitanika - ca	Postotak
Strukovna	35	11.18
Gimnazija	25	7.99
Obrtnička	14	4.47
Frizerska	65	20.77
Medicinska	48	15.34
Trgovačka	53	16.93
Po njezinom izboru	11	3.51
Ne znam	27	8.63

Napomena: Nazivi škola su preuzeti iz odgovora ispitanika-ca.

Prema odgovorima u tablici 43 većina ispitanika-ca želila bi da njihove kćeri pohađaju različite vrste strukovnih škola. Najpopularnije su škole za frizerke, zatim trgovačka i medicinska škola. Gimnazije je navelo 8% ispitanika-ca. Dominacija strukovnih škola ne iznenađuje ako imamo u vidu da su one škole koje osposobljavaju za zanimanja i omogućuju brže zapošljavanje, za razliku od gimnazije koje pripremaju učenike za daljnje obrazovanje na visokoškolskim institucija i time ne samo da odgađaju mogućnost stjecanja prvog zaposlenja nego zahtijevaju i dodatno financiranje. U uvjetima oskudnih

financijskih sredstava i deprivirane obrazovne sredine preferencija škola koje omogućuju što brže zapošljavanje i zarađivanje je česta pojava. (Haralambos, 2002.).

Kada pogledamo podatke za srednje škole u koje bi ispitanici-ce upisali svoje sinove (tablica 44) vidljivo je da su ispitanici i kada je riječ o sinovima najčešće navodili strukovne škole, tj. škole koje omogućuju zapošljavanje.

Tablica 44: Srednje škole u koje bi ispitanici-ce upisali svoje sinove

	Broj ispitanika-ca	Postotak
Za mehaničarska i električarska zanimanja*	72	37.31
Medicinska	24	12.44
Trgovačka	20	10.36
Obrtnička	35	18.13
Strukovna	19	9.84
Policijska	10	5.18
Ugostiteljska	18	9.33
Po njegovom izboru	17	8.81

*- najčešće su navođene škole za sljedeća zanimanja: električari, mehaničari, autoelektričar, automehaničar, autolakirer i sl.

Komparacija s školama za kćeri pokazuje da se razlike javljaju s obzirom na vrstu škole. Za razliku od izbora škola za kćeri, ispitanici-ce su za sinove navodili škole koje omogućuju stjecanje zanimanja koja se smatraju tipično "muškim zanimanjima": automehaničari, autolakireri, električari, policajci, i sl.

Podatak da nijedan ispitanik-ca ne bi upisao-la svoje sinove u gimnaziju također je znakovit u rodnom smislu. On se, naime, može razumjeti u kontekstu patrijarhalnog sustava vrijednosti i loših materijalnih uvjeta života, gdje je u diobi obiteljskih uloga žena i muškaraca, muškarcu dodijeljena uloga da zarađuje za obitelj, kao što smo vidjeli i iz naših podataka o raspodjeli muških i ženskih poslova u obitelji. Govoreći o rodnoj obojenosti planova ispitanika-ca u pogledu izbora srednjih škola za njihove kćeri i sinove, treba također spomenuti da su upravo srednje škole one škole gdje se inače počinju javljati rodne razlike u obrazovanju u današnjem društvu, i to ne samo u Hrvatskoj nego i šire.

Prema izjavama ispitanika-ca u njihovim obiteljima na odluke o obrazovanju djece najčešće podjednako utječu oba roditelja (tablica 45). Oko 46 ipitanika je izabralo ovaj odgovor. Zatim slijedi odgovor prema kojemu roditelji zajedno s djecom odlučuju o njihovom školovanju (37% odgovora).

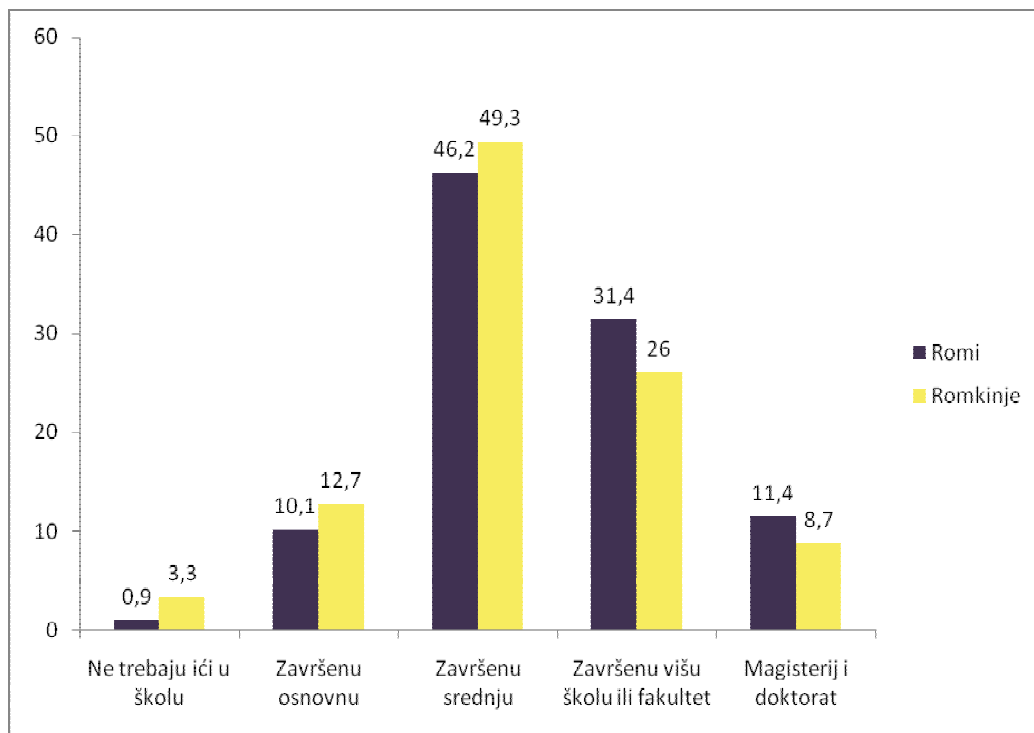
Tablica 45: Odgovori na pitanje: «Tko u Vašoj obitelji najviše utječe na donošenje odluka o obrazovanju djece?»

	Broj odgovora	Postotak
Suprug	20	4.2
Supruga	17	3.6
Podjednako suprug i supruga	221	46.2
Djeca odlučuju samostalno	44	9.2
Svi zajedno	176	36.8
Ukupno	478	100.0

Vrlo mali broj ispitanika-ca je odgovorio da u njihovim obiteljima na odluke o obrazovanju djece najčešće utječe jedan od roditelja: 4.2% ispitanika je odgovorio da je to suprug i tek nešto manji broj (3.2%) da je to supruga.

O mišljenju ispitanika-ca o tome kakvo bi obrazovanje trebale imati Romkinje, a kakvo Romi govori slika 12. Kada je riječ o obrazovanju Romkinja, najveći broj ispitanika-ca smatra da Romkinje trebaju imati završenu srednju školu (49% ispitanika-ca). Znatno je manji broj onih koji smatraju da Romkinje trebaju imati završenu višu školu ili fakultet (26% ispitanika-ca), a još manji broj onih koji smatraju da Romkinje trebaju imati magisterij i doktorat (9% ispitanika-ca).

Slika 12: Odgovori na pitanje: "Kakvo obrazovanje trebaju imati Romi i Romkinje" (u %)

Relativno mali broj ispitanika-ca (13%) misli da Romkinje trebaju imati završenu samo osnovnu školu. Neznatan je broj onih (3%) koji smatraju da Romkinje uopće ne trebaju ići u školu. Gledajući u cjelini, može se reći da većina ispitanika-ca smatra da Romkinje trebaju imati završenu srednju školu te višu školu i fakultet, što je značajno viši stupanj obrazovanja od onog koji trenutno imaju ispitanice, a naročito njihove majke. Ovo je ohrabrujući

podatak jer ukazuje na svjesnost ispitanika-ca o važnosti obrazovanja za Romkinje.

Ako pogledamo podatke za Rome vidimo da najveći broj ispitanika-ca smatra da i Romi trebaju imati završenu srednju školu (46% ispitanika-ca), zatim fakultet (31%), dok ih znatno manji broj smatra da Romi trebaju imati završenu višu školu i fakultet (11%). Mali je broj onih ispitanika koji misle da Romi trebaju imati završeno osnovno obrazovanje (10%), dok je zanemariv broj onih kojisamtaru da Romi uopće ne trebaju ići u školu (ovaj odgovor je izabralo manje od 1% ispitanika-ca). Međutim kada usporedimo postotke za pojedine stupnjeve obrazovanja za Rome i Romkinje opaža se razlika na svim razinama obrazovanja. Veći broj ispitanika-ca smatra da Romi trebaju imati završeno visoko obrazovanje nego što je to slučaj s Romkinjama. Ispitanici-ce su također češće za Rome nego za Romkinje izjavljivali da trebaju imati završen magisterij i doktorat. Dok se za Rome češće odgovaralo da trebaju imati više, visoko i poslijediplomsko obrazovanje, za Romkinje su veći postoci odgovora kada je riječ o nižim stupnjevima obrazovanja: (49% prema 46% za srednje obrazovanje; 13% prema 10% za osnovno obrazovanje te 3% prema 0.9% odgovora da uopće ne trebaju ići u školu).

Razlika je pri tome najveća kada je riječ o višem i visokom obrazovanju. Iako ove razlike u postocima nisu velike, testiranje značajnosti razlika u procjenama potrebnog obrazovanja Roma i Romkinja pokazalo je da su one statistički značajne, što će reći da prema mišljenju ispitanika-ca Romi trebaju imati više obrazovanje od Romkinja.²⁸ Provjera značajnosti razlika u mišljenju ispitanica o potrebnom obrazovanju Romkinja i Roma pokazala je da i same ispitanice smatraju da Romi trebaju imati više obrazovanje nego Romkinje. Razlike u njihovoj procjeni potrebnog završenog obrazovanja Roma i Romkinja također su statistički značajne.²⁹ Ovo je jedan od nalaza koji indicira da i same Romkinje podržavaju rodnu nejednakost u obrazovanju.

²⁸ Rezultati t-testa: M (Romkinje) = 3.24, SD (Romkinje) = .899, M (Romi) = 3.43, SD (Romi) = .853, t (679) = 8.399, p < .01.

t (679) = 8.399, p < .01.

²⁹ Rezultati t-testa: M (Romkinje) = 3.29, SD (Romkinje) = .872, M (Romi) = 3.43, SD (Romi) = .828, t (350) = 5.237, p < .01.

14. Zapreke i mjere za uspješnije obrazovanje Romkinja

Pored pitanja koja se odnose na društveni položaj i obrazovanje Romkinja u upitniku smo postavili i pitanja kojima smo nastojali ispitati kako ispitanici-ce vide probleme koje romska djeca imaju u školi, zapreke koje otežavaju obrazovanje romske ženske djece i mjere koje bi prema njihovom mišljenju trebala poduzeti škola i vlasti kako bi se romska djeca uspješnije obrazovala. Ova pitanja su važna jer upotpunjuju podatke za formuliranje prijedloga za poboljšanje obrazovanja Romkinja.

Da bismo ustanovili što se prigovara romskoj djeci u školi konstruirali smo set od osam prigovora čiju učestalost su ispitanici procjenjivali na skali od tri stupnja: "nikada", "ponekad", "često". U tablici 46 prikazani su postoci odgovora za svaki stupanj.

Tablica 46: Što se prigovara romskoj djeci u školi? (% odgovora)

	Nikada	Ponekad	Često
	Postotak odgovora	Postotak odgovora	Postotak odgovora
Ne mogu savladati gradivo	25.9	41.1	33.0
Nedisciplina na nastavi	30.1	41.8	28.1
Nedovoljna higijena	48.2	35.5	16.3
Izostanci	21.8	46.3	31.9
Nedovoljan interes	21.8	43.4	34.8
Agresivno ponašanje	49.4	33.8	16.7
Nedovoljno uče	16.5	38.2	45.3
Ne znaju dovoljno dobro hrvatski jezik	45.3	27.6	27.1
Nešto drugo	25.0	25.0	50.0

Prema procjenama ispitanika-ca, romskoj djeci se najčešće prigovara da nedovoljno uče (45% ispitanika je odgovorilo da se u školi ovaj prigovor često upućuje romskoj djeci). Zatim slijedi nedovoljan interes, pri čemu je 35% ispitanika-ca odgovorilo da se nedovoljan interes za školu često prigovara romskoj djeci. U grupi najčešćih prigovora nalazi se i prigovor da romska

djeca ne mogu savladati gradivo za kojeg 33% ispitanika-ca smatra da se u školama često upućuje romskoj djeci.

Prema procjeni ispitanika-ca romskoj djeci se najrjeđe prigovara nedovoljna higijena (16% odgovora u kategoriji "često") i agresivno ponašanje (17% odgovora u kategoriji "često"). U donjoj polovici skale također se nalazi prigovor da romska djeca ne znaju dovoljno dobro hrvatski jezik (27% odgovora) što indicira da nedovoljno poznavanje hrvatskog jezika ne spada u grupu najproblematičniji prigovora. Sudeći prema mišljenju ispitanika-ca problemi koji zaslužuju veću pažnju su nedovoljno učenje, nedovoljan interes i težina školskog gradiva.

Oko polovica ispitanika-ca je odgovorila da se romskoj djeci u školi upućuju drugi prigovori. U ovoj skupini prigovora ispitanici-ce su najčešće upisivali sljedeće: "da su Cigani", "jezik", "nebriga roditelja" ("nedolažanje na roditeljske sastanke" i "na informacije", "ne daju potporu djeci", "ne mare za školu") "financije", "obuča i odjeća", "odnos s neromskom djecom", "Romi se ne žele integrirati". Iz navedenog je vidljivo da je većina spomenutih prigovora više vezana za teške uvjete života, roditelje i nacionalnost, a manje za ponašanje djece u školi. Važno ih je bilo spomenuti jer prigovore koje romska djeca dobivaju u školi vežu za kontekst u kojem djeca žive i time upućuju da je za razumijevanje ponašanja i rješavanje problema u školi, odnosno uklanjanje prigovora koja djece dobivaju u školi potrebno voditi računa o kontekstu u kojem žive, prije svega obiteljskom. Međutim, navedeni odgovori također indiciraju da se romskoj djeci i danas upućuju prigovori koji su se upućivali i njihovim roditeljima, o čemu govore iskustva ispitanika-ca iz doba njihovog školovanja (tablica 34).

Zanimalo nas je razlikuju li se procjene navedenih prigovora romskoj djeci u školi između ispitanika-ca u romskim i neromskim naseljima. Značajnost razlika provjerili smo t-testom. Rezultati testiranja prikazani su u tablici 47. Iz njih je vidljivo da postoji statistički značajna razlika između ispitanika-ca u romskim i neromskim naseljima na svim prigovorima.

Tablica 47: Aritmetičke sredine, standardne devijacije i rezultati testiranja značajnosti razlika u procjeni učestalosti prigovora romskoj djeci u školi između ispitanika-ca u romskim i neromskim naseljima

	Naselje	Aritmetičke sredine (M)	Standardna devijacija (SD)	t
Ne mogu savladati gradivo	Romsko naselje	2.28	.714	10.470
	Neromsko naselje	1.69	.711	
Nedisciplin na nastavi	Romsko naselje	2.16	.743	8.802
	Neromsko naselje	1.66	.691	
Nedovoljna higijena	Romsko naselje	1.84	.753	8.409
	Neromsko naselje	1.40	.616	
Izostanci	Romsko naselje	2.19	.720	4.345
	Neromsko naselje	1.94	.712	
Nedovoljan interes	Romsko naselje	2.22	.722	4.253
	Neromsko naselje	1.97	.748	
Agresivno ponašanje	Romsko naselje	1.86	.768	10.727
	Neromsko naselje	1.33	.549	
Nedovoljno uče	Romsko naselje	2.42	.671	6.770
	Neromsko naselje	2.04	.779	
Ne znaju dovoljno dobro hrvatski jezik	Romsko naselje	2.01	.842	9.058
	Neromsko naselje	1.47	.697	

Značajno uz $p < .05$

Pri tome su prosječne skalarne vrijednosti na svim prigovorima veće kod ispitanika-ca iz romskih, nego neromskih naselja. To upućuje da su ispitanici-ce u romskim naseljima češće od ispitanika u neromskim naseljima iskazivali slaganje da se navedeni prigovori upućuju romskoj djeci u školi, pretpostavljamo stoga što se prigovori stvarno češće upućuju djeci u romskim nego djeci u neromskim naseljima.

Mišljenje ispitanika-ca o zaprekama koje otežavaju uspješnije školovanje ženske i muške romske djece ispitivali smo otvorenim pitanjima, zasebno za žensku i mušku djecu. Odgovori su kategorizirani prema sadržaju. Učestalost i primjeri odgovora za pojedine kategorije prezentirani su tablici 48 (za žensku djecu) i tablici 49 (za mušku djecu).

Tablica 48: Odgovori na pitanje: "Koje su prema Vašem mišljenju najveće zapreke koje otežavaju školovanje ženske romske djece?"»

	Rana udaja i zasniv. obitelji	Roditelji	Nezainteresiranost i lijenost ženske djece	Loši životni uvjeti i financijska situacija	Tradicija i običaji	Druge obveze i rad u kući
N=693	394	113	115	106	71	33
1.	brzo stupe u brak ili ostanu trudne	loši uvjeti života, nemarnost roditelja	dosadi im školovanje	financije, ne razmišljaju o budućnosti	moraju se rano udati, jer su Romkinje, a ne Hrvatice	moraju doma čuvati djecu te pomagati oko domać. prerana udaja
2.	cure se zaljube, žele se udati i imati obitelj	nedostatak roditeljske podrške. Ne bih krivila djecu nego roditelje	lijene su za učiti i onda se udaju	financijske neprilike roditelja	kod nas Roma je zakon da se ženska djeca rano udaju	moraju raditi još u maloljetno doba
3.	misle da će udajom postati bogate i imati sve što žele	nedovoljno poticanje roditelja, rana udaja	ne zanima ih škola	moraju se udati jer nema sredstava za školovanje	moraju se udati i rađati djecu	posao kod kuće, djeca, udaja
4.	kakva škola, bolje da rađaju djecu	roditelji sve dozvoljavaju i ranu udaju	rana udaja, nedovoljan interes, ponekad roditelji ne puštaju djecu u školu	neimaština i loši uvjeti, rana udaja	romski običaji, rano se udaju, pomažu roditeljima	rana udaja, pomaganje u kući
5.	radije se udaju nego da idu u školu	roditelji, ostavljaju doma da rade, da čiste	misle da nije potrebno ići u školu	slabi materijalni uvjeti	za njih nije škola, treba rađati djecu	skrb o mlađoj braći i domaćinstv.

N = broj odgovora

Prema tablici 48 najveći dio ispitanika (394) najveće zapreke koje otežavaju školovanje ženske romske djece vidi u ranoj udaji Romkinja i ranom zasnivanju obitelji. Navodimo samo nekoliko primjera tipičnih odgovora u ovoj kategoriji: brzo stupe u brak, ostanu trudne, žele se udati i imati obitelj, misle da će udajom riješiti egzistencijalne probleme – postati bogate, imati sve što žele, radije se udaju nego idu u školu, itd. Zatim slijede odgovori koji ukazuju na nezainteresiranost samih učenica za školu (sa 115 odgovora u ovoj kategoriji). Prema mišljenju ispitanika-ca među najčešćim zaprekama

školovanju ženske romske djece nalaze se i roditelji (113 odgovora) za koje se kaže da im daju slabu podršku, ne brinu se dovoljno o njihovom obrazovanju, nedovoljno ih potiču, ne mare za njihovo obrazovanje, i sl. U odgovorima na pitanje pokazalo se da ispitanici među najveće zapreke obrazovanju romske ženske djece ubrajaju loše životni uvjete, neimaštinu, nedostatak sredstava za obrazovanje isl. Znatno broj ispitanika-ica je naveo tradiciju i običaje kao najveće zapreke koje otežavaju obrazovanje romske ženske djece gdje je najčešće spominjana obaveza rane udaje i rađanja djece.

Tablica 49: Odgovori na pitanje: "Koje su prema Vašem mišljenju najveće zapreke koje otežavaju školovanje muške romske djece?"»

	Loši uvjeti i financijska situacija	Prerani početak rada i brige za obitelj	Rano zasnivanje obitelji i ženidba	Sama djeca, lijenost, nezainteresiranost, zabava	Roditelji	Neznanje hrvatskog jezika
N=687	130	129	165	185	91	8
1.	financije, nedostatak mogućnosti	briga oko novaca i obitelji	loši uvjeti, rana ženidba, neko neće ići	alkohol, agresivnost, želja za prebrzim odrastanjem	brzo odustanu, a roditelji ih ne tjeraju natrag	ne uče dovoljno, slabo razumiju hrvatski
2.	loši uvjeti života	idu raditi pa ostavljaju školu	moraju zarađivati za obitelj, prerana ženidba	često nemaju interes za školu pa kreću pogrešnim putem	nezainteresiranost roditelja za školovanje	neznanje hrv. jezika, nezainteresiranost
3.	moraju zarađivati za obitelj, prerana ženidba	moraju početi raditi na skupljanju sekund. sirovina	nemarnost roditelja i rana ženidba	lijenost i nezainteresiranost	nekima roditelji ne daju, nemaju mogućnosti	ne znaju dobro jezik
4.	nema dovoljno financija pa počnu raditi	moraju raditi i uzdržavati obitelj	ostavljaju školu jer bi se ženili	loše društvo, droga, pogotovo marihuana	nebriga roditelja	neznanje hrv. jezika, ponašanje
5.	roditelji nemaju novaca	moraju pomagati roditeljima i početi što ranije zarađivati za život	rana ženidba, utjecaj društva, moraju početi raditi	nedisciplina, često ponavljanje razreda	roditelji nisu išli u školu pa misle da ni djeca ne moraju ići u školu	hrvatski jezik

N = broj odgovora

Iako u kategoriji odgovora “druge obaveze i rad u kući” ima najmanje odgovora, oni su važni jer upozoravaju da se opterećenost ženske romske djece kućnim poslovima također nalazi među najvećim zaprekama koje otežavaju njihovo školovanje.

Usporedimo li odgovore u tablici 48 s odgovorima u tablici 49 pokazuje se da postoje situacije koje predstavljaju zajedničke zapreke uspješnijem školovanju i ženske i muške djece kao što su napr. rano zasnivanje obitelji, kod djevojaka rana udaja a kod mladića rana ženidba, siromaštvo, financijska oskudica i loši životni uvjeti, nemar i nedovoljna podrška roditelja, nezainteresiranost same djece. Međutim u odgovorima postoje i razlike koje ukazuju da se i na primjeru zapreka koje otežavaju školovanje romske djece opažaju rodne razlike. Razlike se napr. i u ovom slučaju očituju u većoj opterećenosti ženske djece kućanskim poslovima i rađanjem djece, dok se kod muške djece navodi zarađivanje za obitelj. Također se može primjetiti da se kod muške djece kao najveće zapreke njihovom obrazovanju eksplicite ne spominju tradicija i običaji, dok se kod ženske djece spominu, što upućuje da tradicija i običaji stavljaju žene u neravnopravan položaj u odnosu na muškarce.

Osim toga, kod muške djece je za razliku od ženske djece, naglašenija nezainteresiranost za školovanje (185 naprama 115 odgovora), pri čemu je spominjana agresivnost, alkohol, nedisciplina, odnosno osobine i oblici ponašanja koji se češće vežu i više toleriraju muškarcima nego ženama.

Da bismo ustanovili mišljenje ispitanika-ca o mjerama koje bi škole i prosvjetne vlasti trebale donjeti u cilju poboljšanja školovanja romske djece konstruirali smo skalu od 13 mjera. Ispitanici-ce su iskazivali svoju suglasnost sa svakom mjerom na skali od četiri stupnja: “nimalo”, “donekle”, “uvelike” i “izrazito”. U tablici 50 prikazani su postoci odgovora za sva četiri stupnja slaganja. Odgovori na ovo pitanje omogućuju da se identificiraju mjere koje su prema mišljenju samih ispitanika stvarno potrebne za unapređivanje obrazovanja romske djece i da se rangira njihova važnost za poboljšanje njihovog školovanja.

Tablica 50: Mjere koje koje trebaju doprinjeti uspješnijem školovanju romske djece – procjene

Mjere	Nimalo	Donekle	Uvelike	Izrazito
	Postotak	Postotak	Postotak	Postotak
Organizirati obavezni dvogodišnji predškolski program za romsku djecu.	9,3	19,6	27,7	43,3
Uvesti organizirani besplatni prijevoz.	7,0	12,8	27,2	52,9
Uvesti besplatni obrok u školi.	4,5	13,7	28,5	53,3
Uvesti besplatne udžbenike.	4,5	4,5	23,6	67,5
Zaposeliti više učitelja-ica romske nacionalnosti.	16,3	18,9	28,9	35,9
Škola treba više surađivati i raditi s roditeljima romske djece.	2,2	11,5	30,8	55,5
Organizirati dopunsku nastavu iz hrvatskog jezika za romske učenike.	8,3	14,1	25,2	52,4
Organizirati dopunsku nastavu za učenike s poteškoćama u učenju.	1,3	10,0	31,0	57,7
Organizirati razne izvanškolske programe za romsku i neromsku djecu radi njihove bolje integracije.	4,9	11,6	37,1	46,4
Formirati razrede u kojima su romska i neromska djeca.	12,4	6,5	20,0	61,1
Uključiti u nastavu za sve učenike sadržaje iz romske kulture i povijesti.	13,4	32,1	27,6	26,9
Osposobljavati učitelje-ice za poučavanje djece jednakosti i poštovanju svih nacija.	3,2	12,6	38,6	45,6
Formirati posebne razrede za romsku djecu koji su odvojeni od razreda neromske djece.	95,8	1,1	1,1	2,0

Analizirat ćemo postotke za pozitivan pol skale tj. za mjere poboljšanja s kojima se ispitanici-ce slažu uvelike i izrazito. Sudeći prema podacima u tablici 50 najveći broj ispitanika (čak 91%) se uvelike i izrazito slaže da bi

prosvjetne vlasti i škole trebale uvesti besplatne udžbenike kao mjeru koja bi doprinjela poboljšanju obrazovanja romske djece. Zatim slijedi organiziranje dopunske nastave za djecu s poteškoćama u učenju s kojom se uglavnom i izrazito složilo 89% ispitanika-ca. Također vrlo veliki broj ispitanika-ca (86%) smatra da škola treba više surađivati i raditi s roditeljima romske djece. Po broju odgovora ova mjera se nalazi na trećem mjestu.

Znakovito je da se velik broj ispitanika-ca uveliko i izrazito suglasio (84%) da učitelje-ce treba osposobljavati za poučavanje djece jednakosti i poštivanju svih nacija. Visoko pozicioniranje ove mjere zapravo ukazuje na problem odnosa prema romskoj djeci u školi, o čemu je bilo govora i u opisu ispitanika-ca njihovih neugodnih iskustava tokom školovanja i navođenju zapreka uspješnijem obrazovanju romske djece kako muške tako i ženske djece.

U sredini ljestvice nalaze se sljedeće mjere s kojima se ispitanici-ce uvelike i izrazito slažu kao mjerama koje bi doprinjele poboljšanju obrazovanja romske djece, ukoliko bi ih uvele škole i vlasti. To su: organiziranje raznih izvanškolskih programa za romsku i neromsku djecu radi njihove bolje integracije (83.5% ispitanika-ca); uvođenje besplatnog obroka u školi (82% ispitanika-ca), formiranje razreda u kojima su romska i neromska djeca (81% ispitanika-ca) i uvođenje organiziranog besplatnog prijevoza (80% ispitanika-ca).

Za prosvjetne vlasti i škole u kojima se nalaze romska djeca važan je podatak da po broju odgovora od svih mjera izrazito odstupa odvajanje romske djece u posebne razrede. Ovo je mjera s kojom se uvelike i izrazito suglasio vrlo mali broj ispitanika-ca, tek 2%. Ona po malom broju odgovora izrazito odstupa i od ostalih mjera koje se nalaze u najdonjem dijelu rang ljestvice učestalosti odgovora, a kojima se predlaže uključivanje sadržaja iz romske kulture i povijesti u nastavu za sve učenike (54% ispitanika-ca) te zapošljavanje većeg broja učiteljica romske nacionalnosti (65% ispitanika-ca). Sa stajališta planiranja mjera škola i prosvjetnih vlasti za poboljšanje obrazovanja romske djece važno je spomenuti da je relativno velik broj ispitanika-ca podržao mjere uključivanja romske djece u predškolski odgoj, iako se one po broju odgovora

nalaze u donjem dijelu ljestvice. Naime, 71% ih se uvelike i izrazito suglasilo da bi organiziranje obveznog dvogodišnjeg predškolskog programa za romsku djecu doprinjelo poboljšanju njihovog obrazovanja dok ih se 77.6% suglasilo da bi se to postiglo organiziranjem dopunske nastave iz hrvatskog jezika za romsku djecu.

Općenito, može se reći da se s većinom predloženih mjera suglasio velik broj ispitanika-ca, što se može objasniti teškim obrazovnim položajem romske djece koji karakteriziraju brojni problemi materijalne i obrazovne naravi. Nalaz da se velik broj ispitanika-ca složio s spomenutim mjerama upućuje da su problemi na koje se one odnose vrlo izraženi i da škole i vlasti spomenute mjere trebaju razmotriti i uključiti u svoje planove i aktivnosti poboljšanja školovanja romske djece.

Istraživanje je provedeno u pet županija i gradu Zagrebu, koji se međusobno razlikuju po stupnju razvijenosti i zastupljenosti romske populacije. Da bi smo ustanovili koje mjere poboljšanja školovanja romske djece su najpotrebnije u županijama analizirali smo podatke o stupanju suglasnosti ispitanika-ca s mjerama za svaku županiju ponaosob. U tablici 51 prikazani su postoci odgovora za najviši stupanj slaganja "izrazito". U tablicama broj 2,3,4,5,6 i 7 u prilogu navedeni su integralni podaci za sva četiri stupnja skale za svaku županiju ponaosob.

Pogledamo li podatke za Istarsku županiju (tablica 51) vidljivo je da se ispitanici-ce najviše zalažu za to da se u školama koje pohađaju romska djeca zaposli više učitelja-ca romske nacionalnosti. Oko 57% ispitanika-ca se izrazito složilo s navedenom mjerom. Zatim slijedi potreba za većim surađivanjem i radom škole s roditeljima romske djece (55% ispitanika-ca je odgovorilo da se izrazito slažu s ovom mjerom). Na trećem mjestu je uvođenje besplatnih udžbenika s čime je izrazitu suglasnost iskazalo 50% ispitanika-ca. S nešto manjim postotkom (49% ispitanika-ca) u grupi najviše podržanih mjera nalazi se i uvođenje besplatnih obroka u školi. U Istarskoj županiji najmanja je potreba iskazana za formiranjem posebnih razreda za

Tablica 51: Mjere koje koje trebaju doprinjeti uspješnijem školovanju romske djece – procjene

(Odgovor "izrazito" u %)

Mjere	Istarska	Međimurska	Osječko-baranjska	Primorsko-goranska	Sisačko-moslavača	Zagreb
	Postotak	Postotak	Postotak	Postotak	Postotak	Postotak
Organizirati obavezni dvogodišnji predškolski program za romsku djecu.	22,8	72,5	57,1	50,8	36,7	20,0
Uvesti organizirani besplatni prijevoz.	39,5	77,5	52,6	50,0	70,0	27,7
Uvesti besplatni obrok u školi.	48,7	82,5	54,8	36,1	77,5	20,0
Uvesti besplatne udžbenike.	49,6	79,2	58,6	74,2	77,3	65,5
Zaposliti više učitelja-ica romske nacionalnosti.	56,8	51,7	36,2	25,4	26,1	19,3
Škola treba više surađivati i raditi s roditeljima romske djece.	54,6	55,0	75,4	80,8	21,8	45,4
Organizirati dopunsku nastavu iz hrvatskog jezika za romske učenike.	47,1	73,1	44,0	76,7	50,0	23,3
Organizirati dopunsku nastavu za učenike s poteškoćama u učenju.	31,1	76,7	52,6	82,9	48,3	55,0
Organizirati razne izvanškolske programe za romsku i ne-romsku djecu radi njihove bolje integracije.	37,8	69,7	51,7	44,1	42,5	32,5
Formirati razrede u kojima su romska i ne-romskom djecom.	35,6	80,8	51,7	58,6	83,3	55,8
Uključiti u nastavu za sve učenike sadržaje iz romske kulture i povijesti.	29,7	43,3	31,0	29,2	15,8	12,5
Osposobljavati učitelje-ice za poučavanje djece jednakosti i poštovanju svih nacija..	22,7	79,2	50,8	35,8	39,2	45,8
Formirati posebne razrede za romsku djecu koji su odvojeni od razreda ne-romske djece.	0,8	3,3	0,9	1,7	1,7	3,3

romsku djecu (0.8% ispitanika-ca) i osposobljavanjem učitelja-ca za poučavanje djece jednakosti i poštivanju svih nacija. Indikativno je da je Istarska županija jedina županija u kojoj je ova mjera najmanje zahtijevana od ispitanika-ca. Ona može biti indikator da problem jednakosti i poštivanju svih nacija i njihovog poučavanja u Istri nije izražen.

U Međimurskoj županiji najpotrebnija mjera, odnosno mjera s kojom je najveći broj ispitanika-ca iskazao najviši stupanj suglasnosti je veća suradnja i rad škola s roditeljima romske djece (oko 83% ispitanika-ca). Zatim slijedi formiranje mješovitih razreda u kojima su romska i neromska djeca. S ovom je mjerom također velika većina ispitanika-ca izrazila najviši stupanj suglasnosti (s njom se izrazito složilo 85% ispitanika-ca). U grupi najpodržavanijih mjera nalaze se još uvođenje besplatnih udžbenika (79% ispitanika-ca s izrazitom suglasnošću) i uvođenje besplatnog organiziranog prijeveza (77% odgovora u kategoriji "izrazito se slažem"). Visoka suglasnost velike većine ispitanika-ca s navedenim mjerama upućuje na nezadovoljstvo ispitanika-ca s neriješenim odnosom prema romskoj djeci u školama i suradnjom škole s roditeljima romske djece, koji su se u ovoj županiji javljali.

Kao i u većini županija među prioritetnim problemima nalaze se i oni materijalne prirode koji zahtijevaju uvođenje mjera kao što su besplatni udžbenici, obroci i prijevoz djece u školu. Najmanje podržane mjere su formiranje posebnih razreda za romsku djecu (3.3% ispitanika-ca s odgovorom "izrazito se slažem") i uključivanje sadržaja romske kulture i povijesti u nastavu za sve učenike (43% ispitanika-ca).

U Osječko-baranjskoj županiji, najveći broj ispitanika-ca se suglasio s potrebom bolje suradnje škole s roditeljima romske djece. Oko tri četvrtine ispitanika se izrazito složilo da treba uvesti mjere kojima bi se riješio ovaj problem. Na drugom mjestu je uvođenje besplatnih udžbenika s kojim se kao mjerom koja bi doprinjela uspješnijem školovanju romske djece izrazito složilo oko 59% ispitanika-ca (znatno manji broj ispitanika-ca u usporedbi s potrebom razvijanja bolje suradnje škole s roditeljima romske djece). Sa sličnim postotkom odgovora na trećem mjestu se nalazi organiziranje obveznog

dvogodišnjeg predškolskog programa za romsku djecu (57% ispitanika-ca je izrazilo najviši stupanj suglasnosti s potrebom uvođenja ove mjere). Također nešto više od polovice ispitanika-ca podržalo je uvođenje u škole besplatnog obroka za romsku djecu (55% ispitanika-ca je odgovorilo da se izrazito slaže s ovom mjerom). Najmanje je podržano formiranje zasebnih razreda za romsku djecu i uključivanja sadržaja romske kulture i povijesti u nastavu za sve učenike.

U Primorsko-goranskoj županiji najveću podršku su dobile sljedeće mjere: organiziranje dopunske nastave za učenike s poteškoćama u učenju (83% s odgovorima izrazite suglasnosti s navedenom mjerom); bolja suradnja škole s roditeljima romske djece (81% ispitanika-ca s najvišim stupnjem suglasnosti); organiziranje dopunske nastave iz hrvatskog jezika za romsku djecu (77% ispitanika-ca), te uvođenje besplatnih udžbenika (74% ispitanika-ca). Najmanje podržane mjere su formiranje posebnih razreda za romsku djecu (0.9% ispitanika-ca) i zapošljavanje većeg broja učitelja-ca i nastavnika-ca romske nacionalnosti (25% ispitanika-ca).

Sisačko-moslavačka županija spada u rjeđe županije gdje su ispitanici naglasili potrebu formiranja razreda u kojima su romska i neromska djeca. Velika većina ispitanika (83%) je odgovorila da se izrazito slaže s ovom mjerom. U grupi mjera s kojima se izrazito složio najveći broj ispitanika-ca također se nalaze i one kojima se rješavaju materijalni problemi školovanja romske djece: uvođenje besplatnog obroka u škole oko 78% ispitanika-ca), besplatnih udžbenika 77% ispitanika-ca) i organiziranog besplatnog prijevoza učenika (70% ispitanika-ca). Ispitanici-ce su se najmanje suglasili s formiranjem posebnih razreda za romsku djecu 82% ispitanika-ca) i uključivanjem sadržaja romske kulture i povijesti u nastavu za sve učenike 816% ispitanika-ca).

Ispitanici-ce iz Zagreba su u najvećoj mjeri podržali uvođenje besplatnih udžbenika (66% ispitanika-ca se izrazito složilo s ovom mjerom). Zatim slijedi formiranje zajedničkih razreda s romskom i neromskom djecom (56% ispitanika-ca s odgovorom "slažem se izrazito"), organiziranje dopunske

nastave za učenike s poteškoćama u učenju (55% ispitanika-ca) i osposobljavanje učitelja-ica za poučavanje jednakosti i poštovanja svih nacija s znatno manjim brojem ispitanika-ca (46%) koji su izrazili izrazitu suglasnost s ovom mjerom.

Gledajući zaključno podatke za županije može se reći da se u grupi najpodržavanijih mjera nalaze one koje se odnose na materijalnu pomoć u školovanju romske djece, pri čemu je uvođenje besplatnih udžbenika visoko rangirana mjera u svim analiziranim županijama i Zagrebu. Međimurska i Sisačko-moslavačka županija su specifične po tome što su u njima materijalne mjere najviše naglašene. Vrlo visok postotak ispitanika-ca je izrazio najviši stupanj suglasnosti sa sve tri mjere ovog tipa: uvođenje besplatnih udžbenika, besplatnih obroka u školi i besplatnog organiziranog prijevoza. U Međimurskoj županiji je također visoko izražena i potreba za mjerama koje ukazuju na problem odnosa škole prema romskoj djeci. Velik broj ispitanika-ca je izrazito podržao formiranje mješovitih razreda s romskom i neromskom djecom i osposobljavanje učitelja-ica za poučavanje djece jednakosti i poštovanja svih nacija. Osim u Međimurskoj županiji s ovim mjerama se izrazito složio najveći broj ispitanika-ca i u Zagrebu. Iako se ove županije po tome izdvajaju od drugih, treba reći da se pri tome razlikuju po tome što je postotak ispitanika-ca koji se s njima izrazito složio znatno manji u Zagrebu, nego u Međimurskoj županiji. Razlozi za ovakvo mišljenje ispitanika-ca mogu biti različiti: stvarni problemi u odnosima škola prema romskoj djeci u županijama ispitanika-ca, ali i svijest ispitanika-ca da ovaj problem postoji, ako ne u njihovoj županiji, onda u Hrvatskoj i da ga treba rješavati. Karakteristično je da je u svim županijama najmanji broj ispitanika-ca (vrlo neznan broj) podržao formiranje posebnih razreda s romskom djecom, a u većini županija također rijetko je zastupana potreba uključivanja sadržaja romske kulture i povijesti u nastavu za sve učenike.

Za uspješno poboljšanje obrazovanja romske djece nije dovoljno znati što bi po mišljenju Roma trebale činiti škole i prosvjetne vlasti. Iako je država dužna

Tablica 52: Odgovori na pitanje: "Što biste Vi osobno mogli učiniti na poboljšanju obrazovanja Vaše djece?"

	Pružiti im financijsku / materijalnu pomoć	Pružiti im pomoć pri učenju, pisanju zadaća	Ne mogu puno pomoći	Više kontaktirati školu kao pomoć	Ostali načini pomoći roditelja pri školovanju	Poticaj i podrška kao pomoć
N=285	43	23	22	5	9	258
1.	moram raditi da stvorim materijalne uvjete za bolje školovanje	dati im podršku i učiti s njima, pomoći im u rješavanju zadaće	trenutačno ništa	da idem više na roditeljske sastanke	da ih naučim hrvatski, učiti ih da se ne tuku i ne stvaraju probleme	biti mu potpora i stalno biti uz njega te donositi odluke zajedno s njim
2.	naći posao kako bih djeci omogućila školovanje i sve potrebne uvjete za školovanje	pomagati im pri učenju, pisanju zadaće, usmjeravati ih na školu	mogu im malo pomoći, ali ako oni ne budu uporni, ništa od toga	podrška za djecu za školovanje i više kontakta s profesorima	da uče i da dokažu da i mi Romi možemo nešto	čim više pomagati djeci i usmjeravati ih na školov.
3.	ja pomažem djeci koliko mogu u materijalno m smislu, učim ih koliko mogu i znam	radom s njima, učiti i kontrolirati odlazak u školu i iz škole	teško je to tjerati da uče	više odlaska na roditeljske sastanke i informacije	pomogao bih im time da ih upišem u razred s neromskom djecom	moralno ih motivirati i poticati na obrazova.
4.	obiteljska edukacija na prvom mjestu te financijska potpora	raditi s djecom, a ne pustiti da rade što hoće	nemam mogućnosti da dalje idu u školu	savjetovao bih ih, pomogao kod pisanja zadaća. Raspitao bih se kod učiteljica kako su djeca kako bih ih mogao pravilno savjt.	učila bih ih da se ne žene rano, da budu pristojni i kulturni, dala bih čim više novaca da im omogućim školovanje	poticati ih na školov., tj. usaditi impozitivne vrijedns. vezane uz školovanje
5.	da se zaposlim da svojim radom mogu financirati školovanje svoje djece....	tako da im pomažem pri učenju u dajem im savjete o njihovim postupcima	neke nisam mogao natjerati da idu u školu, ali mislim da će najmlađa nešto završiti	idem redovno na roditeljske sastanke, pazim na ocjene... ja mislim da je to dosta	pomagala bih im i sve bih učinila da uspiju	dat im savjet da u životu ne ma ništa bez škole, pa da shva te kako im je škola potrebna

Tablica 53: Što bi sami Romi mogli učiniti na poboljšanju obrazovanja romske djece?

	Ne znam	Romi ne mogu ili ne trebaju učiniti ništa za obrazov svoje djece	Treba spriječiti prerane brakove	Romi trebaju učiti hrv jezik i više se integrirati	Romi se trebaju međusobno organizirati	Treba educirati roditelje i uputiti ih na važnost školovanja	Pružiti podršku vlastitoj djeci i surađivati sa školom
N=487	40	14	12	21	35	40	284
1.	ne znam bilo što samo da je dobro za djecu	mislim da Romi ne mogu nikako pomoći djeci	spriječiti ranu udaju i ženidbu, biti njihova potpora	da više porade s njima na hrvatskom jeziku	bolje se organizirati u vezi s obrazovanjem djece Roma i pomoći u svemu	cijeniti školu, redovito biti u školama, imati cilj za budućnost	češće dolaziti u školu i kontrolirati napredak svoje djece
2.	ne znam ja ništa	ništa, svatko sam odlučuje hoće li se školovati	puštiti djecu u školu, a ne da se rano udaju i žene	uključiti se više u društvo u kojem žive, ne odvajati se od neroma	da jedan drugom pomognu i jedan drugoga nauči	da se i roditelji bez osnovne škole školuju i da znaju poticati svoju djecu za daljnje školovanje	biti više uključeni u školovanje svoje djece
3.	nemam konkretno mišljenje o tome	ništa, to država treba riješiti	da poboljšaju uvjete i da in ne udaju tako rano	odseliti se u grad među ne-rome	razgovarati o obrazova. i organizirati edukativ. radionice i motivirati djecu da idu u školu	puno toga, prvo educirati sebe	biti maksimalna potpora svojoj djeci
4.	teško je to reći, mi romi smo malo čudni	Romi ništa ne mogu učiniti da se poboljša obrazovanje	da više razmišljaju o podržavanju u djece u školv, a ne o igran kama i udaji i ženidbi	organizirati predavanja da je škola bitna. Otvoriti centar da mala djeca od malena uče hrvatski i igraju se s normalnima"	Romi bi trebali pomagati drugim Romima koji nemaju dobre uvjete za život - pogotovo udruge Roma koje imaju velik utjecaj i moć međusobno poticanje Roma na obrazov. od strane obrazovanih. Pružati uzor ostalima i osvješćivati ih	pomogao bi sam pristup školovanju te bolja emancipacija i zainteresiranost roditelja za školovanje	roditelji bi trebali surađivati s djecom i pomoći djeci kod problema
5.	ne znam	ne treba škola, nema posla nigdje	djecu udaju ili žene već s 14 g. To ne bi trebalo raditi, unište tako djeci život	učiti hrv. jezik prije nego krenu u školu		trebalo bise putem mobilnih timova socijalnih radnika educirati obitelji o važnosti školovanja	roditelji bi trebali pomagati djeci i usmjeravati ih na obrazovanje, učiti ih dobrom ponašanju

svakom djetetu osigurati ravnopravan pristup školskom obrazovanju na svim stupnjevima i besplatno obvezno školsko obrazovanje, pored njezine brige važno je ustanoviti što sami Romi-kinje mogu učiniti na poboljšanju vlastite djece i romske djece općenito u Hrvatskoj. Da bi smo dobili odgovore na ove probleme postavili smo dva pitanja otvorenog tipa: "Što bi ste Vi osobno mogli učiniti na poboljšanju obrazovanja Vaše djece?" i "Što bi sami Romi mogli učiniti na poboljšanju obrazovanja romske djece?"» Odgovori na prvo pitanje prikazani su u tablici 52, a na drugo pitanje u tablici 53.

Iz odgovora na prvo pitanje vidljivo je da najveći broj ispitanika smatra da mogu poboljšati obrazovanje svoje djece tako da im daju poticaj i podršku davanjem savjeta, zajedničkim odlučivanjem, usmjeravanjem, motiviranjem za učenje i školovanje. Drugi način pomoći, iako sa značajno manjim brojem odgovora, je osiguranje financijske i materijalne pomoći, gdje se vidi da postoje i problemi nezaposlenosti roditelja. Pružanje pomoći pri učenju, suradnja s školom te drugi načini pomoći su rjeđe navođeni. Manji broj ispitanika je naveo da ne mogu pomoći djeci.

Prema odgovorima u tablici 53 ispitanici-ce su najčešće navodili da roditelji trebaju posvetiti veću pažnju obrazovanju svoje djece: podržati ih, pomoći im i bolje surađivati s školom. Značajno je spomenuti da dio ispitanika smatra da roditelje treba educirati i objasniti im važnost obrazovanja, da "znaju cijeniti školu". Također su instruktivni odgovori koji ukazuju na potrebu Roma-kinja da se sami organiziraju, pri čemu se predlaže pomoć obrazovanih Roma-kinja, romskih udruga i utjecajnih Roma-kinja.

Manji dio ih je predložio da se više uči hrvatski jezik i da više porade na boljoj integraciji u društvo. Dat je i konkretan prijedlog da se otvori centar kako bi djeca od malena učila hrvatski jezik i družila se s neromskom djecom. Relativno znatan broj ispitanika-ca je odgovorio da ne zna što Romi-kinje mogu učiniti na poboljšanju obrazovanja romske djece ili da u tom pogledu ne može ništa učiniti.

15. Zaključak i preporuke

Cilj istraživanja je bio ispitati u pet županija (Istarska, Međimurska, Osječko-baranjska, Primorsko-goranska, Sisačko-moslavača) i Gradu Zagrebu karakteristike društvenog položaja Romkinja s naglaskom na njihovom obrazovanju. Naša polazna teza je bila da Romkinje trpe dvostruku diskriminaciju: kao pripadnice romske zajednice koja je i u Hrvatskoj ekonomski, politički, kulturno i obrazovno marginalizirana te po rodnoj osnovi uslijed tradicionalnog sustava vrijednosti i običaja u romskoj zajednici koji ženu vrednuju prvenstveno kroz zasnivanje braka, majčinstvo i brigu za obitelj. Kako su žene diskriminirane i u nejednakom položaju u odnosu na muškarce to smo podatke o Romkinjama analizirali u komparaciji s podacima o Romima. Usporedba s muškarcima omogućila nam je stjecanje potpunijeg uvida u analizirane probleme.

Nas je u istraživanju zanimalo koje su osnovne karakteristike društvenog položaja Romkinja u uzorku i u kakvoj je on vezi s njihovim obrazovanjem. Pošli smo od pretpostavke da će društvena marginalizacija i nizak društveni status Roma biti povezan s njihovim niskim obrazovanjem, te da će Romkinje uslijed patrijarhalnog obiteljskog konteksta imati niže obrazovanje od Roma.

Analiza osnovnih karakteristika društvenog položaja ispitanika i ispitanica upućuje da ih znatan broj živi u lošim materijalnim uvjetima s niskim životnim standardom, naročito u romskim naseljima čiji stanovnici imaju lošiji položaj od onih koji žive u neromskim naseljima u gotovo svim analiziranim dimenzijama. Relativno veliki broj članova domaćinstva dijeli mali stambeni prostor (41% ispitanika-ca živi u prostoru manjem od 50m² u domaćinstvima s 4 i više članova), 12% ispitanika-ca iz romskih naselja još uvijek živi u barakama (u romskim naseljima 18%). Za razliku od ispitanika-ca u neromskim naseljima, posebice onih u Zagrebu, velika većina ispitanika-ca u romskim naseljima žive u stambenom prostoru koji je znatno lošije opremljen infrastrukturnom mrežom (jedna četvrtina ih nema tekuću vodu, oko tri četvrtine kanalizaciju, nešto više od 40% kupatila i WC s ispiranjem). Kada je riječ o opremljenosti domaćinstva kućanskim aparatima uočljivo je da izrazito

mali broj ispitanika-ca u romskim naseljima ima osobno računalo (19%) i pristup internetu (11%). Postoci za neromska naselja su znatno veći (56% ispitanika-ca ima osobno računalo, a 47% pristup internetu). Ipak, može se postaviti pitanje da li je rasprostanjenost ovih, obrazovno važnih sredstava i u neromskim naseljima, dovoljna s obzirom na današnje obrazovne zahtjeve.

Za obrazovanje žena naročitu važnost ima njihov položaj i uloga u obitelji i sredini u kojoj živi. Kako upućuju podaci, romska zajednica u kojoj žive ispitanici-ce je tradicionalna zajednica s naglašenim patrijarhalnim sustavom vrijednosti koji značajno utječe na položaj i ulogu žena i muškaraca u obitelji i izvan obitelji. Prema rezultatima istraživanja velika većina ispitanika-ca živi u običajnim brakovima (76%). Štoviše, on je dominantna forma bračne zajednice koja se podjednako često sklapa u romskim i neromskim naseljima. U romskoj zajednici, gdje se status žena u značajnoj mjeri određuje na osnovu zasnivanja obitelji i rađanja djece, žene rano ulaze u brak. Romkinje u našem uzorku najčešće sklapaju brakove u dobi od 15 -18 godina (54%). Mali broj ih se udao poslije 22. godine (tek oko 5%). Pri tome između njih postoji razlika ovisno o tipu naselja u kojemu žive. Ranije se udaju u romskim naseljima (u prosjeku s 17.24 god.) nego u neromskim naseljima, gdje se udaju s prosječno 18.15 god. Najkasnije se udaju u Zagrebu, s prosječno 19.6 god. I muškarci ulaze rano u brak, ali ipak u nešto starijoj dobi – u prosjeku s 19 god. Većina ih ulazi u brak u dobi od 17-20 god (oko 50%). Koliko rano Romkinje ulaze u brak govori podatak da žene u Hrvatskoj stupaju u brak s prosječno 25.3 god. (podatak za 2000).

Romkinje u uzorku također vrlo rano počinju rađati djecu. Većina ih je prvo dijete rodila u dobi od 15 – 18 god. (56%), a zatim u dobi od 19 – 22 god. (32%). Ispitanice u romskim naseljima rađaju ranije (s prosječno 18.3 god.) od onih koje žive u neromskim naseljima (rađaju s 19.16 god. u prosjeku). Najkasnije rađaju ispitanice iz Zagreba, s prosječno 20.69 god. Prosječna dob žena prilikom rađanja prvog djeteta u Hrvatskoj znatno je viša, 25.4 god. (podatak za 2000. god.). Ispitanice također imaju relativno velik broj djece: 22% ih ima troje djece, a znatan broj (oko 30%) ih ima petero i više djece, pri čemu ih 15% ima 7 i više djece. Broj djece varira ovisno o obrazovanju i

naselju gdje ispitanice žive. U tradicionalnijim sredinama, romskim naseljima i selima taj je broj veći nego u neromskim naseljima i gradovima, posebice Zagrebu. Romkinje koje nikada nisu išle u školu ili imaju nezavršenu osnovnu školu rađaju značajno više djece (5.41 i 3.65 djece u prosjeku) od onih koje imaju završenu osnovnu i srednju školu (u prosjeku 2 djetata i manje). Radi boljeg uvida u broj djece Romkinja, navodimo da je prosječan broj živorođene djece koje je rodila žena u fertilnoj dobi u Hrvatskoj u 2000. god. iznosio 1.39 djece.

Rezultati istraživanja pokazuju da pored rane udaje, ranog rađanja djece, rađanja većeg broja djece od neromkinja, život ispitanica karakterizira i tradicionalna podjela kućanskih poslova u kojoj većina kućanskih poslova i briga za djecu pripada ženama. Ovo su indikatori položaja ispitanica koji upućuju na to da one žive u uvjetima koje značajno otežavaju njihov pristup obrazovanju i uspješno završavanje školovanja.

Vežanost za obitelj i djecu najčešće je zapreka i za zapošljavanje žena. Pri tome treba imati na umu da upravo zapošljavanje ženama omogućuje stjecanje ekonomske samostalnosti a time i bolje pretpostavke za mogućnost odlučivanja o vlastitoj egzistenciji. Rezultati istraživanja o zaposlenosti Romkinja i Roma u uzorku pokazuju da su unutar opće niske zaposlenosti jednih i drugih, Romkinje čak dvostruko rjeđe zaposlene od Roma (7% zaposlenih Romkinja prema 16% zaposlenih Roma). Nejednakost Romkinja u odnosu na Rome također je izražena i u podacima koji govore o tipu zaposlenosti: samo 13% Romkinja je zaposleno s prijavom mirovinskom i zdravstvenom osiguranju, dok Roma u ovoj kategoriji zaposlenosti ima čak trostruko više, 33%. Najveći broj žena su domaćice, tj. izvan radnog odnosa.

Međutim, pokazalo se da obrazovanije Romkinje lakše dolaze do stalnog radnog odnosa od onih koje nemaju završenu osnovnu školu, a naročito onih koje nemaju nikakvo obrazovanje. Romkinja sa završenom osnovnom i srednjom školom najviše ima među onima koje su u stalnom radnom odnosu (30% i 48%), dok ih najmanje ima među onima koje nikada nisu bile

zaposlene (13% i 6%). Navedeno upućuje na važnost obrazovanja Romkinja kao značajnog faktora njihove zapošljivosti.

Kao što smo očekivali, rezultati istraživanja su pokazali da ispitanice imaju nižu razinu obrazovanja od ispitanika i to u obje analizirane generacije: kada je riječ o ispitanicama i o njihovim majkama. Oko 58% ispitaničinih majki nije nikada išlo u školu (očeva 44%), oko 29% ima nezavršenu osnovnu školu (31% očeva). Gledajući ukupno, to znači da čak 87% majki od ispitanica nema osnovnu naobrazbu, dok je za očeve taj postotak manji (75%). Samo 8% majki ima završenu osnovnu školu, a 13% očeva. Na razini srednjeg obrazovanja brojevi su još manji: 1% majki sa završenom srednjom školom i 9% očeva. Majki, ali i očeva sa završenom višom školom i fakultetom gotovo da i nema (tek 4 oca i 2 majke).

Usporedba obrazovanosti ispitanica s obrazovanošću ispitanika pokazuje da žene i u mlađoj generaciji imaju niže obrazovanje od muškaraca: ispitanika sa završenom osnovnom školom ima 23%, a ispitanica 17%. Za srednju školu postoci su 21% ispitanika prema 15% ispitanica. Ono što je zajedničko muškarcima i ženama je da imaju vrlo nizak stupanj obrazovanja, kojeg karakterizira: 1. slab obuhvat obrazovanjem i 2. niska razina obrazovanja. Naime, završeno srednje obrazovanje, i to isključivo strukovno, je zapravo najviša obrazovna razina koju dostižu ispitanice i ispitanici. (Romi i Romkinje sa završenim visokim obrazovanjem su rijetki). Na obrazovnu depriviranost ispitanica upućuje i usporedba s podacima o obrazovanosti žena u Hrvatskoj, koji pokazuju da je u Hrvatskoj u 2001. god (popis stanovništva) samo 4% žena starijih od 15 godina bilo bez škole, 24% sa završenom osnovnom školom i 40% sa završenom srednjom školom.

Ipak, na osnovu podataka može se zaključiti da je obrazovanje ispitanica i, pored toga što je nisko, više od obrazovanja njihovih majki. U usporedbi s majkama znatno manji broj ispitanica nikada nije išao u školu (21% prema 59%) ili ima nezavršeno osnovno obrazovanje, dok ih daleko veći broj nego njihovih majki ima završeno osnovno (7% prema 18%) i srednje obrazovanje (4% prema 15%).

Velik je broj ispitanica koje ne idu u školu ili je napuštaju prije nego što steknu prvo zanimanje. Najčešći razlozi za to su: što su morale pomagati u kući, što nisu imale uvjete za učenje kod kuće, što su se rano udale, što su rano dobile dijete. Za razliku od žena, muškarci su češće i u većoj mjeri izražavali suglasnost sa sljedećim razlozima nepohađanja ili napuštanja škole: “morao sam zarađivati za život” i “nisam htio ići u školu”. Ovih nekoliko razloga značajni su ne samo stoga što su na njima razlike između ispitanika i ispitanica najveće, nego i stoga što upućuju na nejednaki položaj i patrijarhalnu, dihotomnu diobu obiteljskih uloga koja žensku djecu veže uz kuću i obitelj.

Zabrinjavajuće je da ni ispitanice ni ispitanici nemaju visoke obrazovne aspiracije. Iako imaju nisko obrazovanje relativno mali broj ih želi nastaviti obrazovanje, a i kad žele to su najčešće srednja i osnovna škola. Nešto veći broj ispitanika nego ispitanica želi završiti fakultete, no gledajući u cjelini razlika između njih u obrazovnim aspiracijama nije značajna. Međutim, ohrabrujući je nalaz da školsko iskustvo ispitanica bez obzira na to je li riječ o pozitivnom ili negativnom iskustvu pozitivno utječe na njihov stav prema obrazovanju vlastite djece: “meni je bilo loše pa bih htjela da moja djeca prođu bolje”, “želim da moje dijete završi puno više nego ja” “imam lijepo sjećanje na školu i voljela bih da moja djeca isto tako budu” itd. Rodne razlike u obrazovanju djece koja sada idu u školu pojavljuju se na razini srednjeg obrazovanja, gdje je u većini županija obuhvat muške djece veći od obuhvata ženske djece. Kada je riječ o višim školama i fakultetima na njima se školuju jedino djeca ispitanika-ca iz Zagreba, pri čemu je jednak obuhvat muške i ženske djece (po jedno dijete).

Na odabir škole i obrazovni put djece značajno utječu i roditelji pri čemu veliki značaj ima njihovo mišljenje i njihove želje u pogledu vrste škole u koju bi njihovo dijete trebalo ići. Podaci upućuju da je mišljenje ispitanika-ca o obrazovanju njihove djece povezano sa spolom djece. Naime, kada je riječ o vrsti srednje škole u koju bi ispitanice željele upisati svoju mušku i žensku djecu vidljivo je da kod ženske djece dominiraju škole za zanimanja koja se

smatraju tipično "ženskim" zanimanjima: frizerke, medicinske sestre, trgovkinje, a kod muške djece škole za tipično "muška" zanimanja: automehaničari, autolakireri, električari, policajci, i sl. Ovaj nalaz pokazuje da ispitanice kao majke također sudjeluju u stvaranju rodnih nejednakosti u obrazovanju svoje djece, tim više što podaci o donošenju odluka o obrazovanju djece pokazuju da i majke imaju velik utjecaj u odlučivanju, podjednako kao i očevi (najčešće zajedno donose odluke).

Međutim kada pogledamo što ispitanici-ce misle kakvo bi obrazovanje općenito trebali imati Romi, a kakvo Romkinje, pokazuje se da i ispitanici i ispitanice smatraju da Romi trebaju imati više obrazovanje od Romkinja. Razlika u korist muškaraca se javlja na razini višeg i visokog obrazovanja. Naime, veći broj ispitanika-ca smatra da Romi trebaju imati završeno više i visoko obrazovanje nego što je to slučaj s Romkinjama.

Da bi se smanjile razlike u obrazovanju Roma i Romkinja važno je imati uvid u zapreke koje otežavaju školovanje ženske djece. Prema mišljenju ispitanika-ca najveće zapreke njihovom školovanju su rana udaja i zasnivanje obitelji, nedovoljna briga odnosno podrška roditelja te loši životni uvjeti i financijska situacija. Znakovito je da se među češćim zaprekama spominje i nezainteresiranost učenica, koja je često navođena u kombinaciji, tj. zajedno sa spomenutim zaprekama.

Za formuliranje **prijedloga ili mjera** koje bi poboljšale obrazovne šanse i obrazovnu uspješnost Romkinja treba imati u vidu da su one dvostruko diskriminirane: kao pripadnice romske manjine koja je deprivirana u mnogim životnim aspektima i kao žene koje patrijarhalna tradicija i običaji vežu za obitelj i djecu. Kako bismo mogli formulirati prijedloge koji odgovaraju njihovom realnom položaju i potrebama razmotrili smo mjere koje bi mogle doprinjeti uspješnijem školovanju i romske djece općenito i ženske djece zasebno. Rezultati istraživanja upućuju da uslijed težine i kompleksnosti društvenog položaja i problema obrazovanja ispitanica, poboljšanje njihovog školovanja i njihove djece zahtijeva sinergijski rad na više razina: na razini prosvjetnih vlasti i škole, romske zajednice te obitelji.

Na osnovu mišljenja ispitanika-ca može se zaključiti da u prioritete mjere koje bi u cilju poboljšanja obrazovanja romske djece trebale poduzeti škole i vlasti spadaju:

- uvođenje besplatnih udžbenika
- organiziranje dopunske nastave za učenike s poteškoćama u učenju
- bolja suradnja i rad škola s roditeljima romske djece
- osposobljavanje učitelja-ca za poučavanje djece jednakosti i poštovanju svih nacija
- organiziranje raznih izvanškolskih programa za romsku i neromsku djecu radi njihove bolje integracije
- uvođenje besplatnog obroka u škole
- formiranje mješovitih razreda u kojima su romska i neromska djeca
- uvođenje besplatnog organiziranog prijevoza učenika-ca u škole
- organiziranje dopunske nastave iz hrvatskog jezika za romsku djecu
- organiziranje obveznog dvogodišnjeg predškolskog programa za romsku djecu.

Izdvojili smo navedene mjere kao prioritete, jer se s njima uvelike i izrazito složila velika većina ispitanika-ca, s prvih osam čak 80% i više ispitanika-ca, a s posljednje dvije više od 70% ispitanika-ca. Rezultati istraživanja također upućuju da se prioritete potreba u županijama u nekim aspektima razlikuju i da ih na nivou županija treba definirati ovisno o njihovim specifičnostima.

Prema mišljenju ispitanika-ca, sami Romi-kinje kao pripadnici romske zajednice mogli bi za poboljšanje obrazovanja romske djece učiniti sljedeće:

- pružiti podršku vlatitoj djeci i surađivati sa školom
- organizirati educiranje roditelja i razviti svijest o važnosti školovanja (napr. organizirati mobilne timove socijalnih radnika za educiranje roditelja romske djece)
- Romi se trebaju samoorganizirati i pomoći jedni drugima (organizirati edukativne radionice, očekuje se veća pomoć obrazovanih Roma, romskih udruga i utjecajnih Roma-kinja)

- više učiti hrvatski jezik i više se integrirati u društvo (otvoriti centar da djeca od malena uče hrvatski jezik).

Kao roditelji, ispitanici-ce smatraju da mogu pridonijeti poboljšanju obrazovanja svoje djece tako da im:

- daju poticaj i podršku davanjem savjeta, zajedničkim odlučivanjem, usmjeravanjem, motiviranjem za učenje i školovanje
- osiguraju financijske i materijalne pretpostavke (pri tome postoji problem nezaposlenosti roditelja)
- pruže pomoć pri učenju i bolje surađuju s školom.

Pored navedenih mjera, za poboljšanje obrazovanja Romkinja potrebno je dodatno poduzeti sljedeće mjere:

- razvijati svijest roditelja da obrazovanju ženske djece treba posvetiti istu pažnju kao i obrazovanju muške djece
- osvještavati ranu udaju i rano rađanje djece kao veliku zapreku obrazovanju Romkinja
- rasteretiti Romkinje od poslova u kući, naročito žensku djecu u dobi kada trebaju pohađati školu, kako osnovnu tako i srednju
- podizati svijest Romkinja o važnosti obrazovanja i motivirati ih za školovanje
- u programe za poboljšanje obrazovanja Romkinja treba uključivati i Rome, jer bez podizanja njihove svijesti o ravnopravnosti žena i muškaraca i promjene njihovog odnosa prema ženama predložene mjere se neće moći uspješno provoditi.

Gledajući u cjelini, može se zaključno reći da većina ispitanica živi u ekonomski lošim uvjetima koji uključuju neadekvatne stambene uvjete (nedovoljan stambeni prostor sa slabom infrastrukturom i opremljenošću kućanskim aparatima), u tradicionalnoj sredini gdje prevladava rana udaja, rano rađanje djece, prosječno veći broj djece od onog što ga u prosjeku imaju žene u Hrvatskoj. Teško da se može očekivati da će osobe koje žive u siromaštvu, koje se udaju i rađaju djecu u dobi kada trebaju ići u školu

objektivno biti u mogućnosti da uspješno završavaju školovanje i da se dulje zadržavaju u školskom sustavu.

Podaci su ukazali da postoji razlika između Romkinja koje žive u romskim naseljima i Romkinja koje žive u neromskim naseljima, te između Romkinja koje žive na selima i onih koje žive u gradovima, posebice Zagrebu. U znatno težem položaju su Romkinje koje žive u tradicionalnijim sredinama i sredinama s težim egzistencijalnim uvjetima kao što su romska naselja i sela. One spadaju u najugroženiji dio romske populacije poboljšanje čijeg obrazovanja zahtijeva posebnu pažnju i osmišljenu sistematsku pomoć države i ostalih relevantnih aktera u području obrazovanja koja osim financijske pomoći treba sadržavati i različite programe rada na podizanju svijesti i Roma i Romkinja o važnosti obrazovanja za zapošljavanje i socijalnu inkluziju. Bez prepoznavanja problema koji su identificirani istraživanjem i osvještavanja njihove važnosti, neće biti moguće uspješno provesti mjere kojima se poboljšava njihovo obrazovanje. Pri tome treba imati na umu da poboljšanje obrazovnih šansi i razine obrazovanja Romkinja nije dovoljno za poboljšanje njihovog društvenog položaja i društvene inkluzije ukoliko im se istovremeno ne omogući da imaju jednake šanse kao i ostali građani-ke Hrvatske pri zapošljavanju.

Literatura:

- First-Dilić, R. (Ur.) (1985.) Društveni položaj Roma u SR Hrvatskoj. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu i Republički zavod za socijalni rad SR Hrvatske.
- Haralambos, M i Holborn, M. (2002.) **Sociologija**. Zagreb: Golden marketing, str. 773. - 883.
- Memedi, R. i Baranović, I. **Ispovijesti žena Romkinja**. Zagreb: Udruga žena Romkinja "Bolja budućnost".
- Rumbak, I. (2007.) **Strategija obrazovanja Roma u Republici Hrvatskoj**. Zagreb: Humanitarna organizacija Svjetska organizacija Roma u Hrvatskoj.
- Puljiz, V. (2002) Pokazatelji o prirodnom kretanju stanovništva, strukturi kućanstva i obitelji u Hrvatskoj. **Revija za socijalnu politiku** (Online), 9(2), 231-240.
- Savić, S. (Ur.) (2007) **Romkinje**. Novi Sad: Futura publikacije.
- Štambuk, M. (Ur.) (2005.) **Kako žive hrvatski Romi**. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

Dokumenti i izvori podataka:

- **Ustav Republike Hrvatske**. Narodne novine, 155/2002.
- **Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj**. Narodne novine, 155/2002.
- **Zakon o obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina**. Narodne novine, 51/2000.
- Vlada Republike Hrvatske. **Izješće Republike Hrvatske o provođenju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina**. 2004: 33-34.
- Vlada Republike Hrvatske. **Nacionalni program za Rome**. Zagreb, listopad 2003.
- Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. **Izješće o provođenju Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina i o utrošku sredstava koja se osiguravaju u državnom proračunu za potrebe nacionalnih manjina za 2007. godinu**. 10. lipnja 2008.

- Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. **Izvješće o ostvarivanju akcijskog plana – Desetljeće za uključivanje Roma - 2007. godina.**
- Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. **Predškolski odgoj i naobrazba u Republici Hrvatskoj**, <http://public.mzos.hr>, 28. 12. 2008.
- Hrvatski zavod za zapošljavanje, Središnja služba. (2008.) **Struktura zaposlenih osoba romske nacionalne manjine po dobi i spolu do 30.11.2008.**
- Hrvatski zavod za zapošljavanje, Središnja služba. (2008.) **Struktura zaposlenih osoba romske nacionalne manjine po razini obrazovanja i spolu do 30.11.2008.**
- Hrvatski zavod za zapošljavanje, Središnja služba. (2008.) **Struktura nezaposlenih osoba romske nacionalne manjine po dobi i spolu do 30.11.2008.**
- Hrvatski zavod za zapošljavanje, Središnja služba. (2008.) **Struktura nezaposlenih osoba romske nacionalne manjine po razini obrazovanja i spolu do 30.11.2008.**
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. **Statistički ljetopis Republike Hrvatske.** 2003.
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. **Stanovništvo staro 15 i više godina prema spolu i završenoj školi po gradovima/općinama**, Popis 2001.

Prilozi:

Tablica 1: Značajnost razlika u čestini obavljanja kućanskih poslova između Romkinja u romskim i neromskim naseljima

Kućanski poslovi	Naselje	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	t
Kupovina kućnihpotre pština (hrane, itd)	Romsko naselje	2.76	.487	5.685
	Neromsko naselje	2.93	.249	
Briga o djeci	Romsko naselje	2.88	.407	3.879
	Neromsko naselje	2.98	.176	
Peglanje	Romsko naselje	2.41	.824	8.798
	Neromsko naselje	2.87	.407	
Kuhanje	Romsko naselje	2.91	.351	1.981
	Neromsko naselje	2.95	.232	
Pranje rublja	Romsko naselje	2.89	.414	2.911
	Neromsko naselje	2.96	.197	
Spremanje kuće	Romsko naselje	2.89	.392	2.369
	Neromsko naselje	2.95	.220	
Zarađivanje za obitelj	Romsko naselje	1.88	.795	8.968
	Neromsko naselje	2.50	.757	
Popravci u kući	Romsko naselje	1.52	.715	3.718
	Neromsko naselje	1.32	.548	

p < 0.5

Tablica 2: Mjere koje trebaju doprinjeti uspješnijem školovanju romske djece - Istarska županija

	Nimalo		Donekle		Uvelike		Izrazito	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Organizirati obavezni dvogodišnji predškolski program za romsku djecu.	0	,0	18	15,1	74	62,2	27	22,7
Uvesti organizirani besplatni prijevoz.	0	,0	0	,0	72	60,5	47	39,5
Uvesti besplatni obrok u školi.	0	,0	0	,0	61	51,3	58	48,7
Uvesti besplatne udžbenike.	0	,0	0	,0	60	50,4	59	49,6
Zaposliti više učitelja-ica romske nacionalnosti.	0	,0	4	3,4	47	39,8	67	56,8
Škola treba više surađivati i raditi s roditeljima romske djece.	0	,0	8	6,7	46	38,7	65	54,6
Organizirati dopunsku nastavu iz hrvatskog jezika za romske učenike.	0	,0	5	4,2	58	48,7	56	47,1
Organizirati dopunsku nastavu za učenike s poteškoćama u učenju.	0	,0	6	5,0	76	63,9	37	31,1
Organizirati razne izvanškolske programe za romsku i neromsku djecu radi njihove bolje integracije.	0	,0	6	5,0	68	57,1	45	37,8
Formirati razrede u kojima su romska i neromska djeca.	0	,0	7	5,9	69	58,5	42	35,6
Uključiti u nastavu za sve učenike sadržaje iz romske kulture i povijesti.	0	,0	11	9,3	72	61,0	35	29,7
Osposobljavati učitelje-ice za poučavanje djece jednakosti i poštovanju svih nacija.	0	,0	14	11,8	78	65,5	27	22,7
Formirati posebne razrede za romsku djecu koji su odvojeni od razreda neromske djece.	117	99,2	0	,0	0	,0	1	,8

Tablica 3: Mjere koje trebaju doprinjeti uspješnijem školovanju romske djece - Međimurska županija

	Nimalo		Donekle		Uvelike		Izrazito	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Organizirati obavezni dvogodišnji predškolski program za romsku djecu.	2	1,7	10	8,3	21	17,5	87	72,5
Uvesti organizirani besplatni prijevoz.	0	,0	6	5,0	21	17,5	93	77,5
Uvesti besplatni obrok u školi.	2	1,7	2	1,7	17	14,2	99	82,5
Uvesti besplatne udžbenike.	0	,0	2	1,7	23	19,2	95	79,2
Zaposliti više učitelja-ica romske nacionalnosti.	15	12,5	11	9,2	32	26,7	62	51,7
Škola treba više surađivati i raditi s roditeljima romske djece.	6	5,0	5	4,2	43	35,8	66	55,0
Organizirati dopunsku nastavu iz hrvatskog jezika za romske učenike.	3	2,5	6	5,0	23	19,3	87	73,1
Organizirati dopunsku nastavu za učenike s poteškoćama u učenju.	1	,8	4	3,3	23	19,2	92	76,7
Organizirati razne izvanškolske programe za romsku i neromsku djecu radi njihove bolje integracije.	8	6,7	11	9,2	17	14,3	83	69,7
Formirati razrede u kojima su romska i neromska djeca.	4	3,3	2	1,7	17	14,2	97	80,8
Uključiti u nastavu za sve učenike sadržaje iz romske kulture i povijesti.	16	13,3	21	17,5	31	25,8	52	43,3
Osposobljavati učitelje-ice za poučavanje djece jednakosti i poštovanju svih nacija.	0	,0	6	5,0	19	15,8	95	79,2
Formirati posebne razrede za romsku djecu koji su odvojeni od razreda neromske djece.	113	94,2	3	2,5	0	,0	4	3,3

Tablica 4: Mjere koje koje trebaju doprinjeti uspješnijem školovanju romske djece - Osječko – baranjska županija

	Nimalo		Donekle		Uvelike		Izrazito	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Organizirati obavezni dvogodišnji predškolski program za romsku djecu.	35	29,4	6	5,0	10	8,4	68	57,1
Uvesti organizirani besplatni prijevoz.	30	26,3	11	9,6	13	11,4	60	52,6
Uvesti besplatni obrok u školi.	14	12,2	12	10,4	26	22,6	63	54,8
Uvesti besplatne udžbenike.	29	25,0	5	4,3	14	12,1	68	58,6
Zaposliti više učitelja-ica romske nacionalnosti.	48	41,4	18	15,5	8	6,9	42	36,2
Škola treba više surađivati i raditi s roditeljima romske djece.	3	2,5	6	5,1	20	16,9	89	75,4
Organizirati dopunsku nastavu iz hrvatskog jezika za romske učenike.	26	22,4	22	19,0	17	14,7	51	44,0
Organizirati dopunsku nastavu za učenike s poteškoćama u učenju.	1	,9	14	12,1	40	34,5	61	52,6
Organizirati razne izvanškolske programe za romsku i neromsku djecu radi njihove bolje integracije.	14	11,9	13	11,0	30	25,4	61	51,7
Formirati razrede u kojima su romska i neromska djeca.	42	36,2	5	4,3	9	7,8	60	51,7
Uključiti u nastavu za sve učenike sadržaje iz romske kulture i povijesti.	18	15,5	52	44,8	10	8,6	36	31,0
Osposobljavati učitelje-ice za poučavanje djece jednakosti i poštovanju svih nacija.	17	14,4	11	9,3	30	25,4	60	50,8
Formirati posebne razrede za romsku djecu koji su odvojeni od razreda neromske djece.	116	99,1	0	,0	0	,0	1	,9

Tablica 5: Mjere koje koje trebaju doprinjeti uspješnijem školovanju romske djece - Primorsko – goranska županija

	Nimalo		Donekle		Uvelike		Izrazito	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Organizirati obavezni dvogodišnji predškolski program za romsku djecu.	0	,0	31	25,8	28	23,3	61	50,8
Uvesti organizirani besplatni prijevoz.	2	1,7	33	27,5	25	20,8	60	50,0
Uvesti besplatni obrok u školi.	4	3,4	37	31,1	35	29,4	43	36,1
Uvesti besplatne udžbenike.	0	,0	10	8,3	21	17,5	89	74,2
Zaposliti više učitelja-ica romske nacionalnosti.	4	3,4	31	26,3	53	44,9	30	25,4
Škola treba više surađivati i raditi s roditeljima romske djece.	0	,0	7	5,8	16	13,3	97	80,8
Organizirati dopunsku nastavu iz hrvatskog jezika za romske učenike.	1	,8	16	13,3	11	9,2	92	76,7
Organizirati dopunsku nastavu za učenike s poteškoćama u učenju.	0	,0	6	5,1	14	12,0	97	82,9
Organizirati razne izvanškolske programe za romsku i neromsku djecu radi njihove bolje integracije.	3	2,5	7	5,9	56	47,5	52	44,1
Formirati razrede u kojima su romska i neromska djeca.	27	23,3	4	3,4	17	14,7	68	58,6
Uključiti u nastavu za sve učenike sadržaje iz romske kulture i povijesti.	9	7,5	47	39,2	29	24,2	35	29,2
Osposobljavati učitelje-ice za poučavanje djece jednakosti i poštovanju svih nacija.	0	,0	19	15,8	58	48,3	43	35,8
Formirati posebne razrede za romsku djecu koji su odvojeni od razreda neromske djece.	112	96,6	1	,9	1	,9	2	1,7

Tablica 6: Mjere koje koje trebaju doprinjeti uspješnijem školovanju romske djece - Sisačko – moslavačka županija

	Nimalo		Donekle		Uvelike		Izrazito	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Organizirati obavezni dvogodišnji predškolski program za romsku djecu.	16	13,3	32	26,7	28	23,3	44	36,7
Uvesti organizirani besplatni prijevoz.	0	,0	10	8,3	26	21,7	84	70,0
Uvesti besplatni obrok u školi.	0	,0	7	5,8	20	16,7	93	77,5
Uvesti besplatne udžbenike.	0	,0	6	5,0	21	17,6	92	77,3
Zaposliti više učitelja-ica romske nacionalnosti.	24	20,2	36	30,3	28	23,5	31	26,1
Škola treba više surađivati i raditi s roditeljima romske djece.	4	3,4	40	33,6	49	41,2	26	21,8
Organizirati dopunsku nastavu iz hrvatskog jezika za romske učenike.	1	,8	19	15,8	40	33,3	60	50,0
Organizirati dopunsku nastavu za učenike s poteškoćama u učenju.	1	,8	14	11,7	47	39,2	58	48,3
Organizirati razne izvanškolske programe za romsku i neromsku djecu radi njihove bolje integracije.	2	1,7	19	15,8	48	40,0	51	42,5
Formirati razrede u kojima su romska i neromska djeca.	0	,0	8	6,7	12	10,0	100	83,3
Uključiti u nastavu za sve učenike sadržaje iz romske kulture i povijesti.	36	30,0	42	35,0	23	19,2	19	15,8
Osposobljavati učitelje-ice za poučavanje djece jednakosti i poštovanju svih nacija.	3	2,5	24	20,0	46	38,3	47	39,2
Formirati posebne razrede za romsku djecu koji su odvojeni od razreda neromske djece.	114	95,0	1	,8	3	2,5	2	1,7

Tablica 7: Mjere koje koje trebaju doprinjeti uspješnijem školovanju romske djece – Grad Zagreb

	Nimalo		Donekle		Uvelike		Izrazito	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Organizirati obavezni dvogodišnji predškolski program za romsku djecu.	14	11,7	44	36,7	38	31,7	24	20,0
Uvesti organizirani besplatni prijevoz.	18	15,1	31	26,1	37	31,1	33	27,7
Uvesti besplatni obrok u školi.	12	10,0	40	33,3	44	36,7	24	20,0
Uvesti besplatne udžbenike.	3	2,5	9	7,6	29	24,4	78	65,5
Zaposliti više učitelja-ica romske nacionalnosti.	25	21,0	34	28,6	37	31,1	23	19,3
Škola treba više surađivati i raditi s roditeljima romske djece.	3	2,5	16	13,4	46	38,7	54	45,4
Organizirati dopunsku nastavu iz hrvatskog jezika za romske učenike.	28	23,3	33	27,5	31	25,8	28	23,3
Organizirati dopunsku nastavu za učenike s poteškoćama u učenju.	6	5,0	27	22,5	21	17,5	66	55,0
Organizirati razne izvanškolske programe za romsku i neromsku djecu radi njihove bolje integracije.	8	6,7	27	22,5	46	38,3	39	32,5
Formirati razrede u kojima su romska i neromska djeca.	15	12,5	20	16,7	18	15,0	67	55,8
Uključiti u nastavu za sve učenike sadržaje iz romske kulture i povijesti.	17	14,2	56	46,7	32	26,7	15	12,5
Osposobljavati učitelje-ice za poučavanje djece jednakosti i poštovanju svih nacija.	3	2,5	16	13,3	46	38,3	55	45,8
Formirati posebne razrede za romsku djecu koji su odvojeni od razreda neromske djece.	109	90,8	3	2,5	4	3,3	4	3,3